

BERGAMA KRALLIK KÜLTÜ

Yrd. Doç. Dr. Yüksel GÜNGÖR

BERGAMA BELLETEN - 14

Bergama Eylül 2005

BERGAMA KRALLIK KÜLTÜ

Yrd. Doç. Dr. Yüksel GÜNGÖR

Kocaeli Üniversitesi Öğretim Üyesi

BERGAMA KÜLTÜR VE SANAT VAKFI
BERGAMA FOUNDATION FOR CULTURE AND ARTS

BERGAMA BELLETEN - 14

Bergama Kùltür ve Sanat Vakfı'nın bir kùltür hizmetidir.
Yılda bir kez yayınlanır.

Sahibi : BERKSAV Bergama Kùltür ve Sanat Vakfı
Erol HAMAMCIOĞLU
Genel Yayın Yönetmeni : Dt. A.Gürbüz BAĞANA
Sorumlu Yazı İşleri Md. : Mustafa DURMAZ
Yayın Kurulu : Dt. A.Gürbüz BAĞANA
Mustafa DURMAZ Av. Mete
MORAL Necati KARAÇOBAN
Yönetim ve Yazışma Adresi : Atatürk Bulvarı No.54
35700 Bergama /İZMİR
http://www.berksav.org e-mail:
berksav@berksav.org
Dizgi : Berna AVDAN
Sayfa Tasarım : Hüseyin ÇAĞDAŞ
Baskı : Çაđdaş Matbaacılık - Bergama
Tel: 0 232 633 15 15 Faks: 632 83 34

ISSN: 1303- 1708

ISBN: 975-95865-3-3

İÇİNDEKİLER

- Bergama Haritası	12
- İlkçağ Hellenistik Dönemde Anadolunun Yükselen Güneşi Bergama Siyasi, Kültürel, İktisadi, Tarihi.....	13
- Bergama Tarihi Hellenistik Kültür Öncesi Prehistorik ArkhaikKlasik Kültür Evreleri.....	14
- Batı Anadolu - Mysia Bergama'nın İlk Halk Toplulukları	21
- Bergama ve Çevresi Tarihine Mitolojik Bir Yolculuk	30
- Tarih Öncesi Çağlarda Bergama ve Çevresinde Ana Tanrıça Kibele Kültü Merkezleri Perperene ve Haylazlar Kayası	36
- Bergama Krallığının Kuruluşu.....	42
- Bergama Devletinin Kralları.....	42
- Philetairos Dönemi.....	43
- Eumenes I	44
-Attalos I	46
-Eumenes II	49
-Attalos II	52
-Attalos III	54
- Aristonikosun Roma ile Mücadelesi ve Bergama Krallığının Roma Hakimiyetine Katılması..55	
- Mithridates Ayaklanmasında Bergama'nın Tutumu.....	57
- Bergama Tarihinde Galat Mücadeleleri ve Galatların Tarihi.....	65
- Bergamalılar ile Galatların Mücadeleleri Başlıyor.....	71
- Roma'nın Bergama Krallığına Karşı İki Yüzlü Siyasetini Uygulamaya Başlaması	77
- Bergama Devleti'nin İktisadi Hayatı ve Genel Özellikleri	81
- Bergama'da Ziraat.....	87
- Bergama'da Hayvancılık	88
- Bergama'da Sanayi	89
- Bergama'da Ormancılık ve Madencilik	91
- Bergama Devletinin Para Politikası	95
- Bergama Devletinin Deniz Ticaretindeki Yeri ve Önemi.....	99
- Hellenistik Kültürün Özellikleri Bergama'daki Temsilcileri	103
- Hellenistik Döneme Damgasını Vuran Bergama Heykel Sanatını Hazırlayan Unsurlar ve Gelişimi.....	113
- Bergama Heykel Sanatının Sanat Tarihine Etkileri.....	117
- Bergama'daki Eserleri Ortaya Çıkaran Arkeolojik Kazıların Başlaması.....	126
- Bergama Krallığı Hellenistik Dönem Eserleri Athena, Polias, Nikephoros Mabedi	128
- Mabedin Arkeolojik ve Sanat Tarihi Açısından Değerlendirilmesi	131
- Demeter Kutsal Alanı	135
- Arkeolojik ve Sanat Tarihi Açısından Değerlendirilmesi	139
- Büyük Sunak (Zeus Sunağı).....	143
- Arsenal.....	147
- Bergama Kütüphanesi	147
- Asklepion	150
- Mitolojide Asklepios	153
- Sağlık Tanrısı Asklepion'un Adına Yapılan Hastane	156

- Yılanlı Taş Sütun	157
- Sembolü Oluştururan Figürler	158
- Akropoldeki Asklepios Tapınağı	162
- Asklepion'daki Kazılar	162
- Asklepion ve Çevresindeki Bergama Krallık Devri Yapılan	163
-Kutsal Yol.....	164
-Anıtsal Kapı	165
- Kütüphane.....	165
- Zeus Asklepios Tapınağı.....	165
-Stoalar	167
- Genel Tuvalet (Latrinler).....	168
- Uyku Odaları, Şifalı Kaynak ve Kuyular.....	169
- Hellenistik Devir'e ait Asklepios, Apollon ve Hijye (Hygieia) Tapınakları.....	170
- Yeraltı Geçidi.....	171
- Asklepion'da Sağaltım Yöntemleri	172
- Hastaların Tedavi Gördüğü Klinik.....	177
- Akropoldeki Eserler.....	178
- Yukarı Akropol	178
-Heroon.....	178
- Akropol Kapısı.....	179
- Saray Girişi ve II. Eumenes'in Sarayı	180
- Lattalos Sarayı.....	181
- Önemli Kişilere Ait Konutlar	181
- Kışlalar ve Komuta Kulesi	181
-Askeri Depolar	182
- Hera Kutsal Alanı ve Yukarı Gymnasion.....	182
- Gymnasion, Aşağı ve Orta Teraslar	184
-Aşağı Şehir.....	184
- Bergama Şehir Yasası.....	185
- Bergama'da Roma Dönemi.....	193
- Bergama'da Roma Dönemi Eserleri, Roma Döneminde Asklepionda Yapılan İlaveler.....	198
- Asklepion'daki Tiyatro	200
- Bergama Traian Mabedi	201
- Mabedin Arkeolojik ve Sanat Tarihi Açısından Değerlendirilmesi	203
- Roma Döneminde Krallık Dönemi Yapılarına Yapılan İlaveler.....	205
- Tiyatro ve Tiyatro Terası	206
-Şehir Kazısı	207
-Anfityatro.....	212
-Su Yolları	213
- Bergama'da Bizans Dönemi.....	214
- Bergama'da Bizans Hristiyanlık Dönemi Mimari Eserleri.....	217
- Kızılavlu Kilisesi	219
- Diğer Kiliseler	223
- Agoradaki Kilise.....	223
- Athena Mabedinin Yanındaki Kilise	224

- Attalos'un Evi Ötündeki Kilise	225
- Tiyatro Terasındaki Kilise	225
- Parmak Batıran'daki Kilise.....	226
- Zeus - Asklepios Kilisesi.....	227
- Bergama Surları	227
- Bizans Dönemi Keramikleri	228
- Yağ Kandilleri	231
- Bergama Müzesi	235
- Bibliyografya	237

Değerli Belleten Okuyucuları,

Üzerinde yaşadığımız topraklar üzerinde kurulmuş olan bir çok uygarlığa ev sahipliği yapan Bergama, bu topraklarda yaşayan toplulukların kültürel birikimlerinin en büyük tanığı olarak, insanlık tarihi için yüksek uygarlıkların oluşumuna ve gelişimine katkı sağlamıştır.

Bergama Krallığı sadece Anadolu topraklarında yaşanmış tarihi bir süreç olarak kalmayıp, antik dönem medeniyetlerini, sağlık, tıp, şehir mimarlığı ve şehir yasaları, kütüphanesi, yazılı kültürün en önemli parçası Parşömeni icat edip, insanlığa armağan etmesi v.b bir çok konuda etkileyip, bu kültürleri beslemiştir.

Bergama, dünya medeniyet tarihinde ilklerin merkezi olmasıyla dünyadaki yerini almış, birçok uluslararası yayınların, kitap ve makalelerin kaynağı olmuştur. Bizler de Bergama Kültür ve Sanat Vakfı olarak bu satırlara sığdıramayacağımız Bergama'mızın tarihini, dünyadaki önemini korumak, gelecek kuşaklara aktarmak ve ışık tutmak amacıyla, bu yılki sayımızda Bergama'da Krallık dönemleri konusunu ele aldık.

Kuruluşundan günümüze 16 yıllık küçümsenmeyecek geçmişiyle Bergama'daki sanatsal ve kültürel öğelere sahip çıkmak, gelişmesine ve kalıcılığına katkıda bulunmak amacıyla, bir bayrak yarışı olarak ele aldığımız görevleri yerine getirmenin onurunu ve mutluluğunu paylaşıyorum.

Vakfımızın kuruluşu sırasında yola çıktığımız, başta kurucu üyelerimiz olmak üzere, vakfımızın gelişimine maddi ve manevi katkılarını esirgemeyen Dr.Hasan Ergül ve eşi Meliha Ergül'ü bu vesileyle saygı ile anarken, Vakfımızın geçmiş dönem yönetim kurulu başkanları Sayın Gürbüz Bagan'a, Sayın Mustafa Pulcu'ya, Sayın Nihat Özçoban'a, Sayın Sami Altan'a, Sayın Cahit Üzken'e, Sayın Yakup Kaşarcıoğlu'na,

"Bergama Krallık Kültü" adlı eseri büyük bir araştırma ve incelemeyle hazırlayan ve kaleme alan Sayın Yüksel Güngör Beyefendiye, düzenlemelerde ve fotoğraf seçimlerinde büyük katkısı olan araştırmacı yazar Sayın Necati Karaçoban'a, Vakıf Yönetim Kurulu üyelerimiz Sayın Macit Gönlügür'e, Sayın Yakup Kaşarcıoğlu'na, Sayın Sami Altan'a, Sayın Akşit Tedik'e, Sayın Mustafa Durmaz'a, Sayın İdris Yavuzılmaz'a yayın kurulu üyeleri, Sayın Gürbüz Bağana, Sayın Mustafa Durmaz'a, Sayın Mete Moral'a, Sayın Necati Karaçoban'a ve Sayın Berna Avdan'a katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Saygılarımla

Erol HAMAMCIOĞLU

Bergama Kültür ve Sanat Vakfı
Yönetim Kurulu Başkanı

ÖNSÖZ

Tanrıların babası Zeus'un kanat gerdiği, Kızı akli ve zekayı temsil eden tanrıça Athena'nın koruduğu Bergama kenti; Bergama Akropolü, Sağlık Tanrısı Asklepios'un kültü içinde, inci gibi serpilmiş şehrin üzerinde oluşturduğu medeniyet ve abidevi sanat eserleriyle işlenmiş, bir pırlanta taç gibi : İnsanlık tarihinde yerini unutulmazlar arasında yazdırmıştır.

Hititlerden önce Batı Anadolu'da, Mysia ve Bergama,yani Luvi halkının dili ve kültürü daha sonraki dönemlerde bu bölge insanlarının dilinin ve kültürünün oluşmasına geniş ölçüde katkıda bulunan ışık insanlarıdır. İskender'in ölümünden sonra, İskender'in komutanları tarafından parçalanan İmparatorlukla birlikte büyük bir sarsıntı geçiren Hellenistik Kültür, ordo ab chao "karanlıktan düzene / kaosdan düzene, karanlıktan gelen ışık; eş anlamlısı, Lux et tenebris" Bergama Krallığı ile tarihsel sürecindeki en son noktaya ulaşarak, en mükemmel örneklerini Uygarlık Tarihine armağan etmiştir. Antik dünyanın en büyük medeniyetini yaşadığına inanılan Helen dünyasının kalbi olan Atina şehri Agorasına Pergamon Kralı II. Attalos'un cömertliği ile yapılan 116 m. uzunluğu ve her kat arasında yirmi bir dükkanı bulunan büyük bir salondan oluşan bir Stoa Pergamon'un bir armağanı" olarak tanımlayan; R.E. Wycherley, "Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu, S.104-105." isimli eserinde Atina şehrine armağan edilen bu Stoa,dışında "Büyük çoğunluğu Pergamonlu olan Hellenistik Çağ mimarları dik eğimli yerlerde çalışırken, karşılaştıkları zorluklardan esinlenip stoaya özenli bir alt yapı sağlayarak yaratıcılıkta ileri gittiler." diyerek Bergama'nın Hellenistik Dönemin her alandaki gelişmesine, sunduğu katkılar için seçilen sadece bir örnektir.

Işığı taşıyan eller değişse de,taşınan ışık asla sönmez. Bergama'dan yayılan bu ışık, kendi geçmişinin izlerini sürerek köklerini arayan İnsanoğlu için, oluşturulan "Medeniyet Tarihi" içinde - bunca yıkımlara karşı direnmiş olarak-...Yine Bergama'dan medeniyet ve uygarlık tarihini hiç sönmeden aydınlatacaktır.

Bu çalışma : Tarih içinde büyük bir uygarlık ve medeniyet kurup yaşatan tüm Bergama insanlarına .

Bu medeniyeti araştırarak gün ışığına çıkaran emeği geçmiş tüm bilim adamlarına . Bu çalışmanın bir kitap haline gelmesini sağlayan Bergama Kültür ve Sanat Vakfı'nın tüzel kişiliğinde, Bergama'yı sevenlere ve ayrıca bugün aramızda olmayan, benim hayatım da ise her zaman önemli bir yeri olmuş olan Sevgili Babam Abdullah Güngör'ün aziz hatrasına armağan edilen bu eserin; bir "SEVGİ BUKETİ" olması dileklerle.

Yrd. Doç. Dr. Yüksel GÜNGÖR
Kocaeli Üniversitesi Öğretim Üyesi

BERKSAV VAKFINA VE BELLETEN OKURLARINA TEŞEKKÜR

1874 yılında Heroon’la Yukarı Agora arasındaki sahada yol açımı çalışmalarında ünlü Zeus Sunağına ait parçaların ortaya çıkarılmıştır. Carl Humann tarafından 1878 yılından itibaren başlamış olan kazılar günümüze kadar periyodik sürmüştür. Yaklaşık 130 yıldır aralıklarla sürmüş olan bu kazılarda, “ortaya çıkarılan belgelerin ışığında” uygarlık tarihini, aydınlatmaya devam etmektedir.

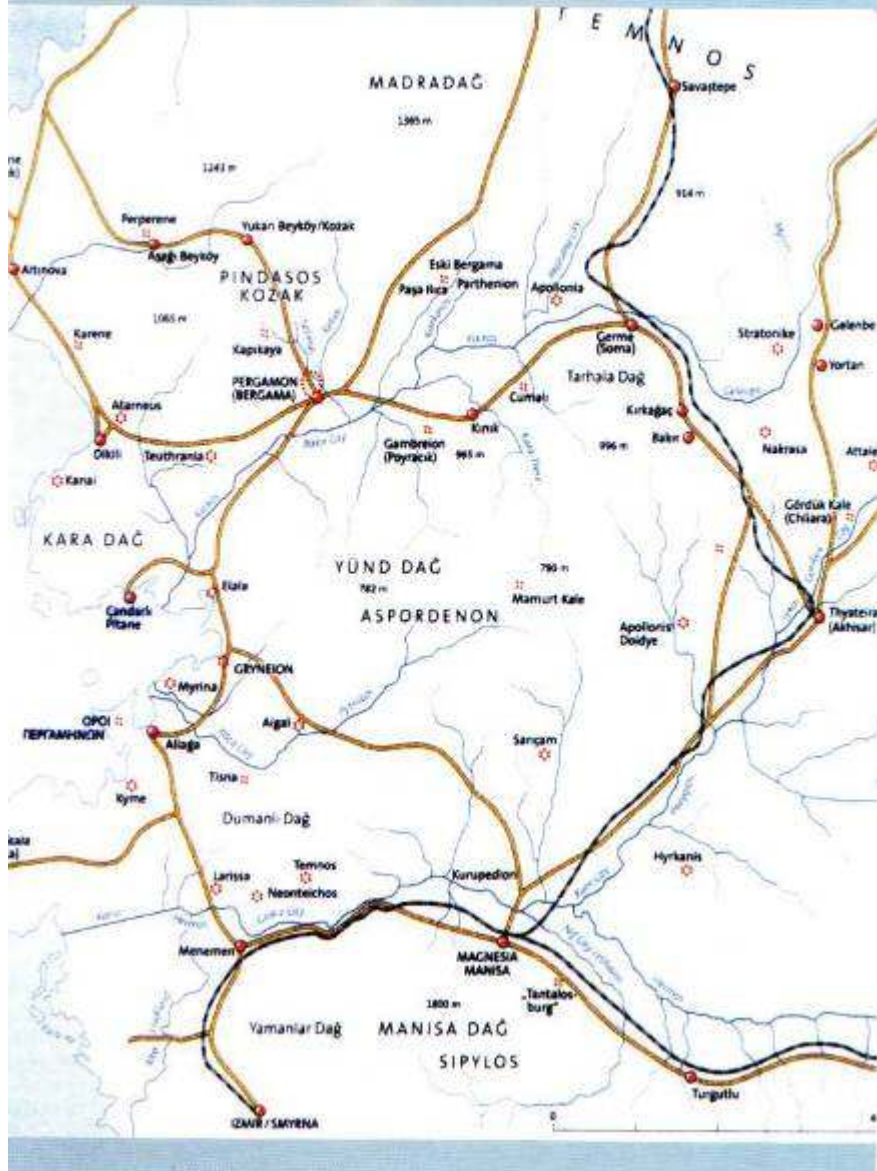
Bergama Kültür ve Sanat Vakfı olarak; bu topraklardan filizlenen İnsanlık Tarihi içinde kilometre taşları olarak ortaya çıkan kültür ve uygarlıkları; geçmişten, günümüze ve günümüzden, geleceğe aktarmayı ilkeleri arasında hedeflediğini yapmış olduğu yayınlarda görebiliriz. Vakfın kuruluşundan itibaren 15 yıl gibi süre içinde bu ışığı taşıyan eller değişmiş olsa da, ışığın nuru bizleri daha çok feyiz almaya yönlendirmektedir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde öğrenciliğimden itibaren başlayan Bergama Tarihi ve Kültürüne olan ilgim, mesleğe başladığım ve halen akademisyen olarak sürdürdüğüm süreç içinde, araştırmaya dayalı kazandığım bilgi birikimini “BERKSAV” çatısı altında siz çok kıymetli Belleten okuyucuları ile paylaşmak istedim .

Bana bu konuda kucak açıp destekleyen; Yönetim Kurulu Başkanı: Sn. Erol Hamamcıoğlu’na, Genel Yayın Yönetmeni ve Yayın Kurulu Üyesi : Sn. Dt. A. Gürbüz Bağana, Yayın Kurulu Üyeleri : Sn. Av. Mete Moral, Sn. Mustafa Durmaz, Sn. Necati Karaçoban’a, yayın kurulu üyeliği dışında Sn, Necati Karaçoban Bey’n eğitimci kişiliğinden kaynaklanan paylaşımcılığının bir parçası olarak Bergama’da Asklepion ve çevresinde yaptığımız incelemelerdeki rehberliğine ayrıca resim ve diğer materyallerde kendi özel arşivinden sunduğu katkılarına, kısaca eserin basım aşamasına gelişinde özverili desteğine, şükran duygularımı ayrıca sunarken, dizgide ise :Sn. Berna Avdan hanımefendiye ve vakfın kuruluşundan itibaren emeği geçmiş olan bütün kurucu üyelerine teşekkürlerimi sunarım. Bugünlere ulaşamayan,vakfa her türlü hizmeti geçmiş olan Dr. Hasan Ergül Bey ve eşi Meliha Ergül hanımefendinin de, aziz hatıralarına şükranlarımı sunarım.

Burada Bergama’yı ve siz değerli Berksav üyeleri ile tanışmama vesile olan, sizlerle aramızda bir köprü vazifesi kuran,Bergama’ya geldiğimde değerli zamanlarımı bizlere ayıran, Bergama’nın, tarihi dokusunu bizlere bizzat gezdirerek, Bergama sevgimizi,onun bu yüce şahsında pekiştiren, her zaman dostluğunu bizlerden esirgemeyen, Syn. Av. Fuat Ateşoğlu Beyefendi, ağabeyimize de, en içten saygı ve sevgilerimi arz ederim.

Yrd. Doç. Dr. Yüksel GÜNGÖR
Kocaeli Üniversitesi Öğretim Üyesi

BERGAMA HARİTASI

İLKÇAĞ HELLENİSTİK DÖNEMDE ANADOLUNUN YÜKSELEN GÜNEŞİ BERGAMA SİYASİ KÜLTÜREL İKTİSADİ TARİHİ

GİRİŞ

İnsan belleği sığdır. Çoğunlukla sadece güncel haberler, maçlar ve kaçınılması olanaksız günlük sorunlarla ilgilenir. Diğer konular pek umrunda değildir. İçinde bulunduğumuz bilgi çağı, bilgiyi insanın burnunun dibine kadar getirmiştir; ama tutumlar yine değişmemiştir. Erich Von Daeniken'in "Im Namen Von Zeus(Zeus Adına) eserinde belirttiği gibi, "İnsanlar öteden beri önyargılarını okşayıp dururlar, belli bir ideoloji veya öğretiyi koyun gibi izlerler, hele geçmişi düşünmek için kendilerini hiç zorlamazlar. Onlara göre geçmiş nasılsa değişmeyecektir. Oysa bilen kişinin elinde geleceği tahmin etmek için bilgiler mevcuttur. Bu bilgiler birey için olduğu kadar, toplum içinde gereklidir. Belki de başımız bu yüzden, düşünme yönünü değiştirsün diye yuvarlaktır. Lakin beyni boş kişiye yararı olmaz bunun; çünkü hiçbir şey bilmeyen, her şeye inanmak zorundadır."

Tarihin her döneminde dünya kültürlerine açılan bir kapı görevi üstlenmiş Anadolu, 16.yüzyıldan itibaren gezginlerin dikkatini çekmiştir. Anadolu'daki eski Yunan ve Roma devri kalıntılarını saptamak amacıyla "Society of Dilettanti" nin parasal desteği ile 1764'te çeşitli araştırma gezileri düzenlendi. 19.yüzyıldan itibaren özellikle fizik ve kimya metotları, elektrik, ışık, atomun yapısı, hücrelerin yapısı gibi normalde anlaşılamayacak fenomenleri çözmeye başladı. "Derin olanın araştırılması" psikoanalitik alanda da kendisini gösterdi. Arkeolog Rüstem Aslan'ın " Anadolu'nun arkeolojik macerası" isimli makalesinde belirttiği gibi "O döneme kadar bilinmeyen uygarlıklar aranmaya başlandı; kaybolmuş kültürlerin peşine hummalı bir tutkuyla düştü. Charles Texier'in Hitit başkenti Hattuşa'yı bulduğu, W. Hamilton'ın Alacahöyük'e dikkat çektiği, Halikarnassos Mausolleion'unda, Priene'de, Milet ve Didyma'da, Bergama'da" ilk kazılarda başladı. Bunu takip eden dönemde ise Anadolu her taraftan kültürel yağmalanmaya devam etti. 1874'te İlk Asar-ı Atika Nizamnamesi ve onu takip eden yıllarda 1884 yılında hazırlanan yeni Asar-ı Atika Nizamnameleri bu yağmalamayı durduramadı.

Anadolu kazılarında önemli bir yeri olan Pergamon (Bergama) Alman mühendis Carl Humann'ın Zeus Sunağı'nın parçalarını bulması ile 1878 yılından itibaren, iki dünya savaşı dışında günümüzde de devam eden bu kazı yaklaşık 133 yıllıktır. 1878 yılında Akropolde başlayan kazı ile dünya harikalarından sayılan Zeus Sunağı'nın muhteşem kabartmaları ortaya çıkmıştır.

Bergama Krallığı, hüküm sürdüğü Hellenistik Dönem içerisinde, yerli halkın kabiliyetli ve Anadolu çocukları olan krallarının kudretli idaresi ile medeniyet ve kültür alanında bir güneş gibi doğdu. Anadolu topraklarında doğan bu güneş, sadece Anadolu'yu aydınlatmakla kalmayıp, dünya insanlık ve kültür tarihine de ışık tutmuştur.

Bergama'yı ideal bir merkez yapmak için büyük hamleler gerçekleştiren ve bütün nüfuzlarını kullanan krallar, dünyanın önde gelen bilim adamlarını, yazarlarını, sanatçıları Bergama topraklarında ağırlayıp; tapınaklar, saraylar, tiyatrolar, agoralar, jimnazyumlar, Asklepion ve kütüphane gibi yapılar inşa ettirdiler. Hellenistik çağda ön plana çıkmış olan İskenderiye ve Suriye'nin kuvvetli bir rakibi oldular.

Parşömenin icadı ve 200 bin tomarlık kütüphane ile mimarlık eserleri, Bergama'nın sanat kudreti ve fikir kuvvetiyle, Elen kültürünün kurtarıcısı olan Bergama kadar hiçbir yer, güzel sanat eserlerini veren dehayı gösterebilecek kadar üstün bir dereceye erişmemiştir.

Bergama'nın siyaset, kültür ve sanat alanındaki bu önlenemeyen yükselişi komşuları Selevkoslar, Makedonyalılar, Bitinyalılar ve Galyalılar; Bergama ordusunun kudreti ve uyguladığı siyasetin güveni içinde talihlerini denediler ve aşılmaz bir kale olan Akropol önlerinde eriyip gittiler. Bergama tarihi içindeki Galyalılar – Anadolu'da Galatlar -- olarak anılan bu kavim ile olan mücadeleleri, satır aralarındaki ayrıntılarda görülebileceği gibi, o dönemin bilinen dünya tarihinde yadsınamayacak şekilde barbarlığa dayalı, yakıp yıkan, yağmacı gücünü ilk ve tek olarak Bergama'nın üstün gücünün durdurabilmiş olduğunu görebiliriz.

Yine bu eserde Bergama-Roma ilişkilerinde Bergama'nın sadık bir müttefiklik anlayışı yanında, kadim dostluğuna karşılık, Roma'nın iki yüzlü siyaset anlayışını da görüyoruz. Kartaca savaşlarından sonra özellikle, Eumenes II., döneminde Roma'nın bu siyasetinin Bergama tarihinde bariz bir şekilde gözler önüne serildiğini görmekteyiz.

Bergama Krallığının kuruluş aşamasında Büyük İskender'in Komutanlarından Lysimachos'un, Bergama'nın stratejik durumunu önemli bulup, sarp tepe üzerindeki Bergama kalesini bir üst haline getirip, -Bergama krallarının ve Attaloslar soyunun başlangıcını oluşturacak olan - Philotairos'u bu kalenin muhafızı yaparak İskender'in hazinesinden elinde bulunan 9.000 talentlik servetini bu kalede Philotairos idaresine vermesinin; Bergama Krallığı'nın kurulup, hızla gelişiminde önemli olduğu bir çok tarihinin benimsediği ortak noktalardan biridir. Bu önemli ortak noktanın dışında, yapılan araştırmalar sonucu arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılmış kitabelerdeki,yazıtlarda görüldüğü gibi Bergama'nın uyguladığı iktisadi hayatı canlandırmak amaçlı tedbirleri "Bergama'da İktisadi Hayat" başlığı altında ne kadar önemli olduğunu görmekteyiz.

BERGAMANIN TARİHİ HELLENİSTİK KÜLTÜR ÖNCESİ PREHİSTORİK ARKHAİK KLASİK KÜLTÜR EVRELERİ

Prehistorik -Neolithik- Kültür : Ege’de büyük bir sahaya yayılmıştır. Daha önce oluşan Paleolithik kültür ise Anadolu’da M.Ö. 10.000- 5.000 yılları arasında olduğu sanılmaktadır. Bu döneme ait eserler, üst paleolithik kültür eserleri olarak Isparta’da bulunmuştur. Prehistorik kültür ise Anadolu’da M.Ö. 5.000- 2.500 yılları arasında “Taş ve Maden” dönemine ait eserlerden oluşur.

Arkhaik Kültürde daha çok geometrik motiflerin süsleme unsuru olarak ön plana çıktığı süsleme unsurudur. Bu dönem kendi içinde “erken-olgun ve geç arkhaik” şeklinde dönemlere ayrılır. Ege bölgesinde M.Ö.900- 480 yıllarını kapsar.

Klasik kültür ise; M.Ö. V. yüzyıldan, İskender’in Anadolu’yu istilası olan M.Ö.333 yılına kadar devam eden kültürel dönemi kapsamaktadır.

Kültürel dönemlere ait bu kısa tanım ve tarihsel kronolojik bilgiler ışığında Bergama’ya ait bu dönemlerin izlerini araştıralım. Bergama’nın da içinde bulunduğu bölge olan Ege’de Truva, Babaköy, Yortan ile Bergama Prehistorik kültürün belli başlı merkezleridir.

Taş Baltalar

Bergama kale ve çevresindeki yörede bulunan kaya olukları, taş baltalar ve topraktan yapılmış çanak ve çömlekler Prehistorik kültürü aydınlatan eserlerdir. Elde edilen bu bulgular bize Bergama’nın tarihini M.Ö. 5000-3000 yıllarına dayandırmaktadır. Anadolu’da tarihin eski dönemlerinden itibaren buraya yerleşmede etkili olan Bergama’dan geçen Kaikos (Bakırçay) nehri havzası üzerinde kurulmuş olmalıdır. Yapılan incelemeler sonucunda Bakırçay

havzasının dolma (alüvyon) bir yapı özelliği taşıdığı Jeoloji uzmanlarınca belirlenmiştir. İlkçağda Bakırçay’ın Bergama yakınından Ege Denizi’ne döküldüğü, denizin dolması ile Dikili yakınından denize aktığı, daha sonrada Boğazaşar çayının önünü tıkaması üzerine Bakırçay’ın Çandarlı’ya yöneldiği tezi, Prof.Dr. W. Dörpfeld’in kazı evinde bulunan deftere çizdiği krokide de gösterilmektedir. Ayrıca Dörpfeld’i Kaikos, Strabon ve Ovid’in miladın başlarında yazdıkları eserlerinde “nehir yatağını değiştirdiğini” ortaya koymaları da krokiyi çizerken etkilemiştir.

Bakırçay’ın bu yer değiştirme işini miladın başlarında tamamlamış olduğunu, o zamandan kalma köprülerin temelleri anlatmaktadır.

İkinci yüzyıla ait Çandarlı yolundaki Bakırçay-Kazım Paşa köprüsü bunu kanıtlamaktadır.

Ege Denizi’ne dökülen dört büyük akarsudan Maiandros (Büyük Menderes), Kaystros (Küçük Menderes), Hermos (Gediz) ve Kaikos (Bakırçay)’un aktığı topraklar üzerinde, verimli araziler sayesinde tarihin ilk dönemlerinden itibaren insanların buralara yerleşmesini hazırlamıştır.

Bergama-Selinos Çayının, sağ kenarındaki kayalıklardan, bugüne kadar kalan oda ve mezar izleri görülmektedir. Bergama’nın Kozak yolu üzerinde bulunan Kapukaya Köyü yakınındaki kayalarda insan eliyle yontulmuş yerler bugün dahi

görülebilmektedir. Yapılan incelemede Prof. Dr. Schazmann bir notunda buranın tapınak olduğuna değinmiştir.

Bergama-Dikili yolunda zırlı tepe üzerinde taşlarla çevrilmiş, taş kapakla örtülmüş mezar ve kayanın oyulması ile meydana getirilmiş tavanı çatılı iki mezar yeri prehistorik kültürün önemli izleridir. Bergama için bu döneme ait diğer kalıntılar ise; Bergama Kalesinin yamaçlarında oyuk taşlar, işlenmiş kayalar, ... Tekke köy, Kurfalı, Alacalar, Karahıdırlı... gibi yerlerdeki kaya yontulardır.

Kalarga tepesi

Prehistorik döneme ait olan taş duvarlar ise; Bergama Kalesi, Gümüş ova, Mamurd Kale (Kınık Karaderesi), Değirmen-tepe (Kalarga Yanı) de sade bir şekilde arasına çamur koyularak yapılan temeller bulunmuştur. Bu dönemin diğer özelliklerini taşıyan eserler arasındaki taş baltalar da, Bergama Akropolünün büyük kapısında kazı yapılırken bulunmuş olan iki küçük baltadır. Bu baltalardan biri zeytin renginde sert taştan yapılmıştır. Diğer balta ise, bıçak yüzü gibi yontulmuş olup çakmak-Sileks- taşındandır. Bu baltalar-yontma taş- kültürünün eserleridir. Yund dağın doğu eteklerinde ve Kaşıkçı ile Musacalı Köyleri arasında bulunan Gümüş ova deresi sol sahili üzerinde küçük tepede Topoğraf Dr. Berlet tarafından yapılan çalışmalar sırasında, çanak-çömlek parçalarıyla yeşil-nefrit-taştan yapılmış bir balta bulunmuştur. 25 cm. uzunluğu, 3 cm. kalınlığı olan bu balta ,cılalı taş devrine aittir. Bu baltanın bir ucu sivri olup, diğer ucunun 10 cm. genişliğinde keskin bir yüzü vardır.

Bergama'nın ilkçağını aydınlatan diğer eserler arasında Değirmen-tepe'de bulunan çanak-çömlekler, Yortan kültürüne bağlanmakta olup M.Ö. III. Bin yılın birinci yarısına uzanmaktadır.(ayrıntılı bilgi için bkz. Athenische Mitteilungen 35,1919, s.394.)

Bakırçay havzasında bulunan Yortan-Bostancı Köyünde 1900-1901 yıllarında yapılan kazıda, yüz kadar mezar açılmış olup pek çok miktarda topraktan ve az miktarda da olsa madenden yapılmış olan prohistorik döneme ait kültür eşyası bulunmuştur. Bu eserlerle Değirmen tepedekilerin aynı kültür eşyası olduğu görülmüştür. 1908 yılında Prof.Dr. Dörfeld, Hepding ve Schazmann tarafından, Değirmen tepede yapılan diğer bir kazıda ise ortaya çıkarılan toprak eserlerin çoğu siyah, pek azı kahve rengidir. Vazoların dışı cılalıdır. Bazılarında süsler vardır. Üzerlerinde çıkıntıları bulunan küçük delikler bir yere asabilmek içindir. Yine bu deliklerle kapaktaki delikler, kapağı çömleğe sıkıca bağlamaya yararmaktadır.

Prof.Dr. Schazmann, bu toprak işlerin her hangi birinin dışarıdan gelme olmayıp, burada yaşayan insanlar tarafından yapılmış olduğunu belirtmiştir. Çoğu siyah olan bu toprak işlerin üzerlerine pişirilmeden önce çizgiler, süsler yapılmıştır. Ayrıca bu toprak işler, tezgahlarda değil elde yapılırdı. Bunlar şimdiki gibi fırınlarda değil, ya ateşte tutulur veya dumanda kurutulurdu. Daha sonraları basit ocaklarda pişirilmeye başlanmıştır.

Prehistorik kültür kalıntıları hakkında bilgiler bize Bergama yöresinde – Bakırçay Kültürünü-ortaya çıkarmıştır. Bu kültürün, Truva I, kültürüne yaklaşan ve Truva II, kültürüne benzeyen bir kültür olduğunu ortaya koymaktadır. Batı Anadolu'nun M.Ö.III.bin yıldaki eserleri hakkında ki bilgiyi, Truva'da yapılan kazı sonuçları vermektedir. Burada bulunan arkeolojik bulgular ile Bergama ve çevresindeki arkeolojik bulgular aynı dönem özelliklerini taşımaktadır. Özellikle Bergama ve çevresinde bulunan baltalar da Truva kültür tabakalarında bulunan baltalarla yan yana getirildiği zaman ayırt edilmeyecek kadar birbirine benzemektedir. Bu bulgular bizi Bakırçay -Kaikos vadisi arasında, Bergama'da ilkçağda iskan olduğunu göstermektedir.

Bu iskanın Akropol tepesi içinde geçerli olduğu hakkında aydınlatıcı bilgiler net değildir. Çünkü Akropolde Roma, Hellenistik ve M.Ö. IV.yüzyıl eserleri olmuştur. Çünkü Akropolde Bergama Krallık Döneminde, yeni baştan büyük ve göz alıcı yapılar kurulurken, önceki dönemlerin eserleri ya ortadan kaldırılmış ya da alt tabakalarda bırakılmıştır.

1938 yılında Akropole çıkmak için otomobil yolu açılırken bulunan Arkaik döneme ait geometrik süslemelerle bezenmiş vazo parçası M.Ö.IX. yüzyıla ait vazo parçası, Akropolde kazılar sonucu ortaya çıkarılan Athena, Trayan, Baküs tapınakları ve Zeus Sunağı yakınlarında bulunan keramik parçaları M.Ö. VI. yüzyıl Arkaik döneme ait parçalar, Bergama Akropolünün bu dönemde iskana açık olduğunu göstermektedir. Aynı kültür eserlerinden olan kadın heykel parçaları Akropol tiyatrosunun setlerinde bulunmuştur.

Hellenistik dönemin eserlerini oluşturan yapıların, yapılışı sırasında yerlerinden atılmış olan bu arkaik dönem eserleri M.Ö. VI. yüzyıla ait olanları geç arkaik kültür parçalarını oluşturur.

Klasik Kültüre ait eserler, Anadolu'da Pers hakimiyeti sırasında yapılan savaşlarda çok büyük zarar görmüş olması nedeniyle Klasik döneme ait eserler Pers hakimiyetini Anadolu'da sona erdiren İskender sonrası halefleri devrinde olmuştur. Anadolu'daki Pers istilasıyla başlayan M.Ö.V. yüzyıldaki kültürel yağmalanma sadece sanat eserlerinde değil; ilim dünyası içinde de erozyonu hızlandırmıştır. Anadolu topraklarında doğmuş olan Herodot ve Anaksagoras gibi bir çok aydını Pers istilası sonrası Anadolu'dan, Atina'ya göç ederek orada sanat, siyaset ve fikir hayatını canlandırmışlardır.

Bergama'da yaklaşık 150 yıldır süren arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkarılan eserler Bergama 'da Klasik kültürün zenginliğini de ispatlamıştır. Bu eserleri Hellenizm Tarihi, Bergama Krallığı bölümlerinde daha detaylı bir biçimde kültürel sanatsal ve iktisadi özellikleri ele alınacak olduğundan burada tanım ve kısa bir girişle yetindik.

BATI ANADOLU --- MYSIA--- BERGAMA'NIN İLK HALK TOPLULUKLARI

Anadolu'da M.Ö. 2.500- 2.000 yıllarında, ilk uluslaşmış halkların ortaya çıktığını görüyoruz. Bu halklar, Hatti (Khatti)'ler, Luwi'ler ve Hurri'lerdir. Bunlardan ilk ikisi tam Anadolu olmasına karşılık, Hurriler doğu Anadolu, güneydoğu Anadolu, ve kuzey Suriye yöresinde yaşıyordu. Luwiler ise, zaman içinde Ege Denizi adalarına, Yunanistan'a, Marmara ve Karadeniz kıyılarına yayılmışlardı.

Mysia ve Bergama,yani batı Anadolu'da Luwi halkının dili ve kültürü daha sonraki dönemlerde bu bölge insanlarının dilinin ve kültürünün oluşmasına geniş ölçüde katkıda bulunmuşlardır. Luwi dilinin yüzyıllar sonrasında bile geniş alana yayıldığına kanıtlarından biri: "içinde, nd/nth sesi bulunan sözcükler" ilkçağ yer ve şehir isimleri, ya Luwiler'den, ya da, onların dilinden etkilenmiş, daha sonraki güneybatı ve güneydeki Anadolu halklarının dilinden gelmektedir . Karialılar, Lydialılar, Mysialılar, v.d.

İkinci olarak; sondaki -a- sesinin "os" a çevrilmesi, Sangarios, Hermos, Kaikos v.d.

Eğer şehir adı başlı başına anlam taşıyan bir sözcük olarak Helen diline girmiş ve o dilin kuralları gereğince eril ad biçimine bürünmüşse, aynı eril ad şehir adı olarak kullanıldığında da, Hellen ağzındaki eril biçimini korumuştur. Prof.Dr. B. Umar'a göre:

...Luvi dilinden gelme, bitişli bir sözcük, hisarın en yüksek burcu, iç kale anlamında olarak, Helen diline, Pergamos/ Pergamon biçiminde, geçmiş ve Iliada'da böylece kullanılmıştır.

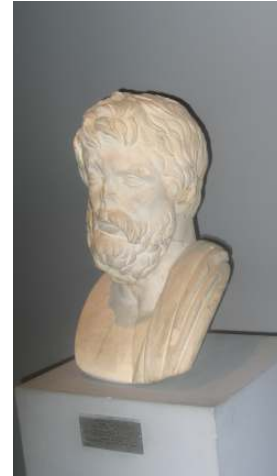
Bu yüzden aynı sözcük şehir adı niteliğiyle de, Pergamos/ Pergamon diye kullanıldı. Ancak, ortaçağda bile şehir adının yerel halkça Pergama yada Bergama olarak, son hecesi değiştirilmeden söylendiği, bu gün kullandığımız Bergama biçiminden anlaşılıyor. Daha geniş bilgi için Ramsay'ın "Anadolu Tarihi Coğrafyası" adlı yapıtı.

Kretschmer'e göre ise iddiadan öteye, geçen yüz yılın sonunda kanıtladığı "Helen diline geçmiş, sonu'amos' bitişli bütün adların Anadolu kökenli olduğudur.

Herodot "Herodot Tarihi, çev.Ö.R. Doğrul,c.I.(İstanbul,1941), c.II. (İstanbul,1943) ve Xenophon," Anibasis . çev. Hayrullah Örs, İstanbul 1944" a, göre: Anadolu'nun eski kavimleri ile ilgili verdikleri bilgiler ışığında,13 yerli Anadolu kavmi tespit edilmiştir. Bu iki özgün çalışmada Herodot daha ziyade batı, güney ve orta Anadolu kavimlerinden, Xenophon ise doğu ve kuzey Anadolu bölgesindeki kavimlerinden bahseder.

Bu iki eserdeki kavimlerden Anadolu'nun yerli kavimleri olarak: Karyalılar, Kauniyalılar, Kilikyalılar, Lidyalılar, Likyalılar, Paflagonyalılar, batı ve güney Anadolu 'da Herodot'un eserinde belirttiği kavimlerdir. Driller, Karduklar, Makronlar ve Masaynökler ise Xenophon'un, doğu ve kuzey Anadolu'da belirlediği Anadolu'nun yerli kavimleri olarak bahseder.

Her iki eser de ise Anadolu'ya dışarıdan gelen kavimler olarak, 9 kavim tespit edilmiştir. Bunlardan Frigler ve Mysialılar, M.Ö.1200'lerde Ege göçleri sırasında Trakya'dan Anadolu'ya geçerek orta ve kuzeybatı bölgelerine yerleşmişlerdir. İonyalılar ve Aiolyalılar, Ege göçlerinden sonra Yunanistanı istila eden Dorlar'ın hakimiyetini kabul etmeyip Anadolu'ya

Ksenophon

göç ederek Batı sahillerine yerleşen Yunanistan'ın yerli halkı Akalardır. Kinidyalılar, M.Ö. 1200'lerden sonra Ege Adalarından Batı Anadolu sahillerine gelip yerleşmiş olan Dor kolonisidir.

Bu birinci dalga göçleri sonrası M.Ö 8. asırda Kimmer istilası ile güneyden gelip, orta Anadolu'ya yerleşen Kapodokyalılar, yine aynı asırda Skythenler,(İskitlerin bir kolu) kuzey Anadolu'ya yerleşmişlerdir. M.Ö.7. yüzyılın ikinci yarısında Mekodonya'dan Anadolu'ya gelen bir Trak kavmi olan Bitinyalılar, Karadeniz, İstanbul Boğazı ve Marmara Denizi kıyılarına yerleşmişlerdir . Son olarak dışarıdan gelen Pamfilyalılar ise Güney Anadolu'daki, dağlı yerli halk ile Yunanistan'dan gelen kolonistlerin karışımından meydana gelmiş bir kavimdir.

Herodot ve Xenophan'a göre; Hygenyalılar, Lazonialılar, Pedaslılar, Taoklar, Tiberenlerden oluşan beş kavimin menşeleri hakkında hiçbir bilgi mevcut değildir. Bütün bu kavimler Anadolu'nun etnolojik tablosunda önemli değişikliklere sebep olmuştur.Bu göçlerin ilk dalgasını oluşturan M.Ö.1200'lerdeki göçler sonucu Anadolu'da M.Ö.2000'li yıllardan beri güçlü imparatorluk kurmuş olan Hititler önce parçalanıp sonra yıkılmıştır. Anadolu'nun kendi kültürü ile göçler sonucu gelen kavimlerin kültürleri birbirinden etkilenerek yeni ortak kültürler ortaya çıkarmıştır.

Anadolu'nun etnik ve kültürel yapısının bu fotoğrafını ortaya koyduktan sonra inceleme sahamız olan Bergama ve çevresini oluşturan Mysia bölgesi ve bölge halklarını ele alalım:

Mysia, kuzeybatı Anadolu'nun, doğuda Bithinya,Güneydoğuda Frigya, güneyde Lydia, güneybatıda Aiolis ile çevrilmiş parçasıdır. İzmir ilinin Bergama bölümü; Manisa ilinin Soma ve Kırkağaç kısımları ve Çanakkale, Balıkesir sınırlarına kadar uzanan topraklardır

Bu topraklar üzerinde yaşayan halk da, Mysia'lılar olarak anılmaktaydı. Herodot'a göre (VII,74) "Mysia; Lydia kolonilerinden biridir. Olimp Dağına izafeten Mysia'lılara, Olimpliler de deniliyordu. Savaşta kendi memleketleri tarzında yapılmış bir miğfer giyiyorlar. Uçları ateşte sertleştirilmiş topuzlar kullanıyorlardı" şeklinde tanımlamaktadır. Burada Herodot Mysia'yı, Lydia kolonisi göstermesini Prof.Dr. B.Umar ise "...Mysia'lılar ile Lydia'lılar arasındaki dil ve kültür yakınlığı onu böyle demeğe götürmüş olmalıdır; oysa gerçekte, Mysia'lılar Lydia'dan göçmen çıkıp gurbet ele yerleşmiş bir halk değildir. Daha Lydia adının, Lydios (Lydia'lı), adının duyulmasından yüzyıllar önce Troia Savaşları sırasında bile Mysia ulusunun varlığı, o ulusun Troilılarla birlikte savaşa katıldığı İliada'da anlatılıyor. Üstelik Herodot'un kendisi de, Troia Savaşından önceki çağda Mysialıların varlığını ve o halkın Thrakia'ya, Yunanistan'a yığınsal akın düzenlediğini belirtmiştir" şeklinde bu konuya açıklık kazandırmaktadır.

Strabon'a göre "Avrupa'dan Anadolu'ya geçmiş olan bir Trak kavmiydiler". Kullandıkları dil olarak Trak dilidir. Homeros'un "İllias'ında, bu kavmin Avrupa'da kalan kısmının Mösialılar ismi altında Balkan yarımadasının kuzeyinde oturduklarını" bildirmektedir.

Klept'e göre (Geographie,s.102) "Bu kavim, Mysia, ismini Avrupa'da aşağı Don havzasında oturan (Romalılar Moesi derler) Mis'lerden" almıştır. Fakat Avrupa'daki Mis'lerle, menşeleri aynıdır? Avrupa'dan Asya'ya mı göç ettiler, yahut bunu tersi mi oldu? Bilinmiyor.Traklar'dan oldukları ihtimali de ileri sürülmektedir. Mysia bölgesi ve üzerinde yaşayan Mysialıların tarihi hakkında ki bu görüşlerden sonra Bergama Devleti ve Uygarlığının izlerini bu noktadan sonra sürerken karşımıza Homeros'un "İliada" sını da- Hellenlerin olduğu gibi Batı Dünyasının da ilk ve en büyük anıtsal yazın eseridir. Homeros (M.Ö. 750-700) eskiden beri bilinen ve birbirinden ayrı olan üç destanı, " Troia Savaşı, Helena'nın kaçırılışı ve Akhilleus'un öfkesi," adlı üç konuyu bir araya getirerek ölümsüz yapıtın sahibi olan Homeros'un bu eserinde Bergama (Pergomon)' yı, anlatan dizeler de ortaya çıkıyor.

PERGAMOS: IV 508, V 446; 460, VI 512, VII 21, XXIV 700 .

‘‘Öfkelendi Apollon, Pergamos tepesinden,
bağırды Troyalılara, dedi ki :
‘‘Atları iyi süren Troyalılar, atılın ileri,
haydi kalmayın Agoslulardan aşağı,
onların derileri ne taş ne demir,
dayanamazlar et delen tunç kargılara.

Apollon çekti aldı kalabalıktan Aineias’ı
Götürdü kodu (koydu) tapınaklı kutsal kaleye (Pergamos)
Orda ok saçan Artemis’le Leto,
İç tapınakta iyi ettiler onu, geri verdiler sağlığını, ününü

Phoibos Apollon o ara, azgın Ares’e dedi ki :
‘‘Ares, insanların baş belası Ares,
ey kaleler yıkan, elleri kanlı,
git çek savaştan şu adamı,
baksana, Zeus babaya kafa tutacak neredeyse,
önce elinin ayasından Kıbrıslı Tanrıçayı vurdu .
şimdi de, bir tanrı gibi, saldırdı benim üzerime.’’
Böyle dedi, gitti oturdu (Pergamos) kalesinin tepesine.

Ahırda günlerce arpayla beslenmiş bir at
Nasıl ipini koparır da dört nala koşarsa ovaya,
Güzel ırmakta yıkanmadan edemez hani,
Kurumludur, başı diktir, omuzlarına dökülmüştür yelesi,
Diyecek yoktur çalımına,
Çayırlara götürür onu çabucak dizleri
Priamos oğlu Paris de öylece
Pergamos kalesinden aşağı iniyordu taşa taşa,
Silahlarıyla parlıyordu güneş gibi.

Gördü bunları gök gözlü tanrıça Athena,
Baktı Argoslular zorlu savaşta bir bir ölüyorlar,
Fırladı Olympos’un doruklarından kutsal İlyon’a.
Apollon birden onu karşıladı.
Görmüştü tanrıçayı Pergamos kalesinden
İstiyordu zafer Troyalıların olsun.

Troyalı erkekler, güzel kemerli kadınlar bir şey görmediler .
Ama altın Aphrodite’ye benzer Cassandra,
gördü onları Pergamos tepesinden,
tanıdı arabada duran sevgili babasını,
sesiyle kenti çınlatan haberciyi tanıdı .

Nezih Başgelen’in, ‘‘Homeros-İlyada (İlias), Şehir İsimleri, adlı çalışmasında da,
görüldüğü gibi Bergama Kalesi ve yerleşim yeri olarak M.Ö. 1200 yıllarında kentin
Truva Savaşlarında,önemli bir konumu ve savaşın kaderinde etkili olan Yunan
Mitolojik Tanrılarının on yıl süren bu savaşları bugünkü Bergama Akropolün
bulunduğu kaleden gerektiğinde izleyip, gerektiğinde ise bu savaşlara buradan
müdahale ettiklerini görebiliyoruz.

Pergamos efsanesinde adı geçen Teuthrania, Bergama tarihi bakımından
büyük bir önem taşır. Kral Teuthras, Arkadia kralı Aleos’un kızı Auge’yi evlatlık

aldı. Onu sarayında büyüttü. Günün birinde kızını Herakles ile evlendirdi. Bu evlilikten doğan çocuğa Telephos adını verdiler. Kral Teuthras, kendi kızı Argiopsis ile Telephos'u evlendirdi. Kendisinden sonra Telephos'un kral olmasını sağladı. Teuthras ölünce Telephos kral oldu. Bu sırada Truva savaşları başlamıştı. Agememnon Çanakkale'ye asker çıkarınca Telephos ordusu ile Agememnon birliklerini yendi. (M.Ö.12.yy.) Truva Savaşları kahramanı Aşil, Telephos'un bu savaşına kızdı ve aralarındaki mücadeleyi Aşil kazandı. Telephos önce esir düştü, sonra bu esarete dayanamayıp öldü.

Teje'deki Athena tapınağında da, Aşil ile Telephos'un savaşını temsil eden heykeller kondu.

Telephos'un ölümünden sonra Tevtrania kralı Evrypios oldu. Truva Savaşlarına katılan yeni kral, Neoptolemos tarafından öldürüldü. Şair Homeros, Evrypios için, "Truva Savaşlarının baş kahramanıdır." der.

Tarihin ünlü Truva Savaşlarına katılan Teuthranialılar, Priamos'la birlikte Yunanistan'dan gelen topluluklara karşı kahramanca döğüşüler.

M.Ö.1200 yıllarındaki Ege göçleriyle Anadolu'daki, Hitilerin önce zayıflaması ve sonrada yıkılması üzerine Ege kıyılarından, Fırat nehrinin aktığı topraklara kadar olan yerlerde Trakyalı bir kavim olan Frigler hakimiyet kurdu. Bu dönemde Bergama'da bu devletin sınırları içinde bir beylikti. Frig Devletinin M.Ö.8. yüzyılda zayıflayıp çökmesi üzerine bu topraklar üzerinde Lidya egemenliğini görüyoruz. Bergama bu dönemde ise bu kez Lidya egemenliği içinde görülmektedir. M.Ö.546 yılında bu topraklar İranlıların kurduğu Pers hakimiyetine geçti. Persler Anadolu topraklarını yönetim olarak vilayetlerin başına yönetici olarak satrap adını verdikleri valiler atadılar. Anadolu ve Yunanistan içlerine kadar olan toprakları ele geçirip satraplık şeklinde yöneten Perslerin bu yönetimlerinde, zaman zaman ayaklanmalar çıktı. M.Ö. 5. ve 4. yüzyılda Bergama'nın durumunu "On binlerin dönüşü" isimli eserinde yazarı olan Xenophon, anlatmaktadır. M.Ö. 399 yılında Bergama'ya gelmiş ve buradaki savaşlara da katılmıştır. Bölge tarihi için birinci derecede bir kaynak teşkil eder.

Anadolu'daki ve Bergama tarihindeki Pers istilası Makedonyalı Büyük İskender'in, ordusu ile M.Ö.334 yılında Çanakkale'den geçerek Persler üzerine başlattığı savaşla birlikte Perslerin Ege bölgesindeki 213 yıllık işgalleri de son buldu .

Anadolu 'da ve İskender İmparatorluğunun yayıldığı alanlar başta olmak üzere, İskender'in ölümünden sonra da, yaklaşık 300 yıl devam edecek olan Hellenistik Dönemde başlıyordu. Başta Anadolu ve Bergama, siyaset, bilim, sanat ve kültür tarihinde altın çağına uzanıyordu.

İskender Pers hakimiyetine son verirken ele geçirdiği satraplıklara, birer vali atıyordu. Bergama şehrinin yönetimi için İskender, Pers Komutanı Memnon'un dul eşi Barsina'yı görevlendirdi.

Büyük İskender

Büyük İskender, doğu ile batı ülkelerini egemenliği altında birleştirerek, o dönemde bilinen tüm dünyayı içine alacak bir İmparatorluk kurmak isterken M.Ö.323 yılında, 33 yaşında öldü. İskender ölürken, "İmparatorluğu kime bırakıyorsun ?" sorusuna "En layık olana", demiştir. Generallerinin hepsi de kendilerini en layık görüyordu. İskender'in : "Generallerim benim için kanlı cenaze alayı yapacaklar!" sözünü yerine getirir gibi boğuşular. Otuz dört parçaya ayrılan geniş ülkesinde, yirmi yıl sonra başlıca şu devletler ortada kaldı :

Mısır'da Ptolemaios'lar, Suriye'de Selevkos'lar ve Makedonya'da Antigonos'lar üç büyük krallık kurdukları gibi,

Anadolu'da Bergama, Bithynia, Galatya, Kapadokya, Pontus, Part ile küçük büyük daha bir takım devletler ortaya çıktı.

Bunlar arasında, tarihte önemli rol oynayanlardan biri de Bergama oldu. Büyük İskender'in generallerinden Trakya Hükümdarlığını elde etmiş olan Lysimachos'un Bergama Kalesine yerleştirdiği devlet hazinesini - bazı tarihçilere göre - önemli rol oynadı. İskender'in generalleri kendi aralarında savaşırken, Lysimachos Antigonos'un ordu subayı olan Dosimos ile birlikte kendi tarafına geçirdiği Philotairos'u Bergama Kalesi muhafızı yaptı. Kendi hazinelerini de korumak amacı ile Philotairos'a teslim etti.

Philetairos hakkında Strabon'un görüşleri : "Büyük İskender'in hazinesini Bergama Akropolü'ne yerleştiren Lysimachos'un komutanı Philetairos, bu müstahkem mevkinden faydalanarak zeka ve mahareti sayesinde Bergama Tarihinde yeni bir devir açmıştır. Öyle bir devir ki, ortaya getirdiği eserleriyle ölmez bir zafer yaratmış ve yaşattığı ihtişamı ile tarihte şanlı bir mevki kazanmıştır.

Bergama ve çevresinde Prehistorik ve Arkaik döneme ait yerleşim yeri izleri yapılan arkeolojik kazılara dayandırılarak, Kaikos (Bakırçay), Değirmentepe, Yunddağı, Yorton-Bostancı köyü iskan alanlarından da anlaşılacağı gibi Bergama Kalesi çevresindeki yerleşim alanlarını kapsamaktaydı. Bilge Umarar'ın, M.Ö. 1200'lü yıllar olarak tarihlendirdiği, Truva Savaşları sırasında Homeros'un "İliada" destanında Bergama Kalesi "Pergamon" bazen Helen tanrıalarının savaşı izlediği yer olarak bahsi geçmektedir. Bu dönemde tepedeki kalenin yerleşimin çekirdeğini oluşturduğunu bu bilgilerden anlıyoruz.

M.Ö. 301 yılında İskenderin komutanlarından Antigonos, Frigya'da İpsos mevkinde yapılan savaşta yenilip ortadan kaldırılınca İskender İmparatorluğunu yeniden canlandırma hayali sona erdiğinde Antigonos'un hakim olduğu topraklar Selevkoslar, Ptolemayos, Kasandros ve Lysimachos tarafından oluşturulan müttefikler tarafından paylaşıldı. Bu paylaşmada Toroslara kadar olan Anadolu toprakları Lysimachos'un hakimiyetine düştü. Philetairos'u Bergama kalesi muhafızlığına getirdi. Hazinelerini bu kalede koruma altına aldığını bilgilerini yukarıdaki paragraflar içinde ele almıştık. Bu bilgiler bizi krallığın kuruluş aşamasında Akropoldeki kalenin yerleşim yönünden önemini, o yıllarda da koruduğunu ortaya koymaktadır. Krallığın kurulması sonrası Hellenistik dönemde yerleşim kale ve çevresinden surların dışına taşarak aşağıya doğru gelişme kaydetmiştir.

BERGAMA VE ÇEVRESİ TARİHİNE

MİTOLOJİK BİR YOLCULUK

Bergama, topraklarının da içinde yer aldığı Mysia bölgesi, İzmir'in kuzeyi ile Marmara denizi arasında yayılan Kuzey Batı Anadolu'dur. Bu topraklar Anadolu'da insanlığın geçmişinde kültür diye adlandırdığımız birikimlerin ilk filizlendiği, serpiştiği, yerlerin başında gelen bölgenin de adıdır Mysia. M.Ö. 2000'li yıllardan sonra Hitit'lerin bıraktığı yazılı belgelerin bize tanıttığı Luvi'ler adı verilen halkın, Anadolu'nun değil insanlığın derin geçmişi ile de izler taşımaktadır.

Kouros (Erkek Heykeli)

İlkçağlarda, Ege Denizinin iki yakası, Güney ve Batı Anadolu'da yoğun olarak yaşadıkları bilinen Luvi'lerin Anadolu'nun ilk halklarından biri olduğu biliniyor. Luvi sözcüğünün bu insanların dilinde "Işık İnsanları" anlamına geldiği sanılıyor. Bölgenin önemli kentlerinden Pitane / Çandarlı Nekropol'ünde, antik mezarlıkta bulunmuş, kireç taşıdan yapılmış bir heykel; duruşu, yüz yapısı ile farklıdır. Bergama Müzesi'nde sergilenen ve M.Ö.VI.yüzyıla tarihlenen, "Kouros"adı verilen bu yapıt Batı Anadolu uygarlığının en eski yapıtlarındandır. Omuzuna şal atmış bu çıplak erkek atleti, Mysia'da bulunmuş en eski en güzel biçimli yontulardan biridir. Homeros'un dediği gibi "Her zaman birinci gelmek ve başkalarına örnek olmak için" koşarlardı atletler. Bunun için, kalıcı yontusu yapılacak kadar kutsaldı antik çağda yarışmacılar.

Mitolojik Öykülerde Bergama Krallığının Kuruluşu

Zaman içinde uzun süre suskun kalan Pitane, Bergama Krallığı'nın yükselişi ile Anadolu'ya hakim olan Pergamonlular Pitane'yi yönetimi altına alırlar. Bu dönemde bu topraklarda bir yıldız yükselir adı Arkesilaos'tur. (M.Ö. 315-245) Ozan ve düşünür olan bu insan Platon'un Atina'da kurduğu ve onun ölümünden sonra yeni düşünceler üretemeyen felsefe okulu Akademia'nın başına geçer ve "Hiçbir şeyin doğruluğu kesin değildir. Bir konu hakkında doğruluk derecesine göre karar vermek gerekir. Dialektik, tartışılan her sorunda karşılıklı görüşleri savunma sanatıdır." Şeklindeki görüşleri Helen dünyasında uzun süre tartışılır.

Ozanlık yanı da güçlü olan Arkesilaos'un Bergama'ya ilişkin bir şiiri de dilden dile günümüze değin gelir. Doğduğu toprakların insanlarına şöyle sesleniyor:

"Bergama yalnız asker gücüyle değil, atları ile de ünlüdür, eğer bir ölümlü insan Tanrılar Tanrısı Zeus'un muradını dile getirebilseydi, diyeceği şu olurdu: Bergama geleceğe daha büyük şan ve onurla girecektir."

Arkesilaos bu seslenişini Eumenes I 'in (263-241) Olimpiyatlara yeğeni Attalos'u yarışmak üzere gönderip kazandığı "atlı araba" müsabakaları sonucu söylenmiştir. Bu dönemde Eumenes'in küçük prensliği, dünya medeniyet alanında tanınan ve sayılan bir devlet olarak ortaya çıkıyordu.

Eumenes'in ölümünden sonra yerine geçen Attalos I,(241-197) Galatların saldırısına maruz kalır.

Attalos, askerlerinin inancını yükseltmek için kurban kesip tanrılara sığınmayı uygun buldu. Bir kahin, avucuna ters yazılan Nike (zafer) kelimesini, savaştan önce kesilmesi gereken bir kurbanın ciğerine gizlice -mühür gibi- basarak askerlerin önünde okudu. "Zafer Kralındır!" sözleri yükseldi. Savaş Tanrıçası Athena'nın zafer getireceğine, tanrıların başı Zeus'un düşmana yıldırımlar yağdıracağı ve diğer bütün tanrıların Bergama'yı koruyacağına inanıldı. Bu inançla Galatların bütün hücumları kırıldı. Yılmaz ve yenilmez diye ün salan Galatlar savaş meydanından çekildi. Bu surette Kaikos Savaşı zaferle sonuçlandı. (M.Ö.241)

Bergama'da zafer takları kuruldu, her tarafta şenlikler yapıldı. Atina Akropolünde de bu zafer büyük törenle kutlandı. Halk Attalos'a Soter (kurtarıcı) adı verildi. Onu yarım tanrı saydılar.Attelos kral ilan edildi. Bu savaş halkın ağzında efsaneleşti. Attalos tıpkı, Büyük İskender'in Amon'un oğlu sayıldığı gibi, O da,bir nehir tanrısının (Kaikos'un) oğlu sayıldı. Helen Mitolojisinde kahramanlık sembolü olan boğa boynuzu ile tasvir edildi. Bu gün Berlin Pergomon Müzesini süsleyen Zeus Sunağının dış duvarlarını süsleyen "Gigantomakia"adı verilen Tanrılar ve Devlerin savaşını tasvir eden bu kabartma M.Ö.241 yılında yapılan Kaikos Savaşını anlatmaktadır. Bu savaş sonunda ayrıca elde edilen ganimet Bergama'yı koruyan Athena'nın Akropol Tepesindeki tapınağının avlusuna konuldu. Burada çapı üç metreden geniş olan altlık üstünde, Attalos tarafından şükran borcu olarak, Athena'nın bir heykeli dikildi. Egemenlik alameti olarak dört drahmilik sikkeler bastırıldı. Bu paraların bir yüzüne tapınağında elinde zafer çelengi Athena'nın figürünü, diğer yüzüne de Philetairos'un portresi kondu. Bu suretle, Zafer Tanrıçası Athena Nikephoros ile, Attalos sülalesinden Bergama Devletinin kurucusu takdis ediliyordu.

Bergama'nın kuzeyinde, Madra Dağının ıssız yamaçlarından doğan, yakın zamana değin çağılıyla akıp Bakırçay çukuruna kavuşan bir derecik vardır. Bu su Kestel Deresidir. Bu küçücük dere, tarihsel Bergama tepesiyle dik Hula bayırı arasındaki dar boğazdan aşağılara doğru binlerce yıl süzüldü, durdu. Bugün önu çağdaş yöntemlerle kapatılan dere artık Pergamos tepesinin kuzey eteklerine yaslanmış büyük su birikintisi, Kestel Gölüdür. Bergama tepesinin eteklerini

Kestel Sulama Barajı

batıdan saran; Selinos, doğudan kuşatan; Kestel'dir. Bu iki kardeş akarsu Bergama'nın biraz ilersinde, ova düzlüğünde birleşir, akıntılı Bakırçay'a karışır.

Kestel ve Selinos, acıklı öykülerin ırmağı Bakırçay'ın çocuklarıdır. Geçmiş çok eskilere dayanan

Mysia suları bol, yeşil bir ülkedir. Mekanla ve zamanla bütünleşen sözcükler tarihin tanığıdır çoğu zaman. Bugün Anadolu'da Kestel adıyla anılan birçok yer vardır. Ortaçağda, Anadolu'da paralı askerlik yapan, anavatanları bugünkü İtalya olan Latin'lerin yaydığı bir ad olabilir. Kestel, Latin dilinde "castellum", "hisar, kale" demektir. Burada, korunaklı eski tepe yerleşimlerinin bulunduğu yerlerde rastlanır. Tarihi Pergamon Tepesine bugünkü Bergamalılar da "kale" demektedir.

Luvi dilinde ise kestel, "küçük kutlu akarsu" anlamına geldiği öne sürülen bu sözcükten "kastala"dan türemiş olabilir. Kestel Türkçe ses uyumuna kolayca uyan, söylenmesi kolay bir sözcüktür. Dere boylarına kurulmuş birçok beldenin adı Anadolu'da Kestel'dir. Bergama'nın Kesteli'de küçük bir akarsudur.

Selinos, suları ılık bir deredir. Fıstık Çamı ağaçlarıyla, Pinus Pinea'larla Kozak yaylasını Batı Madra yükseltilerinden doğar.Yorgun Bergama'yı granit kütlelerle çevrili Kozak'ın dingin ortamına ulaştıran geçidin içinde akar. Anadolu'nun Ana Tanrıçası Kybele'nin, çam ormanlarının arasında dikilmiş yüksek ve yalçın bir kayanın tepesinde, Kapıkaya'da bulunan tapınağın önünden geçip akar. Bugün Haylazlar Kaya'sı dediğimiz bir başka taş tapınakta saygı gören Ana Tanrıça Kybele'nin eteklerini okşayıp Bergama'ya varır. Ilık sularını, Pergamon tepesini ayırdığı volkanik Geyikli Dağlarından alsa gerek. Selinos, Geyikli eteklerinde kutsal Asklepieion'un kurulduğu dağlardır. Bergama'nın Asklepieion'u, Ege inancında sağlık tanrısına adanmış dünyanın ilk sağlık kültünden biridir. Kapısında "Buraya ölüm giremez" yazardı.

Bergama Şehri İle İlgili Efsaneler

Pergamon şehrinin kuruluşu ve adı hakkında bir takım efsaneler de mevcuttur.

Molossos ve Pielos'un kardeşi olan Pergamos, Neoptolemos Pirros ile Andramahi'nin küçük oğluydu. Pergamos Küçük Asya'ya gelerek bir beylik kurmak için Teuthrania Kralı Arios ile savaşa girişti. Savaşta Arios'u öldürdü, şehre de kendi adını verdi. Pirros ile Andromahi'nin oğlu ve Aşil (Ahillevs) 'in torunu Pergamos, Anadolu'ya geçti. Teuthrania beyi Arios'u öldürdü. Selinos Çayı kenarında (Pidasos Tepesinde) yeni bir şehir kurdu. Buraya kendi adını verdi.

Teuthrania Kralı kahraman Telephos'un ölümünü fırsat bilen komşu beyler, yerine geçen oğlu Evripilos üzerine saldırdılar. Kral, Epir'de bulunan arkadaşı Pergamos'u yardımına çağırdı. Pergamos arkadaşı ile geldi, birlikte savaşa girdi. Sonunda zafer kazanıldı. Bunun üzerine Teuthrania Kralı, kahraman silah arkadaşı Pergamon için bir şehir kurdu. Şehrin adına Pergamos denildi. Bu efsaneler, Pergamos adının Aşil'in torunu Pergamos'tan geldiğini ve şehrin de aynı adı aldığını anlatmaktadır.

Bergama Kalesi ile de efsane mevcuttur. Bu efsanenin başlangıcı Truva'ya kadar uzanır. Truva krallarından İlos'un yerine geçen oğlu Laomedon, Helen Mitolojisinde önemli bir yer alır. Söylendiğine göre, bu kral M.Ö. 1270 yıllarında Truva surlarıyla birlikte Bergama Kalesini de yaptırmıştır. Kral her iki kaleye birden para yetiştiremediği için Apollon ve Neptün mabetlerinin hazinelerine de el koymuştur.

Neptün, tapınağın kutsallığı bozulduğundan kızmış, azgın bir deniz canavarını insan ve hayvanlar üzerine saldırtmıştı.

Bu büyük felaket karşısında bir kahine baş vuran kral şu haberi aldı:

Kızın Hasion'e yi canavara yem verirsen kurtulursun!

Çaresizlik içinde kral, kızını bir taşa bağlattı ve canavara verdi. Bu sırada Herakles görüldü. “Bütün yarışlarda kazanmış kısırakları bana verin, sizi canavardan kurtarayım” dedi, canavarı öldürdü. Bu kurtuluş üzerine şenlikler yapıldı.

Işık insanların yaşadığı Mysia bölgesindeki Tevtrantos Dağının da efsanesi ilginçtir:

Bir gün Teuthrania Kralı Tevtras, avlanmak için ormana gider. Önüne çıkan büyük bir yaban domuzunu kovalar ve onu Artemis tapınağında vurur.

Ay ve av tanrıçası Artemis bunu duyunca öfkelenir, domuzu diriltir, Tevtras’ı delirtir ve vücudunu Alfon denilen lekeler, yaralar içinde bırakır.

Kralın anası Lisippi, Artemis’e bir boğa adak eder ve oğlunu iyi etmesi için yalvarır. Bunun üzerine Artemis, bu kadına acır, oğlunu eskisi gibi sağlam yapar. Kral da şükran borcu olarak, dağdaki küçük tapınağın yerinde büyük bir Artemis Tapınağı yaptırır, bu dağda cüzzam (lepr) lekelerini iyi eden bir nevi taşlar kaynarılmış.

Tevtrantos Dağının ve bunun eteğinde kurulmuş olan Tevtras Şehrinin şimdiki Karahıdırlı Köyünün çevresinde olduğunu Dr. Rallis “Bergama Tarihi” adlı eserinde belirtmektedir.

Tarihçi Hausoulier ve Pontremoli ise Bergama ile Teuthrania Şehirlerini Roma Tarihçilerinin birbirine karıştırdıklarını ve Bergama’dan daha eski olan Tevtras Şehrinin Kalarga Tepesinde kurulmuş olduğunu kaydederler.

Mysia bölgesi üzerinde kurulan Pergamon uygarlığının 200 bin cilt kitaptan oluşan muhteşem kütüphanesi –bütün istilalara rağmen- Bergama’nın tarih içinde bir kültür merkezi olarak varlığını sürdürmesinde etkili olmuştur. Kütüphanenin, bir irfan kaynağı olduğunu Bergamalı hatip Apollodoros’dan öğreniyoruz. Işık insanların bilgi kaynağı olan bu kütüphane M.Ö. 40 yılında Oktavianus ile Antonius’un Roma’yı paylaşması sırasında Anadolu tarafında kalan Antonius, Tarsus’ta Mısır Kraliçesi Kleopatra ile görüşürken kütüphaneyi de, cazibesinin etkisinde kaldığı kraliçeye hediye etmiştir. Kütüphanenin Bergama’dan Roma Döneminde bu şekilde taşınmasından sonra “ışık insanların” insanlığı aydınlatan meşalesi sönmüştür. Roma’lıların, Pubican(mültezim)’lar tarafından topladığı, adeta halkı soyan ağır vergileri karşısında, Bergamalıların Mithridates gibi yeni kahramanlarını çıkaramaması bu meşalenin söndüğünün bir göstergesidir.

Üçüncü asrın sonlarında artık Bergama, Tanrılar ve Tanrıçalar diyarı olmaktan çıktı. Yeni bir dinin inancı içine ve yeni bir imparatorluğun, Bizans’ın idaresi altına girdi.

TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDA BERGAMA VE ÇEVRESİNDE ANA TANRIÇA KİBELE KÜLTÜ MERKEZLERİ PERPERENE VE HAYLAZLAR KAYASI

Neolitik dönemde, insan toplulukları tarım üretimine geçti. Anadolu’da bu dönem günümüzden 8.000 yıl öncesine kadar uzanan Çatalhöyük (M.Ö. 6.000)’de, ilk kez ortaya çıkmıştır. Tarım üretimine geçilen bu dönemde kilden kadın figürleri yapıldı. Pek çok arkeolog ve diğer bilim adamları, bu figürlerin tanrıçayı simgelediğini ileri sürmüşlerdir. Halikarnas Balıkcısı ve onun arkadaşları Arza Erhat ve Sebahattin Eyupoğlu, tanrıça kültürünün Anadolu’nun ilk dini olduğunu, Kubaba, Kibele ve Artemis’in, Çatalhöyük’te bulunan ve diğer neolitik yerleşimlerde de rastladığımız adını bilmediğimiz bu tanrıçanın torunları olduğunu ileri sürdüler.

Çatalhöyük’te bulunan ve iki yanında leopar olan oturan kadın figürü; tanrıçanın doğanın vahşi güçlerini kontrol altında tuttuğunu gösterir. Tanrıçanın bu figürde oturuyor olması ise, ilginçtir. “Sahip olmak” anlamında Hint Avrupa kökenli Latince “Possidere”, İngilizce “Posses” sözcüğü, “muktedir” anlamında –

sed- sözcüklerinden türetildiğini; Dario Valcarengi,(Kilim History and Symbols, Electa / Abbeville, 1994, Milan, s.26) eserinde ortaya koymaktadır. Demek oluyor ki “sahip olmak” sözcüğü hem muktedir, hem de oturuyor olmayı ima etmektedir. Dolayısıyla oturma durumu, neolitik dönemden bu yana toplumsal önemi yansıttığı düşünülebilir.

Helen ve Roma çok tanrılı inancının hemen hemen bütün tanrıçalarının Anadolu Ana Tanrıçasından geldiği daha ilköğretimde fark edildiğini Bilge Umar “Türkiye Halklarının İlk Çağı” adlı eserinde belirtmektedir.Yine Umara göre; 1960'lara kadar, Anadolu Ana Tanrıçasının; Mezopotamya'dan Anadolu'ya geçmiş olduğunu Melaart'ın, Hacılar'da yürütmüş olduğu Kazılar sonrası çürütülmüş olduğunu aynı eserde ortaya koymaktadır. Melaart bu kazılarda Hacılar VI. Tabakada, 30 -40 kadar Ana Tanrıça heykelciği bulmuş ve burada bulun parçaların Mezopotamya Uygarlığından 3000 yıl daha erken devre ait olduğunu “C 14” diğer adı ile Karbon 14, yöntemi ile ispat etmiştir.

Ana Tanrıça Kibele

Anadolu Neolitik dönemde tanıştığı Ana Tanrıça Kültü'nün örneklerine Bergama ve çevresinde Krallık döneminden binlerce yıl önceki Prehistorik Kültür evresinden itibaren rastlanmıştır. Ana Tanrıça kavramı Anadolu'da, 8.yüzyılın

ortalarında tarih sahnesine Phryg (Frig)'ya Devletinin çıkmasından sonra Kybele (Kibele) adıyla anılmaya başlanmıştır.

Bergama'nın Kozak yolu üzerinde; Kozak yaylasının granit kenti Perperene'ye çıkan vadinin kenarında, çam ağaçları arasındaki Kapukaya Köyü yanındaki kayaların tepesinde Kayaların içine oyulmuş Kibele tapınağı bugün hala ihtişamı ile ayakta. Tapınak, Selinos çayının çıktığı yerde ve çaydan 60 metre yükseklikte bulunan bu kayalarda, yüzlerce yıl önce insanların elleriyle oymuş ve yontmuş olduğu yerler örülmektedir. Bu kayaların ön yüzü altı köşe büyük bir niş – mihrap – biçimindedir. Yanlarındaki altı köşeli oyuklar adak eşyasının konması ve kayalardaki deliklerinde bu eşyanın asılması için yapılmış olduğunu Osman Bayatlı “Bergama Tarihinde İlkçağ” eserinde ortaya koymaktadır.

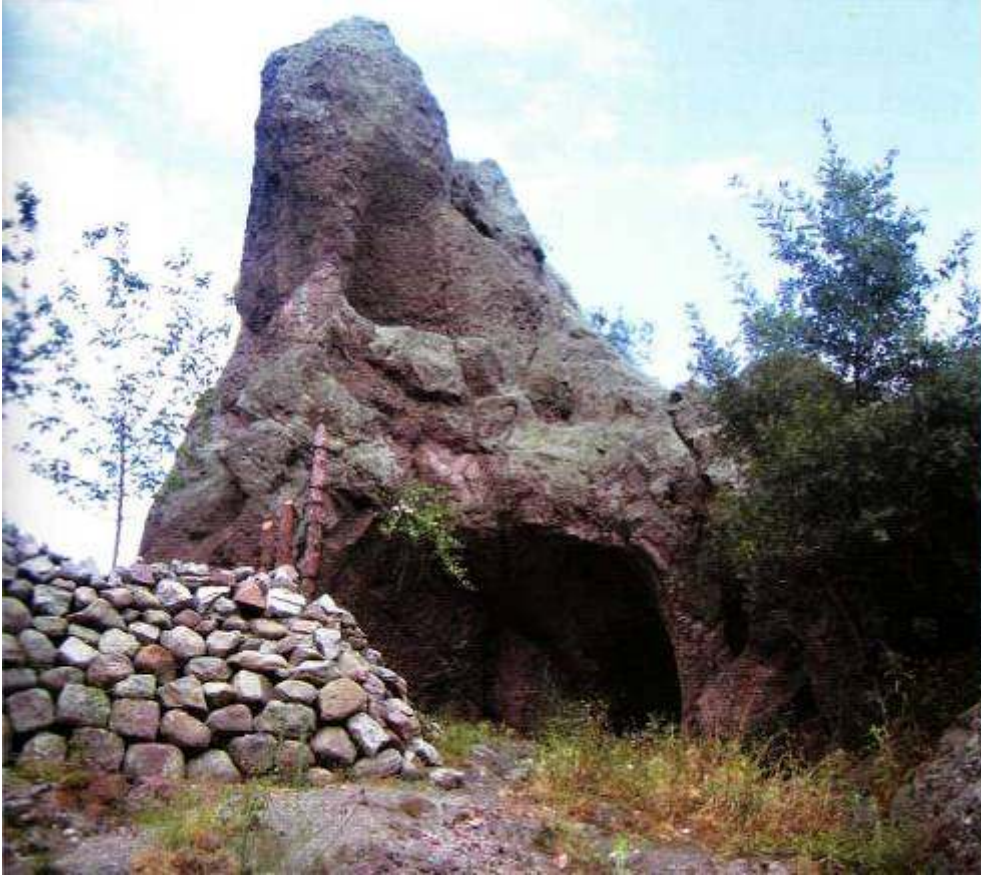

Kapukaya Kozak Yolu

Kapukaya Kozak Yolu

Büyük kayanın üstüne çıkmak için, kayada bir merdiven oyulmuştur. Bu merdiven biçimine getirilen basamaklardan çıkılınca, insan elinden yapılarak çıktığı hemen anlaşılan belli bir düzlük görülmektedir. Bu kaya yontulurken bu düzlük etrafında bırakıldığı ve toplanan suları akıtmak için korkulukta delik açıldığı ve buranın bir tapınak olduğu Prof. Schazmann tarafından kaleme alınmış olan, notlarında belirtildiğini... O. Bayatlı'nın “ Bergama Tarihi, s.26,” çalışmasında ifade etmektedir.

Haylazlar Kayası

Bergama'da Ana Tanrıça Kibele için yapılmış olan diğer bir tapınak ise; Haylazlar Kayası olarak bilinen yerdedir. Bugün Selinos Çayının sağ kenarında bulunan bu kayalıkta oda ve mezar izleri halen mevcuttur. Perperene'deki, Kibele Tapınağında olduğu gibi bu kayalarda da adak olarak sunulan eşyayı koymak için oyuk yerler vardır. Burasının “Kibele Kaya Tapınağı” olduğu kabul edilmektedir. Ana Tanrıçaya burada “Merak Taşı”, “Kısmet Taşı” da denildiğini “ Sefa Taşkın, Mysia ve Işık İnsanları, s.84.” kitabında belirtmektedir. Haylazlar Kayasının bir de efsanesi vardır. Bu efsaneye göre; çok eski zamanlarda bu kayaların büyük bir önemi varmış. Sırlarını kimseye açamayanlar ve içinde saklamaktan bunalanlar, bu kayalara gelir,istediği gibi derdini dökermiş. Hayırlı kısmet bekleyen kızlar, derdine derman arayan hastalar bu büyük kayadan medet umarmış.

Günün birinde, Bergama Kralının biricik kızının yüreğine Eros'un sihirli aşk oku saplanır ve bir gence aşık olur. Buraya koşar. Kayaya derdini döker ve sonuçta; aşkına kavuşarak, muradına erer.

Bunun üzerine kayada bir tapınak yapılır. Ünü dört bir tarafa olmak üzere bölgede her yere, yayılır. Uzun yıllar prensesin gönlünü, varlığını saran bu kayalar, günün birinde onun mezarı olduğuna dair oluşan bu efsane de, kulaktan kulağa yayılarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Uzun yıllar yanındaki derenin şırlıtısı ve boğazın serinliği altında; dertlileri avutmuş, yanık yüreklere su serpmiş “merak taşı ve kısmet kayası” olarak adlandırılan bu kayalar bugün haylazların uğrak yeri olmuş ve bugün de haylazlar kayası olarak anılmaktadır.

Bergama tarihi içinde Kibele Kültünün insan eliyle sert kayalara, o günkü şartlardaki teknikte; adeta “tırnakları ile kazıyarak” deyimi bugünkü dilimizde bu zorlukları anlatmaya dahi kifayetsiz kaldığına inandığım, bu Kült Bergama’da, Prehistorik kültür en eski ve ilk inanç kültü olmakla kalmayarak yıllar sonra değişen Ege göçleri sonrası Olimpos Tanrılarının, Anadolu Tanrıları ile etkileşmesi sonucu ortaya çıkan yeni inanç değerleri içinde Ana Tanrıça Kibele inancı önemini korumuştur. Bunun en önemli kanıtı Bergama Krallık döneminde Zeus, Athena, Nike, Asklepion ve Demeter gibi Olimpos Tanrıları adına Bergama Akropol ve dışındaki yerleşim alanlarında birçok mabetler inşa edilmiş olsa da, Roma İmparatorluğunun önce Kartaca Savaşlarında, Hanibal karşısında uğradığı yenilgiler ve bir taraftan Avrupa barbar kavimlerinin saldırıları karşısında uğradığı felaketler karşısında Romalılar, kainlerin “bu felaketlere dur diyebilecek” isteği; son çare olarak, Anadolu’daki Kibele kültürünün en önemli yeri olan Frigler tarafından inşa edilen ve daha sonra Galatların topraklarına kattıkları, Pessinus kentindeki Kibele Tapınağındaki kara taşı Roma’ya götürülmesidir ? Bu istek, dost ve müttefik olarak Bergama tarafından yerine getirmiş olması... Kibele Kültünün Anadolu’da binlerce yıl değişen inançlar karşısında özellikle de Bergama’da Hellenistik Dönem içinde bile yeri ve önemini Yunan ve Roma Tanrıları arasında da korumuş olduğunu ortaya çıkan olaylar karışışındaki gelişmelerdir.

Kibele Tapınağındaki “kara taşın” Roma’ya, Bergama Krallığı aracılığı ile gidişi; ilerideki sayfalarda “Roma’nın Bergama’ya karşı izlediği ikiyüzlü siyaset” başlığı altında, daha teferruatlı bir şekilde ele alınacağı için bu satırlarda “Karataş” serüveni üzerinde durmayacağız.

Kibele Kült merkezlerinden en önemlisi olarak bahsettiğimiz Pessinus, Eskişehir ilinin Sivrihisar ilçesi sınırları içinde yaklaşık 20 km. uzaklıktaki Balahisar köyü sınırlar içinde bugün Belçikalı Arkeolog, Prof. Dr. Pierre Lambrechts’in 1967 yılından başlayarak yürüttüğü kazılarda, bu ünlü tapınağın temel ve temel üstü bölümlerinin kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Bergama Kralları, Tanrıça Kibeleye dünyanın her yanından ve özellikle İonia’dan gelen ziyaretçileri hayran bırakan çok büyük bir tapınak yaptırmış olduklarına dair bilgiler Halikarnas Balıkçısı “Anadolu Efsaneleri, s.87” eserinde ele alınmıştır.

Anadolu kültüründe doğan Bergama Tarihi içinde önemini koruyarak saygı gören Kibele Kültü için söyleyebileceklerimiz sonuç olarak : Sanal bir gerçek olan ana tanrıça, ölüm ve yaşamın, kış ile baharın, güneş ile ayın somut gerçeğine dönüşmüştür. Çatalhöyük’te ve Burdur- Hacılarda adsız olan ana tanrıça zaman içinde değişik yörelerde değişik adlarla adlandırılacak, temel inanış biçimi, ayrıntıların dışında değişmeyecektir; bolluk-bereket, yaşam-ölüm, kış-yaz, gibi karşıt özelliklerle gündeme gelecek olan bu kült, Hurrilerde, Hattilerde, Luvilerde, Hititlerde, değişik isimlerle karşımıza çıkacak, Roma ve Yunan’da, Diana-Artemis kültüne dönüşerek, değişik coğrafya ve topluluklarda varlığını semavi dinlere kadar sürdürmüştür.

BERGAMA KRALLIĞININ KURULUŞU

Bergama tarihte ilk olarak M.Ö.339 yılında, yani Sokrat'ın Atina'da mahkumiyeti sırasında varlığından söz ettirmiştir. O zamanlar İspartalılar Pelepones Savaşlarında Atinalılar karşısındaki batı sahillerinde Perslerle mücadele halindeydiler. Pers İmparatorluğunun içindeki maceralarından dönen Xenophon, İspartalı komutana hizmette bulunmaya karar verdi. Buluşacakları yer Bergama şehriydi. Kent, M.Ö.490 yılında Daryüs'ün işgali sırasında şehre ihanet eden ve bu ihanetine karşılık büyük kral tarafından komşu arazisinin kendisine verilmesi ile mükafatlandırılan bir yunanlının soyundan gelen halkın elindeydi.

Tarihte ön planda bir yer bulan Bergama,uzun süre Attalos sülalesi krallarının idaresinde kalarak kuvvetlenmişti. Bergama aslında kudret ve kabiliyetli bir varis bırakmadan önce ölen İskender devletinin küçük bir şehridir. Kralızsız kalan devleti, İskender'in komutanları aralarında pay ederken, Lysimakhos'a Trakya düştü. M.Ö.301 yılında Lysimakhos İpsos savaşı sonrası Anadolu'nun batı kısımlarını ele geçirdi. Bergama'da Lysimakhos idaresine girerken hazinesi de Bergama kalesinde –yaklaşık 9000 Talen- korunmak için Tios'lu Philetairos isminde birini görevlendirdi.

Philetairos, Lysimakhos'a bir süre sadık kalmış ve Lysimakhos hanedanı arasındaki taht kavgaları sırasında kaledeki hazineleri korudu. Nihayet M.Ö. 281 yılında Kurupediyon Savaşında, Suriye Kralı Selevkos I, ölünce Philetairos durumunu iyice güçlendirdi. M.Ö. 283 yılında kale ve hazineye tamamıyla hakim oldu. Philetairos'un Bergama'da Attalos sülalesi diye şöhret olan krallığı bu suretle kurulmuştur.

BERGAMA DEVLETİNİN KRALLARI

1-PHİLETAİROS	: (M.Ö.283-263)	20 YIL
2-EUMENES I	: (M.Ö.263-241)	22 YIL
3-ATTALOS I	: (M.Ö. 241-197)	44 YIL
4-EUMENES II	: (M.Ö. 197-159)	38 YIL
5-ATTALOS II	: (M.Ö. 159-138)	21 YIL
6-ATTALOS III	: (M.Ö. 138-133)	5 YIL

Bergama Krallarını incelemeyen önce Prof.Dr. Ekrem Akurgal'ın "Anadolu Kültür tarihi" isimli çalışmasında ortaya koyduğu " Hellenistik dönem boyunca Anadolu'da hüküm süren krallıkları " kendi aralarında iki kategoride ele almıştır. Akurgal'a göre : Aiolia'da ve İonia'da egemen olan Bergama Kralları (M.Ö.283-133) gerçek Helen uygarlığının temsilcileri ve koruyucularıdır. Şeklindeki tanımlaması ile Hellenistik Dönem (M.Ö.333-30) yıllarında, Ege'de, Altın Çağı yaşatan bir döneme imza atan Bergama kralları, aynı zamanda seçkin birer önder olmaları,onların önemli bir özelliğini teşkil etmiştir.150 yıllık Bergama krallığı tarihinde,Bergama Kralları önemli bir atılım yapılmasına katkıda bulunmuşlardır. Başta Bergama ve Efes gibi Anadolu kentlerinde canlı bir ticaretin gelişmesinde önemli rol oynamışlardır.

PHİLETAİROS DÖNEMİ

Philetairos, Paflagonya'da Ties şehrinde doğmuştur. Kaynaklara göre babası, Makedonya'da çok kimsenin tanıdığı Attalos isminde bir kişiydi. İsmine bakılırsa Makedonyalı veya Tunanlı bir aileye mensuptur. Annesi Boa, Paflagonyalıdır ve tanınmış bir aileden gelmekteydi. Philetairos ve kardeşleri

annelerinin ismini bir mabete yazdırmıştır.Philetairos ve kardeşleri iyi bir eğitim görmüşlerdir.Philetairos M.Ö.280-279 yıllarında Rios'a yakın bulunan Amastriste, Lysimakhos'un idaresi altında önemli ve yüksek bir görevdeydi.

Philetairos'un hiç çocuğu olmamıştır. Çocukken geçirdiği kaza sonucu hadım kalmıştır. Bu yüzden ölünce yerine varis bırakmak için kardeşi Attalos'un kendi ismini taşıyan oğlunu evlat edinmiş, fakat bu kendisinden önce öldüğü için, ikinci bir defa, yine kardeşinin oğlu Eumenesi, kendisinden sonra kral tayin etmiştir.

Bazı tarihçiler onun çocuğu olmayışını evlenmeyişine dayandırırılar. Fakat kayıtlar ve bazı vesikalar onun hadım olduğunu ispat ederler.

Philetairos önce Dakimos'a hizmet etmekteydi. (Dakimos:Frikya'da Antigonos zamanında büyük faaliyetler göstermiş ve M.Ö.302 yılında Lysimakhos tarafına geçmiştir.) İpsos Savaşından sonraki yıllarda Lysimakhos, Herakliali karısı Amastris vasıtasıyla,Philetairos ailesiyle yakın ilişkiler içindeydi.Bunun sonucu Eumenes, Lysimakhos tarafından Amastrist şehrinin kumandanı olmuştur.

Lysimakhos hanedanındaki bazı karışıklıklar ve ailevi kavgalar yüzünden, M.Ö.282 yılında Philetairos Suriye bölgesi hakimi –İskender'in Komutanlarından- Selevkos tarafına geçti. Bu olayla Bergama Şehrini ve hazinenin hakimi oluyordu. Artık ele geçirdiği Bergama'yı ailesi için muhafaza etmeye çalışıyordu. M.Ö.282-279 tarihli çıkardığı fermanla yeğeni Attalos'u resmen kendi oğlu kabul ediyor ve bu tarihten itibaren yeni ve bağımsız Bergama siyaseti başlamış oluyordu.

Üç taraftan Suriye Selevkos (bazı kaynaklar ise, Selevkit şeklinde zikreder) ları ile sınır olduğundan bu devletle dostane ilişkiler içinde oldu. Bunun en güzel örneğini Selevkos'un öldürülmesinden sonra cenazesini Mısır Kralı Ptolemayos'dan satın alarak Bergama'da merasimle defnettirdi. Bu dostluğu M.Ö.270 yılına kadar sürdü. Bu tarihte yerine halef olarak atadığı yeğeni, Selevkotlara çok yakın olan akrabalarından Agayos'un kızı Antihos ile evlenmişti. Bu evlilikle kendi ailesini de kral seviyesine yükseltmiş oluyordu.

Döneminde Pitane (Çandarlı) Limanı fetih edilmiş, Kizikoslarla dost olunmuştur. Galatların Anadolu'yu istila etmeye çalışan siyasetinin bir parçasını oluşturan Kyzikoslar üzerine yaptığı saldırılarda komşu Kizikosları askeri ve maddi para yardımı ile destekledi. Bergama topraklarını genişletti. Bu faaliyetleri için ona, halefleri "sülalelerinin kurucusu " derlerdi.

Zamanın bütün büyük hükümdarları gibi o da Yunan dinine fazla hizmet etmekteydi. Muhtelif mabetlere ve Tespiyanadaki ilah Hermes'e külliyatlı miktarda hediyeler vermiştir. Bunun dışında diğer şehirlerdeki mabetlere ve buradaki ilahlara da hediyeler ve adaklar sunmuştur. Bunun karşılığı olarak ta Deloslular ona mahsus bir bayram günü daha sağlığında kabul ettiler. Ölümünden sonrada onun adına kutlamalar devam etmiştir.

W.Hofman "Philetaios .Real-Ancyclodie der klass Altertum swissen schaft . (1938) s.2157-2160" adlı eserinde ...Bergama küçük bir şehir iken, onun zamanında sınırlar çok genişlemiştir. Bir kitabeden de anlaşıldığına göre: Demeter Mabedinin inşası ve Bergama'nın civarındaki yerlerin mamur bir hale getirilmesi için büyük bir çaba sarf etmiştir. Ölümünden sonra çıkabilecek karışıklığın önüne geçebilmek için sağlığında iken hükümdar ile halk arasındaki münasebetleri bir nizama sokmuştur. Dinas tarafından seçilen stratejler, şehrin siyasetini tayin ve tanzim ediyorlardı. Ayrıca şehir maddi idaresini kendisi temin ediyordu. Philetairos her şeyde nizam ve intizama riayet etmiş bir kişi olarak 80 yaşında öldü.

EUMENES I

Eumenes I, Tios'un ve Poseidonias'ın kızı Satyra'nın oğlu, Bergamalı Philetairos'un halefidir. M.Ö. 263-241 yılları arasında, 22 yıl Bergama'da krallık yaptı. Saltanatının ilk yıllarında Selevkos'un oğlu olan Antiohos I 'in saldırılarına maruz kaldı. M.Ö. 262 yılında Sard Şehri önünde yaptıkları savaşı kazandı.

Böylece Antiohos'u bertaraf etmiş oldu. Philetairos'un sağlığında uyguladığı yönetim tarzını sürdürdü.

Her şeyden fazla ilimle meşgul olmuştur. Saltanatı süresince kendinden önce krallık yapmış olan Philetairos'un Bergama'daki oluşturduğu nizamnameleri uygulaması ile yönetim zafiyeti yaşamadan krallık varlığını sürdürmüştür.

Eumenes'in ölümü ile ilgili iki görüş vardır. Bincisi, Strabon'a göre eceli ile ölmüştür. İkinci görüş ise; Klasiklere göre de, gitmiş olduğu bir ziyafette çok içki içmiş olması sonucu öldüğü söylenir.

Bu iki görüş dışında ise; tarihçi Willric, "Eumenes I, Von Pergamon. Real-Encyclopädie der klass. Altertumswissenschaft (1909), s.1090" adlı eserinde ...İçki yüzünden ölmüş olsa dahi, onun ayyaş bir adam olduğu hükmünü veremeyiz. Çünkü kalp krizinden ölmüş olması ihtimali daha kuvvetlidir....görüşünü savunmuştur.

ATTALOS I

Philetairos'un küçük erkek kardeşi, Attalos ve karısı Aheyes'un kızı Antiohis'in evlenmeleriyle M.Ö. 269 yılında dünyaya gelmiştir. Amcasının oğlu olan kral Eumenes I' in ölümünden sonra krallığı ele aldı. M.Ö. 241-197 yılları arasında krallığı yönetti. Tahta geçtiğinde 28 yaşındaydı.

Yönetiminin ilk yıllarında, amcasının oğlu Eumenes I, gibi kendisi de, Galatlara haraç olarak vergi vermeyi kabul etti. Attalos kendi hakimiyetini sağlamlaştırıp, ordusunu güçlendirince bu haracı vermedi. Galatlarla yapılan Kaikoskelende girdiği savaşı kazandı. Bu savaşın en önemli sonucu, Galatlar Anadolu içlerine çekilmek zorunda kaldı. Bir daha sahilleri yağmalama girişiminde bulunamadılar.

E.V. Hansen "The great victoria moment of the Attalos I" adlı eserinde ...Attalos'un bu galibiyeti Yunanlılar'ın barbarlara karşı bir galibiyeti sayıldığından bütün Yunan dünyasında merasimle kutlandı. Bu zafer neticesinde ona 'soter' (kurtarıcı) ünvanı verildi. Bu şöhret dolayısıyla kral ünvanı aldı...

Galatlar'dan sonra, küçük Asya'da Selevkoslar'ın hükümdarı bulunan Antiokos Hiyerax ile de mücadelede bulundu. 14 yaşında küçük Asya'nın büyük bir kısmının hükümdarı olan ve bu küçük yaşında askerlerinin başında seferlere katılan kişiliğinden dolayı Hiyerax ismini alan Antiokos vasisi bulunan annesinin de vasiliğinden kurtuldu.

Antiyaokos, küçük Asya'nın bir kısmına sahip olduğu, Selevkos II den istiklalini tamamen ele almak ve devletin tek hakimi olmak için; Mısır Kralı Ptolemyos III ve Pontus Kralı Midridates ile bir ittifak yaptı. Galatlı ücretli askerleri hizmetine aldı. Sonrada kardeşine karşı isyana hazırlandı.

Hiyerax, Bergama'nın istiklalini yok etmek ve bu küçük devleti kendi topraklarına katmak için fırsattan istifade etmek istiyordu. Galatların elde etmek istediği toprak yerine ganimet elde etmek ve daha önce mağlup oldukları Bergama Kralı Attalos'tan intikam almaktı. Bu yüzden Galatlar Antiyaokos saflarında yer aldılar. M.Ö 240-239 yıllarında Bergama topraklarına girip, şehrin surlarına kadar geldiler. Yapılan savaşta Attalos I'e mağlup oldular.

Daha sonra Hiyerax, Bitinya Kralı Ziaelas'ın kızı ile evlendi. Böylece Bitinya ile de ittifak yapmış oldu. Çok geçmeden Bitinya Kralı Galat kabile reisleri tarafından öldürüldü. Attalos I Antiyaokos'un bu yalnızlığından istifade etmek için Bitinya sınırlarına yürüdü. M.Ö. 229 yılında, Sard yakınlarında Kalloe'de, Antiyaokos'u ikinci kez mağlup etti. Bunun sonucu Attalos I, Lidya ve Mysia topraklarını Bergama arazisine katmış oldu.

Antiyaokos bu yenilgiden sonra Karya'ya kaçarak kendisine yeni birlikler toplamak istiyordu. Attalos I, bu durumdan faydalanmak için M.Ö.228 yılında

Attalos

Harposos nehri civarında üçüncü kez Antiyaokos'u mağlup etti. Artık Attalos, Selevkoslar'ın elindeki küçük Asyanın bazı kısımlarını eline geçirdi. Bu başarılarına karşılık elde ettiği bu topraklardaki hakimiyeti tam emniyetli değildi.

M.Ö.225 yılında Selevkos II öldü. Yerine Selevkos III geçti. Küçük Asya'yı yeniden zapt etmek istedi. Kumandanı Epigenes idaresinde bir orduyu Toroslara gönderdi. Attalos ile giriştiği iki savaşta da yenildi. Selevkos III, yeğeni Ahoyos birlikte M.Ö.223 yılında küçük Asya'ya gitti. Frigya topraklarında ilerledi. Burada Galatlar tarafından Selevkos III, öldürüldü. Bu durum Selevkos ordusunu dağıttı. Böylece Attalos kendi zaferini emniyet altına aldı. Oysa bu hiç te öyle değildi. Selevkos III, ile Antiyaokos III'ün yeğeni Ahoyos yanındaki askerlerle Attalos'u takip edip, Attalos ve askerlerini püskürtüp kaybettikleri toprakları geri aldı. Böylece Attalos M.Ö. 220 yılındaki topraklarına geri çekildi. Bu yenilgi üzerine, o zamana kadar müttefiki olan Aiol ve İonia şehirleri de Ahoyos tarafına geçtiler. Attalos bu durumda pek fazla başarılı olamadı. Küçük Asya'da devam eden bu mücadeleler sonunda M.Ö.214 yılında küçük Asya tekrar Selevkosların eline geçti.

Attalos küçük Asya'daki bu durum karşısında, Rodoslularla müttefik olarak Makodonya Kralı V. Filip'e karşı savaştılar. Anadolu'da da Bitinlere karşı mücadele etmek durumunda kaldı. Attalos müttefikleriyle birlikte Makodonyalılar üzerine giriştiği savaşta önce Aygina Adası sonra Evboya Adası üzerinde Oreos kalelerini V. Filipten aldı. Balkanlardaki zaferler sonucu, Bitinler üzerine saldırıp, Bergama'yı savundu.

Wilken "Attalos I-II-III, Real Encyclopadie der klas. Altertum swissen schaft. II.1938" adlı eserinde "...Mısır Kralı Ptolemayos IV. Filepator M.Ö.204 yılında öldü. Halefi Ptolemayos V. Epifanes küçük olduğundan Antiyaokos III, Mısırı ele geçirmek için bunu fırsat bildi. V. Filip'le ittifak kurup Mısıra saldırdı. Bu topraklara gelirken Anadolu'da bir çok şehri yağmaladı. Bergama'da bu yağmadan nasibini aldı. Bergama topraklarını yakıp yıktı. Fakat yiyecek bulamadığı için geri dönmek mecburiyetinde kaldı. Filip geri dönerken Attalos, Rodoslularla birlik olup Makodonya ordusunu yendi. Filip bu mağlubiyetle geri döndü ve eski itibarını kaybetti.

M.Ö. 199 yılında Attalos, Roma ile birleşip Ege Denizinde Gavriyon Adasını zapt ettiler Romalılar bu alınan yeri Attalosa bıraktılar. Attalos'un Bergama'da olmayışından yararlanan Antiyaokos III, Bergama'ya saldırdı. Attalos geri döndüyse de ordu ve donanması Yunanistan'da olduğundan istediği sonucu alamadı. Bergama işgal edildi. Müttefiki olan Roma bir heyet gönderdi ve Antiyaokos'dan Bergama topraklarından geri çekilmesini istedi ve bu istek Antiyaokos tarafından, Romanın gücünden çekindiği için yerine getirildi. Bergama, Attalosa geri verildi.

Attalos ömrünün geri kalan yıllarında savaş yerine diplomatik çözümlerle Bergama'yı idare etti. M.Ö.197 yılı baharında Flaminius'la birlikte Teb kentine gitti. Maksudı Beotyalıları ileride Makodonya üzerine yapılacak savaşa hazırlamak için halka nutuk verdi. Konuşmasının ortasında aniden fenalaşıp yere yığıldı. Hasta olduğundan bir süre Teb kentinde dinlendi. Bir süre sonra Bergama'ya döndü ve orada öldü.

72 yıllık yaşamının 44 yılı hükümdarlıkla geçti. Bu sürede Bergama'yı Hellenistik devrin en büyük bir devleti haline getirdi. İyi bir idareciliğinin yanında sanatın ve ilimin koruyucusu olarak büyük bir şöhret kazanmıştır.

Attalos'un Kizukoslu Apollonidisten dört oğlu olmuştur. Bunlar: Attalos, Philetairos, Eumenes ve Atenais olup, Eumenes kral olmuştur.

EUMENES II

Bergama Kralı Eumenes II, Attalos I ve Apollonis'in en büyük oğluydu. M.Ö. 197 yılında babasının ölümünden sonra kral oldu. Attalos'un başlamış

olduğu ve bir dereceye kadar başardığı parlak devri tamamlamıştır. Makedonyalı Filip'le yapılan barış sonucu Romanın müttefiki olan Bergama ve Eytel birliği, Yunanistan'dan hiç arazi alamıyordu. Eumenes bu kararı kabul etmesine rağmen Eytel ve Ahaya birlikleri bu anlaşmadan memnun değildiler.

M.Ö.195 yılında Isparta Kralı Nabis'e savaş ilan edildi. Sebebi; Romanın hürriyet verdiği Argos şehrini Ispartanın ele geçirmesidir. Romanın müttefiki olarak Bergama'da bu savaşa katıldı. M.Ö.190 yılı ilk baharında Eumenes donanması ile Helespond'a gelerek Roma donanmasıyla birleşti. Amacı Roma kumandanı C. Livius'un ve ordusunun küçük Asya'ya geçişini sağlamaktır. Eumenes'in Bergama dışında olmasından yararlanan Antiyaokos ve oğlu Bergama'ya saldırıp şehri tahrip ettiler.

Roma, Bergama ve Makedonya ittifakı, Sipilos dağı kenarında Magnezya'da Antiyaokos ile yapılan savaşta; Eumenes'in de büyük bir kahramanlık gösterdiği savaşta Antiyaokos yenildi ve barış istedi. Eumenes'in aracı olduğu barış Roma'da yapıldı. Apameia adı anılan bu antlaşmaya göre; sonuç olarak Antiyaokos Torosların kuzeyinde kalan bütün toprakları Bergama'ya, geri verdi.

M.Ö. 189 yılında Roma konsülü C.N.Manliyus Vulse, küçük Asya'da barış için Galyalılar üzerine sefer düzenledi. Bu sefere Eumenes'in kardeşleri Attalos ve Ateyanos Bergama ordusu başında Roma ile birlikte katıldı. Galatlılar yenildi ve ele geçen topraklar Bergama idaresine bırakıldı.

M.Ö. 186 yılı içinde Eumenes, Bitinya Kralı Prusias ile savaşa başladı. Bu savaşta Makedonyalı V. Filip 'de, Bitinyalıların yanında yer aldı. Ayrıca Galatların'da Bitinyalıların yanında yer alması ile Bitinya ittifakı daha da güçlendi. Deniz savaşlarında; Kartaca'da Romalıları yenen Hanibal, Bitinya'nın yanında savaşıyordu. Hanibal, Eumenes'i deniz gücü ile yendi. Deniz ve kara birlikleri ile süren bu savaş M.Ö.184 yılında Roma'nın müdahalesi ile sona erdi.

Eumenes M.Ö.183 yılında Romanın yardımı ile Trakya'yı Filip'ten aldı ve daha sonra Galyalılar üzerine yürüdü. Galyalılar mağlup edildi. Galatya toprakları Bergama'ya katıldı. Bundan rahatsız olan Pontus Kralı Farnakes, Eumenes'e savaş açtı. Anadolu'daki diğer krallıklarında her iki tarafta müttefik olarak savaşa girmesi ile savaş M.Ö. 180 yılında Bergama ve müttefiklerinin zaferi ile sonuçlandı. Yapılan barış ile Bergama toprakları Trakya'dan Toroslara, Ege'den Halüs (Kızılırmak) a, kadar uzanıyordu.

Eumenes, Delfideki Apollon Tapınağına kurban adamak için giderken Rodoslular tarafından suikast düzenlendi ve yaralandı. Tedavi için Aygina'ya getirildi. Tedavisi gizli yapıldığından herkes onu öldü sanıyordu. Kardeşi Attalos idareyi ele aldı. Eumenes'in dul karısı Stratonike ile evlendi. Bu evlilikten Attalos III, doğdu. Eumenes iyileşip Bergama'ya gelince kardeşi, krallığı Eumenes'e bıraktı.

Eumenes kendisine yapılan suikastın intikamını almak için Rodosa saldırdı. Bir yandan da müttefiki olduğu Roma'ya askeri yardım gönderiyordu. Halkis ve Kalinikos savaşlarında Romanın yanında savaşlara girdi. Bu uzun süren savaşlarda Roma istediği başarıları elde edemeyince, Romalılar ile Eumenes'n arası açıldı . Eumenes bütün bu olumsuzluklara karşılık, Roma ile yapılmış olan ittifakı bozmadı. Küçük Asya'da Galatların Bergama'ya saldırması üzerine Galatlarla savaştı ve onları yendi. Elde ettiği Galat topraklarını Romanın geri vermesini istemesi üzerine toprakları geri verdi. Romanın bu tutumu Eumenesi gözden çıkardığının bir ifadesine karşılık, Eumenes ise sağlığında Roma'ya karşı bir ittifaka girmedi. Roma, Bergama'yı parçalamak için kardeşi Attalos kullanmak istediyse de Attalos böyle bir tutum içine girmedi.

Eumenes çok zeki ve faal olduğu için Bergama Devletini ve sülalesini yüksek bir mevkiye çıkarmıştır. E.George Bean'a göre; o her zaman "Kardeşlerim bana bir kral gibi muamele yaparlarsa ben de onları kardeş sayacağım. Fakat bana kardeş gibi muamele yaparlarsa, bende onlara yalnız bir kralın yapabileceği muamelede bulunacağım" diyordu. Bundan anlaşılıyor ki, kardeşlerini hiçbir zaman kendi rejimine iştirak ettirmemiştir. Onlara daima iyi davranmış fakat bir unsur olmaktan

yukarı çıkarmamıştır. Bu yüzden Filedeyos lakabını kazanmış ve ölümünden sonra ilah mertebesine çıkarılmıştır. Eumenes bir çok şehir tesis ve imar etmiştir. Örnek olarak Psidya ve Likya'da Apollonis, Friky'a da Filomelion, Kaykos'ta Stratonike, büyük Friky'a da Dionizopolis'i verebiliriz.

Bergama asıl önemini Eumenes II, devrinde kazanmıştır. Onun döneminde Bergama, Hellenizm dünyasının bir kültür merkezi olmuştur. Bergama'nın, İskenderiye Kütüphanesiyle rekabet eden muazzam kütüphanesi bir çok bilim adamını cezbediyordu.

Zeus Mabedi ise bu gün dahi Bergama sanat ekolünün kudretini gösteren bir eserdir. Eumenes Atena Nikeforus'ta olimpiya oyunlarına benzer oyunlar ithaf etmiş, ayrıca plastik sanatlar için özel bir müze kurmuştur.

Zamanındaki önemli işlerden biri de, şehri çevreleyen büyük surdur. Ayrıca ziraatla da uğraşmıştır. Bilim adamı, sanatkar ve şairlerle görüşmeyi severdi. Meşhur şair Likides, onun bütün seferlerinde yanında bulunmuştur. Ressam Pitias ve hekim Menandros en iyi dostlarındandı.

Eumenes M.Ö.159 yılında öldü. Pelibiyus'a göre herkesin takdirini kazanmış öldükten sonrada minnet ve şükranla anılmıştır.

ATTALOS II

Attalos I, ile Kuzikos'lu Apollonis'in M.Ö.220 yılında dünyaya gelen ikinci çocuklarıdır. Abisi Eumenes II, kral iken Attalos II, devlet yönetiminde, askeri seferlerde, diplomatik müzakerelerde önemli bir rol oynamasına rağmen, ünvanlı olarak sade hayat sürmüştür.

İlk kez tarih sahnesine kral olmadan bıraktığı izler; M.Ö. 192 yılında abisi Eumenes tarafından Bergama'nın müttefiki olan Roma'da Senatoya bilgi vermek üzere diplomatik bilgi vermek amacı ile gider ve burada büyük ilgi göyerek geri döner. M.Ö.190 yılında Antiochos'un oğlu Selevkos'un Bergama'ya saldırması üzerine orduya kumanda etti.Kral olmadan kazandığı bu başarıları ile Bergama'da ona bir anıt diktiler. Abisi Eumenes'in krallığı döneminde Bitinya, Pontus ve Galatlarla yaptığı savaşlarda Attalos abisinin yanında savaşlara katıldı. Bu başarıları onun Bergama Kralı olmadan önceki başarılarıdır.

Eumenes II, M.Ö. 159 yılında ölünce, Attalos II krallığın başına geçince Kappadokya prensesi Stratonike ile evlendi. Kappadokya ile dostça ilişkiler kurdu.Krallığı döneminde ilk savaşı Pisidiyenli Selgensernlerle yaptı ve Pamphlia'da Bergama donanması için bir üst oluşturmak için Side'yi ele geçirdi. Bu sefer sonucu topraklarına Antalya, Side, Alanya dahil oldu. Alanya, Bergama'ya bağlanmadan önce Korykos köyü olarak bilinen bu topraklara liman ve şehir kurdu. Bu şehre kendi adını Attalioa (Alanya) verdi.

Attalos II. Dönemi olaylarından biri de Bitinya Kralı Prusias II, ile yaptığı savaşlardır. Bitinyalılar M.Ö. 156-155 yıllarında Bergama topraklarına saldırdı. Savaş devam ederken, Bergamalılar bu saldırıyı şikayet için Roma'ya elçi olarak Andronikos'u gönderdiler. Roma Senatosu müttefiki olduğu Bergama'yı korumak için L. Apuleius ve C.Petronius'u gönderdi. Bu sırada Prusias'ta, Attalos II, karşısında bir galibiyet daha kazanarak,onu Bergama'ya kadar sürmüştü. Attalos M.Ö. 155-154 yılı kış mevsiminde kardeşi Atenayos ve P.Lentulus'u durumu senatoya bildirmeleri için Roma'ya gönderdi. Bunun üzerine Roma'dan Bitinya Kralı Prusias'a savaş ilan edildiğini bildirmek üzere elçiler gönderildi.

M.Ö.153 yılı ilkbaharında büyük bir ordu Bitinya Kralı Prusias üzerine gönderilmek için hazırlandı. Bu arada Romanın barış görüşmeleri için görevlendirdiği heyet Küçük Asya'nın her tarafına Bergama ile Bitinya arasında bir ittifak yapılacağını bildirdiler. Bitinya Kralı bu alınan kararlara rağmen Hellespond arazisini tahrip etti.

Roma Senatosu bu alınan barış kararlarına, Prusias'ın uymaması üzerine yeni oluşturulan birkomiyon gönderdi.Romanın bu kararlı tutumu karşısında fazla direnemeyen Prusias barış yapmak durumunda kaldı.

Bu barışın koşulları: Prusias, Attalos'a 20 gemi ve 20 yıl için 500 talent savaş tazminatı vermeyi kabul etti. Böylece Bitinya ile Bergama arasında barış süreci başlamış oldu. Bergama ile Bitinya süren barış dönemi ile ilgili olarak kitabelerden öğrendiğimize göre "M.Ö.153 yılında Prusias senato tarafından kendilerine verilen para cezasından kurtulmak için barışı bozarak savaş başlatmış. Bu savaş sırasında Prusias, Attalos tarafından öldürülmüştür. Bu savaşa 70 yaşında katılan Attalos II, kazandığı savaş sonrası, Bergama'da zafer anıtları diktirmiştir." Wilken'e göre; Attalos II, M.Ö.138 yılında, 82 yaşında, 21 yıl krallık yaptıktan sonra ölmüştür. Sağlığında bütün Attaloslarda olduğu gibi sanatın ve bilimin koruyucusu olmuştur.

ATTALOS III

Eumenes II ile Kapadokia Kralı Ariyaretis'in kızı Stratonike 'den dünyaya gelmiştir. Babası ölünce henüz küçük olduğundan vasililiğini amcası Attalos II, yapmıştır. M.Ö. 138 yılında Attalos II, ölünce krallığın başına geçmiştir. Attalos III, kısa süren saltanatı hakkındaki bilgilerimizi U.Wilken'in, Attaloslar hakkında yazdığı "Attalos I-II-III. Real-Encyclopadie der Klass" adlı eserden öğrendiğimize göre : Daha 18 yaşındayken kendisini senatoya tanıtabilmesi için Roma'ya gönderilip, senato tarafından da iyi bir şekilde karşılandığını bu bilgiler dahilinde görebiliyoruz. Geçtiği gittiği yerlerde ve Yunan şehirlerinde büyük bir tezahüratla karşılanıyordu.

M.Ö.142-141 yıllarına ait bir kitabede, Attalos III'ü, krallıkla beraber dini reis olarak da görüyoruz. Yönetimi 33 yaşında ele almıştır. Kral olarak Bergama'da Euergetes lakabı yanında Philometor olarak da anıldı. Philometor; annesine olan hürmetinin ifadesi olarak seçilmişti. Edebiyatla uğraşan ve arada sırada Tiran gibi şiddet gösteren bir kişiydi. Bazı kaynaklar onun deli ve kötü huylu olduğunu ifade etmektedirler. Bunun sebebi, saltanatının sonlarına doğru akraba ve arkadaşlarına kötü davranmasından olsa gerek . Sarayından çok ender çıkardı. Kendini tabiat çalışmalarına adanmıştı. Botaniğe ve zehirli ilaçlara olan ilgisiyle, ün kazandı. Bunları suçlular üzerinde denedi. Bahçe çiçek bilimi, tıp ve tarımla uğraştığı bilinmektedir. Ziraat üzerine yazdığı kitap, o konuda bir otorite olduğu şeklinde zamanın Romalı yazarları tarafından belirtilmiştir. Bergama'nın son kralının bu özellikleri ile tanımlanan portresinin, bazı Romalı yazarlar tarafından yalanlanmış, bazı yazarlarda savaştığını ve zafer kazandığını belirtmişlerdir. Bergama yazıtlarında Attalos III, hakkında; aynı zamanda savaşçı biri olarak ülkesine toprak kazandırdığı ... şeklinde ifade bulunmaktadır.

Bergama Krallığındaki saltanatı 5 yıl sürdü ve bir hastalık sonucu M.Ö. 133 yılında, 38 yaşında öldü. Ölmeden önce hazırladığı vasiyetnamede ülkesini Roma Cumhuriyetine bırakıyordu. Roma yönetime el koymakla ilgili ayrıntıları belirlemek üzere Bergama'ya Roma senatosundan 5 kişilik bir heyet gönderdi. Bu sırada Bergama'nın varisi olarak Aristonikos bu vasiyeti tanımayıp halk ve köleleri kendi önderliğinde toplayarak Roma'ya karşı ayaklandılar.

Attalos

ARİSTONİKOSUN ROMA İLE MÜCADELESİ VE BERGAMA KRALLIĞININ

ROMA HAKİMİYETİNE KATILMASI

Aristonikos Bergama'nın son kralı Attalos III, ile baba bir, anne ayrı kardeşiler.

Eumenes II'nin bir kadınla evlilik dışı ilişkisinden doğmuştu. Annesi dönemin baş vurduğumuz bilgi kaynaklarında kimine göre bir dansöz, kimine göre ise Ephesos (Selçuk)'lu bir kadındı.

Aristonikos, Hermos (Gediz) yakınlarında Leukai kentini ayaklanmanın üssü olarak kullandı. M.Ö.132 yılında başlattığı ayaklanmaya ilk olarak Bergama ordusunun bir bölümü, halkın ve kölelerin yığınlar halinde orduya iştiraki ile Aristonikos'un ordusu gün geçtikçe güçlenmeye başladı. Özellikle kölelerin özgürlüklerini kazanma arzusu ile her geçen süre orduya katılımlar devam ediyordu. Aristonikos önderliğindeki bu ayaklanmanın fikir babası Kyme'li düşünür Bolossius idi. Bu ayaklanmanın karşısında olup kendisine direnen kentler Kolophon, Myndos, Samos, olmak üzere Aristonikos ve ona katılanlardan oluşan birlikleri tarafından zorla ele geçirildi. Kısa sürede oluşturduğu donanması Kyme (Aliğa) kenti limanında demirli iken, Batı Anadolu'daki bu isyanın Roma ittifakında yer alan Ephesos kenti donanmasının ani baskını ile deniz gücü yok edildi. Böylece bu direnişin büyük gücü olan deniz kırılmış oldu.

Bu ayaklanma kısa sürede kıyıdan içeriye doğru yayıldı. Roma birliklerinin Afrika ve Sicilya'da isyanlar ve savaşlarla meşgul olması Anadolu'da Aristonikos'un hareketi bir çok bölgeyi ele geçirmesi ile sürmekteydi. Roma Senatosu bu durumda Anadolu'da, müttefikleri olan Bitinya, Kappadokia, Pontus Krallıkları ve Paphlagonia beylerinden bu ayaklanmayı bastırmak üzere yardım istedi. Bazı kaynaklarda Rostovteff'a göre Roma'nın bu talebine hiç birisi yanaşmadı. Bilge Umar'a göre ise ...Ancak bunların bazısının gönderdiği yardım ayaklanmanın bastırılmasına yetmedi... şeklindeki, her iki görüş sonucunda Aristonikos'un Roma'ya karşı başlattığı hareketin bastırılmadığı ortadadır.

Anadolu'daki hareketin bu boyutu karşısında M.Ö.131 yılında konsül görevine seçilmiş olan Licinius Crassus Mucianus komutasında bir Roma Ordusu Anadolu'ya geldi. Bu Roma ordusuna, Byzanttion, Kyzikos, Halikarnasos, Myiassa yardımda bulundu. Yapılan savaşta Konsül L. C. Macianus yenildi ve öldürüldü. "bazı kaynaklar esir düşmemek için intihar ettiğini kaydeder."

M.Ö. 130 yılında Roma tarafından yeni seçilen konsül Marcius Perperna Komutasındaki ordu bu kez Roma müttefiki kralların yardımı ile Kaikos (Bakırçay) da yapılan savaşta Aristonikos'un ordusu yenildi. Kendiside esir alınıp Roma'ya götürüldü. Orada senato kararı ile boğularak öldürüldü.

Bu savaşın boyutunu ve acımasızlığını Bilge Umarın, "Türkiye halkının İlkçağ Tarihi II" isimli eserindeki dizelerde dehşet boyutunu görmekteyiz.

...
Mübalaga cenk olundu.

...
Bayrakları al, yeşil
Kalkanları kakma, tolgası tunç saflar
Pare pare edildi ama,
Yenildiler.
Yenenler, yenilenlerin
Dikişsiz, ak gömleklerine sildiler
Kılıçlarının kanını.

Bu isyanın bastırılmasını takip eden yıllarda Bergama bir Roma eyaleti haline getirildi. Bu toprakların idaresi Roma'nın atadığı valilere verildi. Bergama Krallığının ve Attalosların serveti de Roma'ya nakledildi.

BERGAMA TARİHİNDE GALAT MÜCADELELERİ VE GALATLARIN TARİHİ

Tarihi dönemler içinde bu mücadelelere geçmeden önce Galatlar hakkında kimlerdir?, Nereden gelmişlerdir?, Anadolu'da nerelere yerleşmişler? Anadolu tarihindeki etkileri nelerdir? Sorularının cevabını bulursak, Bergamalılar ile mücadelelerini ve bu mücadelelerinin sebep ve sonuçlarını daha iyi açıklayabiliriz.

Fernand Lequenne, "Galatlar" adlı çalışması, Avrupa'da yazılı kaynaklara dayanarak bir çalışma olması yanında Kurt Bittel, Afif Erzen ve Emil Bosch'un da, Galatlar üzerine Anadolu'da Arkeolojik çalışmalar sonrası ortaya çıkarılan belge ve bulgular üzerine yapılmış olan bu çalışmalar Galatlar üzerinde daha belirgin bir nitelik kazandırmıştır.

F.Lequenne'nin çalışması yazılı tarihi öncesi Galatlar hakkında ilk bilgileri mitolojik öykülere dayandırmıştır.

Mitolojik öykülerinde "Serüven" adı altındaki başlıkta anlatılan öykülerinden yola çıkarak ele alınca ilk serüvenlerinden; ataları Ren nehrinin ötesindeki uçsuz bucaksız Hercynia ormanlarından gelmişlerdi. Daha önce de oraya, binlerce yıl boyunca kim bilir hangi dağlardan, hangi uzak bozkırlardan ! Hercynia'dan bir kolları Alpler ve Tunayı aşmış güneye doğru akmışlardır. Ovalardan doğuya, Polonya'ya kadar ilerlemişler ve orada derin izlerle bir bölgeye adlarını bırakmışlardır: "Galicia" . Bir kolları batıya yönelmiş, Ren, Moselle daha sonra Seine ve Loire nehirlerini aşmışlardır. Dalga dalga ilerleyerek, bazıları Garonne ve Aude nehirlerine varmış; Pyrene tepelerini aşmış, ortasına kadar İspanya'yı (Meseta, Avila) ve sonra Galicia adını verecekleri Atlantik kıyısını zapt etmişlerdir. Daha güneyde ise büyük körfezlere, Portekize ulaşmışlardır.(Portugal: Galyalılar limanı)

Birkaç kuşak sonra, bu durumda kaynaşan kavimlerin Hercynia'daki en gür kollarından biri, Volk-Tektosag'lar gençlerini salıverirler. Onlar da buralara Garonne ve Aude vadilerine gelirler. İklimin, toprağın, insanların sıcak kanlılığına tutulup, kendilerinden önce gelenlerin yanında baş şehri Toulouse olan ve

Beziers'ye, kuzeyde Cevennes boğazlarına, güneyde Roussillon'a kadar uzanan güçlü bir fedarasyon kurarlar.

Bu çalışmanın dışında yazılı kaynaklara dayandırılarak Ekrem Akurgal'ın, "Galatlar"ın tarih içindeki menşei hakkındaki bilgileri ve Anadolu'da yayıldığı dönemde, bıraktığı izleri de kısaca ele alarak Bergama Tarihi içinde Galatlarla olan mücadeleleri ve sonuçlarının Anadolu coğrafyasındaki etkileri de ortaya konulacaktır.

Galatlar:

Indo-Avrupa kavimlerinden biri olan Kelt'lerin ilk izleri M.Ö.600 yıllarında Fransa'da rastlanmaktadır. Bunu takip eden yüzyıllarda Kelt'ler bütün Avrupa'ya yayılmış ve bir bölümü Kuzey İtalya'da diğer bölümü Alp ve Prene Dağları ile Ren Irmağı arasında kalan ve Belçika'ya değin uzanan bölge içinde oturmuşlardır .

M.Ö. 5. yüzyılın sonlarında İtalya ve çevresinde hakim olan bu topluluk Latium ve Roma için büyük bir tehlike haline gelmişlerdir. Bu yayılma sonucu Roma ve Latium'un güney Grekleri ile irtibatı kesilmiş, böylece Roma klasik devri Grek kültürünün tesirinden uzak kalmıştır.

Georg Ostragorsky'e göre ise; İtalya'yı işgal eden Kelt olarak adlandırılan bu kavimler kültürlerinin en parlak dönemlerini M.Ö.I. binde yaşamış ve esas arkeolojik buluntu yerine göre Hallstatt (Avusturya) kültürü adını almıştır. M.Ö.900'den itibaren, yaşadıkları yerlerden kuzey ve güneye göç etmeye başlamışlar ve bir taraftan Britannia adalarına girerken, diğer taraftan İspanya yarımadasına inerek M.Ö. 6. yüzyılda her iki tarafta oturan yerli halkla karışmışlardır. Ayrıca Keltlerin bir kolu, La tène (İsviçre) kültürü adı ile anılırdı. Bu kültüre Massilia (Marsilya), İtalya ve Balkanlardan da kültür tesirleri girmeye başlamıştı. Bu kültürü meydana getiren Kelt'lerde aristokrat bir sınıf hakimdir. M.Ö. 400 yıllarından itibaren Kelt'ler başlarında savaş arabası içinde, savaşmasını seven asil önderleri olduğu halde doğuya ve güneye çapulculuk seferleri yapmaya başladılar. Alpleri aşarak Po ovasına yerleşen Kelt'leri oluşturan kavimlerden İnsbur'lar, Milano çevresine; Cenoman'lar Brescia ve Verona etrafına yerleşmişlerdir. Bunları takiben kuzeyden gelerek Po nehrini aşan yeni kabilelerden Boi'lar, Lingon'lar ve Senon'lar, burada yaşayan Etrüks'ler ve Umbr'larla

savaşarak kuzeyde Adriyatik Denizine kadar olan yerleri işgal etmişlerdir. Böylece Kelt'ler kuzey İtalya'da Po vadisinin Ligur'lar ile Venetler arasında kalan kısmına tamamiyle yerleşmişler ve burası bundan böyle Romalıların Gallia Cisalpina'sı olmuştur.

Kelt'ler kuzey İtalya'da esasen zayıf olan Etrüks hakimiyetine böylece son vermiş ve Etrükslerin bir kısmı yeniden Etruria'ya diğerleri de Alp vadilerine çekilmişlerdir. Alplerin güney eteklerinde bulunmuş olan Etrüks yazılı kitabeler, bunlara ait olabileceği, tarihçi Ostragorsky tarafından da kabul edilir. Diğer eski çağ tarihçilerinin de belirttiği gibi, yabancı devletlerin hizmetine de giren Galler, çapulcu gurupları halinde müttemadiyen orta ve güney İtalya'ya saldırıyorlardı. İşte böyle bir çapulcu gurubu da M.Ö.387 yılında Etruria'dan hareket ederek Roma yakınlarına kadar geldi. Roma ile Latin müttefikleri Galler'i, şehrin 16 km. kuzeyinde Tiber nehrinin sol tarafından aldığı bir kolu olan Allia nehri kenarında karşılaşmış ve yapılan savaşta, 18 Temmuz 387 tarihinde Roma ordusu mağlup edilip dağıtılmıştır. Galiler süratle ilerleyerek daha önce boşaltılmış olan Roma'ya girmiş ve her tarafı yakıp yıkmış, yağma etmişlerdir. Yalnız sıkıca tahkim edilmiş ve yüksek dereceli memurların sığınmış olduğu Kapitol alınmamış, fakat iç kale ve Jüppiter mabedi zarar görmüştür. Bir müddet sonra da Gal'ler aldıkları ganimetlerle Roma'dan çıkıp gitmişlerdir. Sebep olarak tarihçiler, Venet'lerin Gal'ler topraklarına yaptığı hücumların tesirinden bu topraklardan çekildiğini kabul ederler. Roma efsanelerine göre ise, Galler'in Roma'dan çekilmesi altın mukabilinde satın alınmıştır. Altının tartıldığı terazide muvazene sağlandıktan sonra Galler'in kumandanı Brennus, daha fazla altın alabilmek için, kılıcını terazinin dirhemler bulunan kefesine koymuş ve Roma'nın muahede şartlarına uymayan bu tutum karşısındaki şikayetini Vae Vivtis (yazık mağluplara) sözleriyle reddetmiştir. Bu yüz kızartıcı durum, sürgünden geriye çağırılan M. Furius Camillus sayesinde ortadan kalkmıştır. Camillus Dictator seçilmiş ve topladığı yeni ordu ile Galler'i geriye püskürtmüştür.

Roma tarihinde Galler felaketi diye bilinen bu olayın sonuçları Roma tarihi için çok önemli olmuştur. Yalnız şehir baştan başa yakılıp yıkılmakla kalmamış Roma uzun yıllar boyunca çevresi ve Latium üzerinde kurmuş olduğu siyasi hakimiyeti de kaybetmiştir. Şimdi Roma bütün bu işleri yeniden yapmak ve böylece şehri yeni baştan inşa etmek; Latium üzerindeki Hegemonyasını da tekrar kurmak zorunda idi. Bu sebepten şehri terk ederek başka yerlere sığınmış olan halk

geriye dönmüş ve kısa bir zamanda bütün halkın gayreti ile şehir eski plana göre yeniden kurulmuştur. Bu sırada Capitol mabedinin yanan kısımları da tamir edilmiş ve açılış töreni, M.Ö.378'de Consul salâhiyetli askeri Tribun tarafından yeniden yapılmış ve Tribun'un ismi (M.Horatius) mabet Architrav'ı üzerinde yer almıştır. Şu halde bu isim genellikle kabul edildiği gibi 6. yüzyıla ait değildir. Bu sırada Roma'nın etrafı bütün tepeleri içine almak üzere, kuvvetli bir surla da çevrilmiştir ki bu sur, M.S. 3. yüzyılda yenisi yapılmaya kadar Roma'nın bütün ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bu sur üzerinde yapılan arkeolojik tetkiklerden surun inşasında Grek mimarlarının çalıştığı ve kullanılan taşların Veii civarından getirildiği anlaşılmıştır.

Roma ordusunun Eskiçağ tarihçilerinin ortak görüşü olarak "eski çağların en disiplinli ordularından olduğu"nu düşünürsek Galler kuvvetlerinin Avrupa'da yaydığı korku ve dehşetin boyutunu Roma'yı yakıp yıkarak yerle bir eden Galler'in bir kolu olan aynı dönemde Anadolu'daki toplulukları yerinde oynatan Galatların, aslında bu topluluğun bir devamı olan bu kavmin tarihsel bir fotoğrafını inceledikten sonra Anadolu'da Küçük Asya diye anılan bölgeye yerleşmelerinden itibaren özellikle Bergama Krallığı ile yaptığı savaşların gerek Anadolu tarihi gerekse Bergama Tarihi açısından önemini daha iyi anlayabiliriz.

Kelt'lere Hellen'ler Keltaiya, Romalılar ise Galli, (tekil hali: Gallus) Galler derlerdi. M.Ö.278 ve 277 yıllarında, boğazları geçerek; üç büyük boy halinde Anadolu'ya akın edip yerleşirler. Kızıl Irmak yayı içinde ve Ankara ile Pessinus yörelerinde oturan Kelt'ler ise Hellenler Galatai (tekil hali. Galates) adı ile anılıyordu.

Anadolu topraklarına girdikten sonra, Bitinyada Ziopetes ve Nikomedes arasındaki taht mücadelesine karıştılar. Suriye ve Anadolu toprakları hakimi Selevkoslar Selevkosun oğlu I. Antiakos Ziopetes'i, bu bölgede kendi stratejik çıkarları için desteklediler ...Ve şans Ziopetes'en yana iken ! Galatlar'ın uyguladığı bir başka stratejik politika ileZiopetes'in sansı elinden uçup gitti...Galatlar, Bizansı da yanlarına alarak Nikomedes'i desteklemek üzere ittifak oluşturdu.

Bu ittifak ile Nikomedes, Bitinya tahtına oturdu. Galatlar artık başarılı olan diplomatik siyasetiyle, Anadolu topraklarında daha rahat hareket kabiliyeti kazanarak yeni yeni toprak parçaları elde ediyordu. Kısa bir süre sonra ise Bitinya toprağı olan Herakleia –Pontus (Hereke) u, ele geçirdiler. Böylece Bitinya ile

dostluk antlaşmasını bozdular. Ve böylece, çok kısa sürede Anadolu topraklarında oynadığı siyasetin sonucu olarak, ...yaklaşık yüz yıl hakimiyet sürecek olan Trakya'da Comontor, Başşehri Thylys olan ilk Kelt krallığı kuruldu.

Diğer Galatlar Polybius'un dediğine göre; kentin güzelliğine kapılarak Bizans topraklarında kalıp, kendi adı ile anılacak olan İstanbul- Galata bölgesine yerleştiler. Bu dış mahalle gelecek yüz yıllarda Bizans- Constatinopolisin batıya açık zengin ve iktisaden güçlü bölümü oldu. Anadolu'da gittikçe yayılan Galat tehdidinden,burada yaşayan topluluklar Galatika adı ile anılan vergi ödeyerek varlıklarını sürdürüyorlardı.

BERGAMALILAR İLE GALATLARIN MÜCADELELERİ BAŞLIYOR

Galatlar hiçbir güçlüğü uğramadan, dolgun Galatika'larını almaya devam ediyorlardı.

M.Ö. 263 yılında Bergama Kralı olan, Eumenes I, (263-241) ilk hükümdarlık yılından itibaren bu vergiyi ödemektedir. Eumenes zaman içinde, Suriyeli Selevkosların başında bulunan Antiohos I, (Soter; kurtarıcı)'e karşı, Galatlar ve Ptolemaios'un yardımları ile Soter'i yener. Eumenes bu zafere rağmen, temkinlidir; ileride önemli bir rol oynayacak olan krallığını sağlam bir temele oturtmak için soluk almak zorundadır. Bu süre içinde tepedeki hisarı sağlamlaştırmak, çevresinde yeni kaleler inşa etmek ve çevresindeki küçük krallıkların güvenini kazanmak için zaferini temkinli kutlar. Fakat Soterin oğlu Antiochos II, (261-246) kendisini Theos (Tanrı) olarak adlandıracak ve bunu çok ciddiye alacaktır. Kendisini Galatlara yakınlaştıracak bir davranış içine girer. Onlarla bütün Küçük Asya'da yılda bir kez olmak üzere "Olağanüstü Kelt vergisi" almak üzere anlaşır. Böylece Anadolu topraklarında bir dönem barış sağlanmış olur. Barış süresince Galatlar Avrupa'dan bir çok kardeşlerini getirerek hızla nüfus olarak Anadolu'ya yayılırlar. Bu dönemde Roma ve Kartaca arasında süren savaşlarda, Galatlar paralı asker olarak Roma'ya hizmet ederler.

M.Ö.240 Yılında Eumenes kardeşinin çocuğu genç Attalos'a görkemli Bergama kentinin çevresinde sağlam bir krallık bırakarak ölmüştür . Attalos I, kendisinden önceki gibi, bilgelik, liyakat ve enerjisi ile eşine az rastlanan bir prensdir. Selevkid'ler arasında kardeş kavgası tekrar başladığından, ilk yaptığı iş, "Galatika" vergisini toplayan ve ötekilere dağıtan Tolisto-Boi'lere bunu ödemeyi reddetmek olur. Aynı zamanda amcası Eumenes'in kralığı döneminde uyguladığı siyasetin bir devamı olarak Selevkos'u tuttuğunu bildirir.

Küçük Asya birbirine girer! Eumenesin sabırla Bergama'nın çevresinde topladığı küçük devletler birliği korkuya kapılır ve her şeyi yüz üstü bırakmaya kalkarlar. Titus-Livius'un anlattığına göre; o zaman, Attalos I, İonialıların korku ve endişelerini yenmek için, Kaldeli kahinle anlaşır. Birliklerin ordugahın ortasında olacakları anlamak için tanrılara kurban adanmasını önerir. Kahin, Zafer anlamına gelen "Nikea" sözcüğünü taşıyan kurşun bir mühür yapar. Attalos kral ve şef olarak kurban edilmiş hayvanın karnını yarararken, kahinin işbirliği ile hayvanın karaciğerinin en uygun yerine mührü gizlice basıverir. Kahin yaklaşır ve bir sevinç çığlığı atar. Birliklerin şeflerine Tanrının bastığı sözü gösterir.

Askerler coşku içinde bağrışırlar! Mysia'ya koşarlar. Kaikos (Bakırçay) ırmağı kaynağının yakınında Trokme ve Tolisto-Boi'lerin oluşturduğu Galatların karşısına çıkarlar ve göğüs göğüse bir çarpışma ile Galatları çekilmek zorunda bırakırlar.

Bu zaferin sonucu : Galatların Anadolu'ya boğazlar yolu ile girip yaklaşık 30 yıl gibi kısa sürede bu topraklarda hüküm süren krallıkların korkulu bir kabusu

olup, onlardan Galatika vergisi adı altında haraç alan Galatlar ilk kez bu topraklarda Bergama Kralı Attalos I, tarafından mağlup edilmişti.

Ayaklanan ve uyuşukluklarını yenmeyi başaran İonia'lı küçük uluslar bayram ederler. Trokmeler, ve Tolito-Boi'ler gibi kabilelerden oluşan Galatlar; ağır ağır, Tektosag'ların yaşadığı toprakların yaylalarına doğru geri çekilirler. Bu yaylaların hakimi Tektosag'lar da, mağlup olarak kendi topraklarına gelen Galatları kardeş gibi karşılarlar. Fakat Galatlar bu cennet gibi olan Mysia ve İonia topraklarından kolay kolay çekilmek istemeyeceklerdir. Bu fırsatı Selevkoslar Krallığında iktidar mücadelelerinde Galatların desteklediği Hierax bu kez Galatlara yardım elini uzatır. ...Çünkü bu mücadelede, Bergama Hierax'a karşı Kardeşi Selovkos II, yi desteklemişti. Birkaç yıl sonra üç Galat boyundan oluşan ordu Hierax komutasında Bergama üzerine harekete geçer Hierex. Atmaca unvanı almış asıl adı Antiochos, Galatlardan oluşan ordusu ile bütün engelleri yıkar ve Bergama şehrinin yaslandığı dağın eteklerine kadar varırlar.

Attalos için her şey bitmiş miydi acaba!

Hayır, genç kral son bir savaş verir.

Kazanır! "Soter: Kurtarıcı" ünvanını alır. Bunu gerçekten hak etmiştir. Bu zaferi tek başına İonia'dan askeri yardım almadan başarmıştır.

Galatlar bir daha İonia, Troas ve Bergama topraklarına saldırmayacaklardır. Bu topraklara geri dönmek koşulu ile Attalos ile barış yapılır. Böylece Galatların Anadolu toprakları üzerinde mağlup edemeyip geri çekildikleri tek krallık Bergama'dır.

Böylece genç kral Attalos, koruyuculuğunu Küçük Asya'nın bütün batısına yayar ve "Basileus" ünvanı alır.

Attalos'un şan ve şöhreti Roma'ya kadar bütün dünyaya yayılmıştı. Bergama şehrinin adını alan güzel mermerlerle kaplı görkemli anıtlarla süslenmişti. Attalos'un ve ondan sonra gelenlerin verdiği hamleyle o kadar çok ve o kadar güzellikte zafer anıtları dikildi ki uygarlık tarihinde bir "Bergama Sanatı" doğdu.

Galatların "Attalos Barışı"na, karşı koymaktan ve çevreleriyle kesip yüksek yerlerde kapanıp kalmaktan kaçındıklarını görüyoruz. Bilakis, bu durumdan yararlanmaya bakarlar. Attalos sayesinde batıyla, Marsilya ve Toulouse'la ilişkilerini arttırlar. Çünkü Attalos, Galatlara uyguladığı barış döneminde "...Attalos Galatları yaylada vahşi hayvanlar gibi sıkıştırmaktan ve tedirgin etmekten kaçınır. Böylece Galatlar Toulouse ve Phokaia (Foça)'nın kardeşi Marsilya ile ilişkilerini arttıracaklar ve Attalos ta buna karşılık her türlü yardımı görecektir". Şeklindeki hükümleri ihtiva eden bu barış koşulları yukarıda bahsettiğimiz, Galatların batı ile ilişkilerini geliştirip, arttırmıştır.

Bu kez M.Ö. 220 yıllarında dünyanın her yanında "güçlü kişilikler" ortaya çıkar, olaylar da bunlara göre değişir. Attalos Barışının da sürmesi imkansızdır.

Önce Hanibal. İspanya'nın Kartaca valisi olan Hannibal İberler ve Galyalıların küttele halinde yardımlarıyla çok güçlü bir orduyu İtalya ve Roma'ya karşı hazırlar; İkinci Kartaca savaşları, Hanibal Pirene'leri aşar, Galyalıların desteği ile küttele halinde Hannibal "ad portas" Hanibal Roma Kapılarında !

M.Ö.205 yılı Roma toprakları on dört yıldır düşman askerleri tarafından çiğneniyor. Roma umutsuz. Roma'nın soluğu kesilmek üzere, pahalılık ve korkunç sefalet. İkinci Pön Savaşları'nın doğurduğu din bunalımı en yüksek noktaya ulaşır. Romalı yöneticiler bu din bunalımı karşısında Sibiylle kitaplarını (Bu kitaplar Roma'ya, Asya'dan Troya'dan kaçanlar tarafından getirildiği söylenir.) incelerler. Roma Kutsal Kurulu bu kitaplarda şu kehaneti bulunur : "Yabancı ırktan düşman savaşı İtalya topraklarına kaydıracağı zaman, onu kovmak için Pessinus'dan, İda anasını getirmek icap edecek"...(Titus- Livius)

Neyse ki Bergama Kralı Attalos Roma'nın dostudur. Attalos bütün dünyada Galatları yenmiş olmakla ün salmıştır.

İşte Roma Attalos'a bir elçi yollar. Büyük bir törenle hem de : Eski Partici Aristokrasisinden üç üye, Pleb kökenli asillerden iki üye, en önemli savaş gemilerinden olan beş Quinqueremis'e binerler. Donanma önce Korent körfezine girer. Elçi heyeti önce Dolphoi tapınağına gider, Kehaneti tamamlaması için Pymhia'ya başvurarak Tanrıları adına yapılacak törenler ile ilgili sorularının cevabını aldılar. Daha sonra ve özellikle elçiler ile huzuruna çıkacakları; "Attalos'un, karşısına çıkınca nasıl davranmak gerektiği?" sorusuna bu kahinden bilgi aldılar.

Uzun bir gemi yolculuğundan sonra, Roma Senato üyeleri Attalos'un ülkesi Bergama'ya varırlar. Şehir duvarının yanında büyük Kybele tapınağı "Megalesion" yükseliyordu. Attalos'a hizmet etmekten pek mutlu olan rahipler Pessinus'daki tapınaktaki (Metroon) meslektaşlarıyla usulca konuşmuşlardı. Öte yandan Attalos da Roma'ya kendisini fazla tehlikeye düşürmeyecek bir hizmette bulunuyordu. Delphoi Pythia'sının öngördüğü gibi, bu yoldan gidilince hazırlıklar şaşılacak şekilde kolay oldu. Kybele, Bergama Kralı Attalos'un yardımcıları ile Pessinus'dan alınıp Roma'ya gönderilir. Roma Tanrıları içinde, Anadolu tanrıçası "Toprak Ana" Kybele, çok büyük itibar görür. Roma ordusu M.Ö.204 yılında büyük bir zafer kazandı. Bir yıl sonra Hannibal, İtalya'ya bir daha dönmemek üzere terk etti. Kendi toprağı üzerinde yenilen Kartaca, aşağılayıcı bir antlaşma yapmak zorunda kaldı.

O zamana kadar, Roma'da yabancı tanrılar kentin ortasına girme hakkına sahip değildiler. Kybele gelir gelmez bu zaferleri Roma'ya kazandıran tanrıça konumuna geldiğine inanıldığından en eski tapınakların bulunduğu Romulusun kulübesinin olduğu tepeye yerleşir:

Platin (Palatium)

İtalyalı Ceres bile, kendi vatanında Kybele kadar ilgi görmemişti. Roma'ya zaferler kazandıran Ana Tanrıça "Kybele" yi Galatların yaşadığı topraklar üzerinde Pessinus'dan, Roma'ya götürülmesini sağlayan planın uygulayıcısı Bergama Kralı Attalos'dur.

Hanibali, Anadolu'ya gelip Bitinya'ya sığınıp Küçük Asya'daki krallıklardan oluşan birliklerle Roma ile savaşa girmeğe razı eder Antiokhos .Çanakkale'den İndus'a kadar hakim olduğu topraklarda Roma'nın gücünü müttefikleri ile kırabileceğini düşünür.

M.Ö 191 yılında Roma Küçük Asya'daki kendisine karşı bu gelişmeleri durdurmak için resmen savaş ilan eder. Antiochos Romalıların henüz Yunanistan'a girmemiş olmasından yararlanacağına İzmir, Lapseki önünde gecikir ve savaşın satranç tahtasında ilk stratejik hatasını yapar. F.Lequenne gibi (Galatlar tarihinde otorite kabul edilir.) araştırmacıya göre ise; Antiochos asıl büyük hatasını 12,000 Galat askerini Roma'nın Anadolu'daki kadim dostu Bergama Kralı Eumenes üzerine yollamasıdır. Galatlar şehrin kalesini alacağına şehri yağmalarlar. Savaş 191 yılı Temmuz ayında Roma'nın Thermopylai'de kazandığı başarı karşısında Antiochos, Hanibalin öğüdü üzerine boğazları tahkim eder ve Bitinya kralı Prusias ile dayanışmasını sağlamlaştırır. Romalılar gelmeden Bergama Kralı Eumenes ve dostu olan şehirlere baş eğdirmek için dağılık fakat çok sayıdaki güçleri bir araya toplar.

*Trompetçinin Ölümü
(Galathı Savaşı)*

Bergama bu saldırı karşısında, kendini her zamankinden daha iyi savunur. Bağlaşıkları olan liman ve denizlerde üstünlük kurar. Bergama'nın Küçük Asya topraklarında kazandığı bu başarılar Roma'nın Çanakkale Boğazı'nı aşmasını sağlar. Bergama güçlerinin Antiochos karşısında başarılı olması Antiochos'un müttefiklerinin de dağılmasına sebep olmuştur. Bitinya Kralı Prusias, Romanın Çanakkale Boğazını geçip Truva önlerine gelmesi ile Antiochos'u yüzüstü bırakıp kaçmıştır. Roma ordusu buradan Bergama'ya gelerek Eumenes II.'nin birliklerine katılır. Sipyhos dağı (Manisa Dağı) eteğinde Magnesia (Manisa)'ya iner. Dünya tarihi için önemli bir tarih olan Ekim-M.Ö.190 'da Antiochos, Magnesia'nın nehri Hermos'un (Gediz) arkasına ordusunu yerleştirir . 82,000 askere karşı, Roma; Bergama'nın yardımı ile oluşturduğu 30,000 kişilik askeri birliği ile büyük bir başarı kazanır. Vaktiyle lakabı "Büyük " olan Antiochos, şaşkınlık içinde Sardes'e oradan Dinara kaçır. Yapılan barış sonucu Toroslara kadar olan Küçük Asya topraklarını terk eder.

ROMANIN, BERGAMA KRALLIGINA KARŞI İKİ YÜZLÜ SİYASETİNİ UYGULAMAYA BAŞLAMASI

Roma'nın bu başarısı karşısında, Antiochos'un yanında olan küçük krallıklar cezalandırılıp, sonra da vergiye bağlanır. Bu savaşlar sırasında uzun süre Roma'dan uzak kalan Manlius iyi ganimet topladıktan sonra Bergama Kralı Eumenes II' nin dostu kral Eposagnates'e elçiler yollayarak yoluna devam eder.

Bu arada Roma birlikleri kendileri için önemli gördükleri yerleri kuşatıp çember altına alıyordu. Olympos (Uludağ) üzerine yürürken Roma Konsül ve Bergama Kralı Eumenes'in kardeşi genç prens Attalos, birliğin başında kumandan olarak görev aldı. Olympos dağı çevresini kuşattı. Yapılan savaşı Attalos, Galatları bir kez daha mağlup ederek zafer kazandı. Yapılacak antlaşma için kararlaştırılan yere 300 atlısı ile Attalos gitti. Barışın ilkelerini hazırladı. Küçük Asya'daki barış M.Ö.188 yılı ilkbaharında yapıldı. Antiochos kilikia dışında Küçük Asya'da bütün topraklarını kaybetti. Galatlar bu savaşlar sırasında birçok kayıp verdi. Anadolu'da en büyük krallık Bergama ve Eumenes II'de Anadolu'nun en güçlü kralı oldu.

Roma'nın, Küçük Asya'da hakimiyet kurmasına zemin hazırlayan Bergama Krallığı, Anadolu topraklarında savaşlardaki,gözü pek ve cesurlukları ile nam salmış olan Galatları yenmiş tek krallık olan Bergama krallığı Galatların kendi tarihi içinde de özel bir yere sahiptir. Roma'nın Kartaca savaşları sonrasında kendi topraklarında 14 yıl içinde birbiri ardına aldıkları mağlubiyetler sonrası Roma çözülme noktasına geldiği bir anda Bergama'nın Roma'ya uzattığı dost eli, her zaman kadim bir müttefik olarak,Bergama Kralları tarafından sürdürülmüştür.

Roma, Anadolu'da Bergama'nın yardımları ile geldiği bu noktadan sonra siyaseti değiştirir. Kral Eumenes II, Roma Senatosu karşısında gözden düşürüp, yerine Senatoda Attalos'a bir kral gibi karşılama törenleri hazırlamıştır. Roma'ya her gittiğinde büyük itibar görmüştür. Roma'nın Attalosa karşı gösterdiği bu ilgi ve alaka Attalos'u, amcası Eumenes II' ye karşı kıskırtıp bir ayaklanma çıkartıp, krallığın başına geçirmek planlarına hiçbir zaman itibar etmeyen bir kişiliğe sahip, iyi bir kumandan ve devlet adamıydı. Roma'nın Bergama'ya uyguladığı bu olumsuz tutum ve tavrına karşılık . Bergama ise, tarih sahnesine krallık olarak çıktığı günden beri Roma'ya karşı üstlendiği barış misyonunu en olumsuz şartlarda dahi bozmadan sürdürmüştür. Artık Roma Bergama'yı parlak bir Roma eyaleti yapmak için fırsat kollamaktadır. M.Ö.168 yılında hiçbir uyarma olmadan üç galat boyu Bergama'ya karşı ayaklanır. Bu saldırıda Bergama Kralı Eumenes II'ye kuşkuyla bakan Roma'nın parmağı vardır. Fakat Galatlar da bu kıskırtmaya kalmadan geçmişten gelen Bergama Krallığı karşısında başarısızlıklarının öcünü almak istediklerinden kendiliğinden ortam oluşmuştur. Galatlar Kralları Solovettius idaresinde Bergama Krallığını istila ederler. Kral Eumenes II, ise canını zor

kurtarıp Bergama'dan kaçır. Eumenes II, Bergama dışında kaldığı bu sürede bir ordu toplamak ve Roma'ya şikayette bulunmak üzere çalışmalarını sürdürür. M.Ö.167 yılı ilkbaharında Küçük Asya'ya gelen Roma komiseri Lincinus burasını tam bir savaş içinde bulur. Bergama'ya yardım edeceğine Galatları el altından Bergama'ya karşı kıskırtır. Bitinya kralı bağlaşıkları Prusias II'den de destek gören Galatlar Bergama'ya saldırır. Bu savaş sonunda Bergama Kralı İhtiyar Eumenes II, (M.Ö..167-166) atalarına layık birkaç başarı kazanır ve "soter" ünvanı alır.

Fakat birden bire oyun döner . Roma araya girer. Kesin konuşur : Senato bir karamame ile Galatların kendi sınırları içinde kalmaları koşuluyla özgür olduklarını resmen ilan eder. Böylece Galatia Eumenes II, ve Prusias'ın ülkeleri gibi bağımsız oluyordu : Hem de Roma'nın koruyuculuğu altında !

Roma'nın Galatlara karşı gösterdiği hoşgörü en şaşırtıcı olanıdır. Roma politikasında, Bergama Kralı Eumenes II, ile antlaşmak koşulu ile Galatlar bütün topraklarını ellerinde tutacaklardır. Açıkça görülüyor ki yaylalarda hem Asya'ya, hem Yunanistan'a yabancı bir unsuru bulundurmamak Roma'nın işine geliyordu.

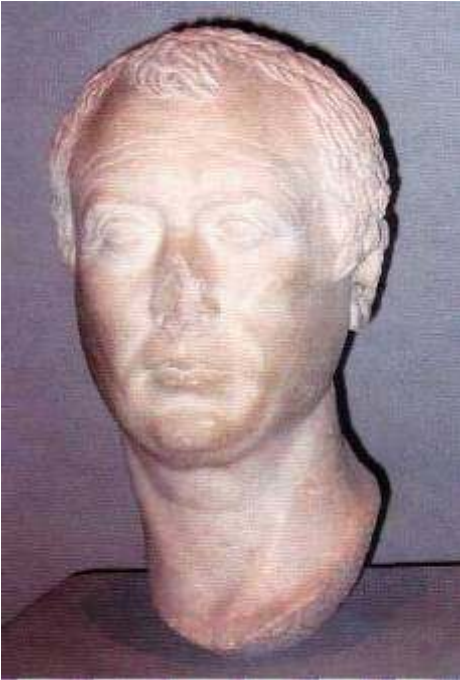
Tıpkı Kartaca'da Roma'ya karşı zaferler kazanmış olan Hanibalı da, öldürtmek üzere Bitinya Kralı Prusias ile anlaşması... Bunu anlayan Hanibal'ın kendini yüzüğünde taşıdığı zehirle, intihar ederek ölmesi... Roma bu tehlikeyi de bertaraf etmişti...

Uzaktan bile olsa Roma'nın gücü !...

Roma'nın uyguladığı siyaseti açıklamaktadır.

Roma'nın bu gücü ve siyasetine rağmen Eumenes II, Pessunus "Kybele Kültünün Anadolu'daki önemli merkezlerinden biri" rahipleri arasında hala güçlüydü. Bu tapınağın rahipleriyle Grek dilinde mektuplaştıklarını "mektup metinleri, F.Lequenne'nin "Galatlar" adlı serinde s.89.mevcuttur." ve Kybele Kültünde gördüğü saygıyı ortaya koyar.

M.Ö.159 yılında Bergama Kralı Eumenes II, ölür.Yerine, Attalos II, Bergama Kralı olur. Bithynia Kralı Prusias bunu fırsat bilip Bergama Krallığı'na saldırır. Onun da tapınaklara öfkesi vardır. Hepsini yakar,yıkar. Her yanda tanrıların ve tanrıçaların heykellerini, özellikle Artemis heykellerini kırar döker. Roma bu durumda kağıt üzerinde müttefiki olduğu Bergama'ya araştırma komiserleri yollar, fakat işe yaramaz Asya'yı zayıf düşüren bu çatışmaları uzaktan seyreder.

Diodoros Paspáros

Attalos II de artık Roma'nın bu gücü karşısında bir tavır alamaz. Artık Roma İmparatorluğu, Bergama'yı ve tüm zenginliklerini ele geçirmek ve Roma eyaleti yapmak üzere, satranç tahtası üzerindeki hamlelerini bir bir sürdürüyordu.

M.Ö 156 yılına gelindiğinde, Artık Roma Galatları; yozlaşmış Grek düşüncesine karşı koyan bir güç olarak da korumaktadır. Eski çağların özellikle Antik dünyanın "Büyük Yunanistan" 'ına, dönüş hayaline yön verildiği Bergama Attaloslar hanedanının bu politikası aslında ütöpik bir politika değildi. Bergama yüz elli yıllık siyasi tarihinde karanlık ortaçağın üzerini örttüğü bilimde, sanatta, edebiyatta ve kısaca kültür hayatında Avrupa'nın M.S.16. yüzyılda yaşacak olduğu Rönesans ve aydınlanmayı yaşamış bir krallık olarak Mysia topraklarında

yaklaşık bin beş yüzyıl önce bu ışık ve aydınlığı bir güneş gibi parlayarak yaşamıştır. Roma içinse, Attalosların hakim olduğu Bergama Krallığının bu politikası, “ Kartaca’da ve doğuda Roma’nın satranç müsabakasını oyununu kesin olarak kazanmasına kadar” Bergama’nın dostluk ve Barış politikasına her zaman ihtiyaç duyulmuştur.

BERGAMA DEVLETİNİN İKTİSADİ HAYATI VE GENEL ÖZELLİKLERİ

William Ramsay’ın bir seyahati ile başlayan Troas (Truva), Aolis ve Kaykus vadileri tarihi topografyasının dikkatli araştırmasını ve Bergama’daki Alman Arkeoloji Enstitüsü’nün yaptığı parlak ve sistematik çalışmalar yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren “Bergama Tarihine” ilim dünyasının ilgilerini arttırmıştır. E. Fabrikus, M. Frankel ve sonraları W.Ippel gibi bilim dünyasının önde gelen Bergama ile ilgili çalışmaları bu ilgiyi daha da arttırmıştır.

Fransa’da M. Holleaux, J. Beloch, Pedrolı ve bu araştırmacıları takip eden dönemde P.Ghione, G. Gorradi gibi ünlü Fransız tarihçiler Bergama tarihi üzerine çalışmalarını sürdürdüler. İtalya’da ise bu konuda, G.Cardinaly araştırmalarını sürdürdü. Bu araştırmacıların hepsinin ortak özelliği, “Bergama Krallığının Tarihinin” ana hatlarını esaslı bir surette çizmelerine rağmen, daha çok Bergama’nın siyasi tarihi ve kanunnamesi ile ilgilenmeleridir. Bergama Devletinin iktisadi durumu ile pek alakadar olmamışlardır.

Bergama iktisadi hayatı ile ilgili, Rosrovtzeff “ Anatolian Studies Presented to sir W.M. Ramsay, Manchester at the University pres 1923, s.359 v.d.” bu çalışması ile eksikliği gidermeye çalıştı. Rosrovtzeff’e göre; Bergama çok zengin bir devlettir. Bergama’da Lysimachos ‘un depo ettiği ve Philetairos’un muhafaza ettiği 9000 talent bu zenginliğin başlıca kaynağı değildir. Bu talentler krallığın aldığı tedbirler ve yaptığı büyük faaliyetlerin sonucunda, meydana getirdiği ekonomik temel olmayıp yalnız Bergama’nın zenginliğine başlangıç noktası olarak kabul edilir. Coğrafi ve iktisadi yönden bir bütünlük arz eden Küçük Asya’nın Kuzeybatısı, kendi başına bir dünyadır. İda Dağından Edremit Körfezine, Helaspona ve Marmara denizine akan birçok nehirle sınırlanmıştır. Küçük Asya’nın bu kısmı tarihin ilk dönemlerinden itibaren siyasi merkez olarak Truva’da üstlenmiş idi. Hellaspona’teki şehirler varlıklarını Karadeniz sahilindeki başlıca şehirler ile Yunan dünyası arasındaki ticari münasebetlerden dolayı devam ettirdiler. Birbirinden yüksek ve yalçın dağlarla ayrılan verimli vadileri olan Mysia memleketlerinde Truva’nın siyasi hakimiyeti zamanındaki gibi kabile ve köy hayatı hakimdi.

M.Ö. 4. yüzyılın başlarında Küçük Asya’nın bu kısmı Farnabazus tarafından idare edildi. Bu takip eden dönemde Oromtes müstakil satraplığının faal merkezi halini aldı. Şüphesiz ki önceki Bergama Kralları kendilerine, Oromtes’in varisleri olarak bakmışlar ve Mysia memleketlerine bütün olarak hükmetmeye niyet etmişlerdir.

Bergama’da Philetairos dönemi dış siyaseti, batı ve kuzeybatı yönündeki gelişmeler üzerine yoğunlaşmıştır. Kral Antikostan satın alınan arazinin bir parçasını kendisinin elde etmesi için Pitane’ye bir miktar istikrazla yardım etti. Mitilene şehri ile Pitane arasındaki itilafli olan araziye dair yazılan kitabe III.Attalos dönemine aittir. Bu arazi çok verimli olduğu için kitabede de belirtildiği gibi; Bergamalılardan oluşan heyet arazinin Pitane’ye ait olduğunu kararlaştırdılar. Sonra Bitinya ve Galatlara karşı Kizikos’a yardım için bütün gayretini sarf etti. Bergama hakkında Kyzikosta çıkan bir kitabe vardır. (Kyzikos: Eskiden bir deniz şehri olup Çanakale Boğazına hakim bir mevkiye idi.)

Bu kitabede Philetairos'un, Kyzikos halkına verdiği hediyeler yer alır. Kitabe metni..... Philetairos aşağıdaki hediyeleri Kizikos'a vermiştir.

Apollonios oğlu Gordipidas Hipar (Alay komutanı rütbesidir. Fakat burada memleketin en büyüğü olarak kast ediliyor.) olduğu yıl 20 gümüş İskenderiye Talenti (İskender'in Suriye'de bastırıldığı bir nevi gümüş sikkedir. Bir talent : 600 drahmidir. Bu günkü değeri 50,000 altın lirayı geçer.) idman oyunları için hediye edildi. Memleketin muhafazası için 50 at verildi. Kyzikos'un halkının para ve değerli eşyalarını Bergama'ya getirmesine müsaade edildi. Savaş bittikten sonra bu emvalden vergi alınmadan memleketlerine geri götürmeleri sağlandı. Savaştan sonrada Kizikos askerlerinin bir müddet silahlanmaları için para verdi. Bilahare spor işleri içinde para yardımında bulundu. Kyzikoslular Galatlar tarafından muhasara edildikleri zaman Philetairos erzak göndererek yardıma bulunmuştur. Böylece Bergamalılar da Kizikosluların dostluğunu kazanarak kendilerinin de müşkül durum karşısında bu sahil şehrinin yardımını temine çalışıyordu.

Kyzikos'ta çıkan ikinci bir kitabede ise; bazı şenliklerde yapılan masraflar kaydediliyor. Bu listede veznedarların isimleri geçiyor ki, bunlar Philetairos şenliklerinde yapılan masrafları idare ediyorlardı. Kizikosluların her yıl Philetairos namına bir şenlik tertip ettiklerini anlıyoruz. Philetairos, Yunanistan'da Beotya bölgesinde, Tespiyay şehrinde vakıf yaptırmıştır. Bundan başka Bergama'daki mezar taşında yazılmış bulunan bir kitabeden; .. Elis mintikasında bulunan Olimpiyada, olimpia oyunları sırasında bir çok koşu arabaları bulunduğu ve bunlar arasında Attalos'un koşu arabasının da mevcut olduğunu anlıyoruz. Arabaların hareketi ve toz çıkarışlarından Attalos'unin daima önde olduğu anlaşılmaktadır. Attalos Olimpiya'dan zafer çelengini alarak büyük bir şöhretle Bergama'ya geliyor... Bergama Devleti'nin içinde bulunduğu dönemdeki zenginliğini gösteren bir emarede şudur: ...Diğer müstakil ve bağımsız devletler gibi Philetairos bu oyunlara kendisinin halefi olan genç Attalos'u bu oyunlara iştirak ettirmiştir. Oysa araba koşusu çok pahalı bir spordur. Atların ve arabanın en iyilerine sahip olmak lazımdı. Bu yüzden bu yarışa zengin prens ve veliahtlar katılırdı. Görülüyor ki Philetairos, kral olmadığı halde sarayında bir kral gibi yaşıyordu.

Bundan başka, kitabeler sayesinde Philetairos'un Delos Adası halkı ile iyi ilişkilerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Delos mukaddes bir ada olarak tanınıyordu. Mitolojiye göre Apollon bu adada doğmuştu. Bu adaya yani Delos'a savaş ilan edemezdi. Ada bu mitolojik konumu itibarıyla kendi aralarındaki mücadelede tarafsız kalırdı. Yunan şehir devletlerinin kendi aralarında kurduğu "Attika Delos" birliğinde, üye devletler paralarını güvenlik açısından Delos Adası'na naklettiler. Çünkü bunları hiç kimse çalamazdı. Yunan Devletleri arasında yapılan antlaşmaların birer kopyası her zaman Delos'taki Apollon Mabedine bırakılırdı. Bundan dolayı Philetairos, Delos ile yani Apollon Mabedi ve onun ruhani heyeti ile iyi ilişkiler kurmak arzusunda idi. Philetairos bu emeline kutsal mabede yapmış olduğu hayrat ve hediyelerle nail oldu. Delos adası eski zamandan beri bu tür bağış ve yardımlar ile meşhur olmuş ve zenginleşmişti. Hükümet her sene yeniden atadığı görevli memurlarla bu tapınağı kontrol altında tutuyordu. Her yıl sonunda bir muhasebe görülerek bu memurlar hesap verirdi. Bu yapılan denetimler sonucu ortaya çıkan sonuçlar taş üzerine yazılarak arşivde saklanırdı. Bu kitabeler çok uzun ve ayrıntılı idi. Bilhassa sene içinde kimin "Orhon" olduğu ve Orhonların idaresindeki memurların, maliye memurlarının ve kendilerinden önce kimlerden ne aldıkları ile kendi dönemlerinde yapılan işler anlatılmaktadır.

Kitabeler başlıca iki kısma ayrılır:

1-Maliye memurlarının kendinden önceki görevli memurlardan para olarak üzerlerine aldıkları miktar ve bu paraların faize verilip verilmediklerini gösterir.

2-Kıymetli eşyalar sayılmaktadır. Apollon Mabedindeki altın taslardan bahsedilmektedir.Bu taslar saf altındandır. Delos'ta bulunan dört kitabenin hepsin de Philetairos'un ismi geçmektedir. Bu kitabelerde Philetairos'un zikredilmesinden anlıyoruz ki, kendisi bu mabede mühim ve hatırı sayılı miktarda para hediye etmiştir ki; bu para ile Apollon adına her sene müzik şenlikleri yapılırdı. Delos'ta müzik çalan ruhani ve şarkılar söyleyen ruhani heyet, ilahlara tazimde bulunurlardı. Bilhassa Hellenistik dönemde bu insanlar iyi bir müzisyen olarak meşhur olmuşlardı. Bunların şefi o dönem içinde tanınmış en önemli şahsiyet idi. Delos'ta yapılan bu müzik şenliğinin o dönemki masrafları Philetairos'un vakfettiği paranın faizinden ödeniyordu. Bundan başka kitabeden Philetairos'un 14 yıl süresince her yıl bir altın tas olmak üzere 14 tas hediye ettiği görülüyor. Böylece Philetairos'un aralıksız sürdürdüğü bu görevini öldüğü için yerine getiremediği anlaşılmaktadır. İlk tası M.Ö.227 yılında verdiğini ve aynı yıl Delos ile iyi ilişkiler içinde olduğu görülmektedir.

Bergama Devleti'nin o dönemdeki dış siyasetinde, bütün gayreti Doğudaki Kaykus vadisini Bitinyalılar ile Galatlardan muhafaza etmektir. Krallığın bu kısmında doğal bir sınır yoktu. Galatlara karşı verilen mücadeleler kralların başarı derecelerine göre değişti. Nihayet güneyde Attlia Kalesi ve Temnus sırtları Bergama Devletinin doğal sınırlarını çizer. Krallığın sahil boyunca güneye doğru uzanması tamamıyla deniz gücüne bağlı idi. I.Attalos döneminde yapılan seferler sonucu; Efes'e kadar uzanan Ege sahilindeki İonia Şehir devletleri Bergama Krallığına bağlandılar. Bergama Krallığının başlıca limanı olan Elaia'yı korumak için Edremit Körfezinde bir hakimiyet kurmadan yaşayamazdı. Hellesponda hükmetmek ve Kizikos, Lampsakos ve Abidos ile dostane ilişkiler kurup, korumak Bergama için önemliydi. Çünkü ticaret yapan Bergamalı tüccarlar için Karadeniz'e açılmak gerekiyordu. Kizikos ülkesi ve Kaikus arasındaki, Hellespond ve Truva şehirlerine sahip olmak Bergama Krallığının siyasi ve iktisadi hayatı için çok önemliydi.

Bu Dönemde Bergama'da Oluşan Sosyal Sınıflar ve Toprak Arazileri :

1-Kral ve soylulara ait olan büyük arazi ve çiftlikler

2-Mabetlere ait olan menkul ve gayri menkul mal, mülk idi. Bu gayri menkulün hemen hepsini büyük arazi parçaları teşkil ediyordu.Din adamları bu sınıfa girerdi.

3- Dağ kabilelerinin vergi vererek işledikleri topraklardan oluşan araziler, olarak üç kısma ayrılıyordu.

Bu topraklardan, kral ve mabetlere ait olanlar üzerinde köleler çalıştırılmaktaydı. Bu topraklarda köle dışında çalışacak olan iş gücünü köylüler oluşturmaktaydı. Çiftlikler ekilip biçildikten başka yine bu araziler dahilinde maden ocakları işletiliyordu. Bu çalışmalar sonucu her sene ekilip biçilen topraklardan elde edilen mahsul dışında, madenlerden çok büyük ölçüde altın ve gümüş elde ediliyordu. Mabetler bu sürede çok zenginleşmişlerdi. Mysia'nın iktisadi manzarasına gelince, vaktiyle buralara Dorlar'ın, Yunanistan'ı istilası sırasında Akaların M.Ö.1200 yıllarında buralara gelmesi ve Anadolu coğrafyası üzerinde Hititlerin dağılması ile ortaya çıkan yerli halklar -özellikle bu bölgede yaşayan Luwiler- ile kaynaşarak yeni medeniyet oluşturdular.Bu medeniyet içinde İyonya şehirlerinin hakimi Yunanlı Tiranların elindeydi. Bunlardan Aiol şehirlerinin hakimi olan Mysia'yı, Etnasda, Ebulus ve Hermias Tiranlarını; İskender ve halefleri devrinde ise, Zereia tiranları Nikagoras'ı örnek verebiliriz.

Bu şehirler dışındaki araziler, asilzadelerin elindeydi. Bunları savunmak amacıyla kaleler inşa ettirilmiştir. Bergama ve çevresinde; Komanya, Partenium ve Apollon adı ile anılan kaleler inşa ettirildi . Bergamalılardan önce bu topraklara hakim olan Pers arazi sahipleri çok iyi korunan kulelerde yaşadılar. Köylerde

esirler yaşamaktaydı. Bu esirler hayvan bakıcılığının yanı sıra bölgelerini koruyan yerli halktan oluşmaktaydı. Arazilerin en nüfuzlusu ve en kuvvetlileri Pers Satrapları oluşturuyordu. Bölgede yaşayan yerli halkın hepsi esir edilmedi. Dağlarda tahkim edilmiş sığınak ve mabetlerin etrafında yaşayan hür yerli kabileler vardı.

M.Ö.4. yüzyılda Mysia böyle bir siyasi ve sosyal yapıdan oluşuyordu. M.Ö. 3. yüzyıl ortalarında bu toprakların hakimi olan Attalitler'de toprakları bu şekilde idare ettiler. Bergama arazisi İskender'e kadar Perslerin hakimiyetinde yaşadı. İskenderden sonra Diyardoklar'a, Lüsimahos'a, Antigonos'a, Satrap Philetairos'a ve bununda varisleri olan Oymenes Hanedanına bu vesile ile Kral Attalos'un hakimiyetine geçti. Bu dönem içinde de ülke topraklarının büyük bölümü Kral ve asillerin elindeydi. Bu toprakların çoğu çiftlik arazileriydi. Toprakların bu tür taksimatı Aiol'ya da Kralların ahalinin mühim bir kısmını şahsen, kendi tasarruflarında idare ettiklerini gösterir.

BERGAMA'DA ZİRAAT

Çiftliklerde hububat ve sebze mahsulatından başka; koyun, keçi, sığır beslenirdi. Ziraat yapılan bölgeler Aiol ve Truva bölgesiydi. Bölge aslında verimli arazilerle kaplıydı. Zeytin ve üzüm sahil şeridindeki çiftlikler başta olmak üzere bölgenin her yerinde yetişiyordu. Attalitler çiftliklerinde yetiştirdikleri ürün bakımından çok zengindiler. Bu zenginlikleri aslında Attalislerin fenni ziraata, bağcılık bahçecilik ve besiciliğe karşı olan ilgi ve alakalarıdır. Bergama arazisi genellikle Bakırçay havzası üzerindeki diğer akarsuların da etkisiyle, ziraat ve çiftçiliğe uygun topraklardı. Zenginliğinin diğer bir sebebi de bu topraklar üzerinde yapılan ziraat idi. Küçük Asya'da çiftlik arazileri ve bahçelerde çalışan kişiler kölelerden oluşuyordu.

Bu konuda Sardes'in uzun kitabesinde de görüldüğü gibi ...esirlerin çalışmaları tarımla uğraşmak ve hayvan beslemekle sınırlandırılmıştı. III. Attalos bahçeciliğe, bahçe ekimi ve yeni ürünler elde etmek üzere bir takım çabalar harcamıştır. Bu konudaki delillerimiz ise oldukça sınırlıdır. Sonuç olarak görülüyor ki Bergama Kralları kendi arazilerinde ziraat ve hayvancılık üzerine yaptıkları çalışmalar ile - içinde buldukları dönem için - modern tarım uygulamasına geçmişlerdir. Nitekim Miletapolis'in yarı barbar olan halkını Gargaranın münbit "verimli" ovalarına çalıştırılmak üzere nakletmeleri, onların bu toprakların ekilip, değerlendirilmesi için alakalarını göstermektedir.

Esirlerle köleler bu işleri kontrol altında olarak kralların bütün arazisi dahilinde görmekteydiler. Böylece köleler ve esirler de kontrol altında tutularak çıkabilecek ayaklanmalar da önlenmiş oluyordu. III. Attalos'un ölümü üzerine vasiyeti gereği Roma'ya bıraktığı Bergama ülkesini ele geçirmek üzere II. Emumenes'in oğlu olan Aristonikos oluşturduğu askeri gücünü yerli halktan teşekkül ettirdi. Bu durum toprak üzerinde ki bu hakimiyetten memnun olmayan yerli halkın olduğu düşüncesini de ortaya koymaktadır.

BERGAMA'DA HAYVANCILIK

Bergama'da İda Dağının etrafındaki araziler atları ile meşhurdu. Abidos, çok zengin ve en iyi cins atlarla meşhurdu. Büyük İskender'in bölgeyi Pers hakimiyetinden kurtarmak amacıyla geldiği Anadolu'ya ilk giriş yaptığı bölge Çanakkale Gronikos - Kocabaş - Çayı olduğu için, ordusu için gerekli atları tedarik etmesi bölgenin at yetiştirmedeki önemini vurgular. Hellenistik orduda at ve atlı birlikler zaferlerde büyük pay sahibidir. Ordu için iyi cins atlar buradan temin edilmektedir. Bergama Kralı Attalos'un Olimpiadaki araba yarışlarındaki başarısı, bölgede yetişen atlar hakkında bilgi sahibi olmamızı ortaya koymaktadır. - Bu atlar Homeros devrinde ki Truva ve Aiol ovalarında büyümüşü - diye yetiştirilen at, Mysia ile Truva'da idi.

Mysia topraklarında ayrıca koyun yetiştirmek çok ilerlemişti. Bundan başka inek ve öküz de çok boldu. Bu hayvanların bolluğunu Kizikos'ta bir kitabe de teyit etmektedir. ...Galatların Kizikos şehrine saldırdığı zaman Kizikosluların, Bergama'ya mal ve mülkleri ile sığındıklarını ve savaş sonrası topraklarına geri dönerken Bergama'dan çok miktarda büyük baş hayvan satın alarak memleketlerine geri döndükleri ... hakkında bilgiler mevcuttur. Diğer bir kitabede ise ...Philetairos'un Kizikos ahalisine verdiği hediyeler arasında paradan başka atların bulunduğu işaret etmektedir. Bu iki kitabe bize Bergama'da büyük baş hayvancılığın ve iyi cins atların yetiştirildiği hakkında bilgi vermektedir. Bilhassa Thebe ve Mykale koyun yetiştiriciliğinde zengin ve önde gelen yerlerdi. Bunun sonucu bu şehirler yünlü sanayide çok ileriye gitmişlerdi. Bu yüzden Perkote'nin halıları ile meşhur olduğunu biliyoruz. Bu sahil memleketlerinin geniş bir bölümünün krallara ait olduğunu düşünürsek, bütün Aiol ve Truva'nın hükümdarı olarak tanınmanın Bergama Kralları için ne kadar önemli olduğu anlaşılabilir.

BERGAMADA SANAYİ

Bergama Kralları kendi şehirlerini bilhassa Bergama'yı yaşadıkları çağın ölçeğinde sanayi alanında geliştirmek için her türlü çaba ve gayreti göstermişlerdir. O zamanki dünya pazarında Küçük Asya'nın yünlü sanayide belli başlı önemli merkezlerinden biri olmuştur. M.Ö. 3. yüzyıla ait olan bir kitabe, Ege'de renkli kumaş üretiminde önemli bir merkez olduğunu kaydetmektedir. Diğer bir kitabede

ise I. Attalos devrinde Bergama Krallığının bir parçası haline gelen Teos'un yünlü kumaş imalatı bakımından önemli bir merkez olduğunu gösteriyor. Bu kitabede Teos ile ismini tespit edemediğimiz başka bir şehir arasındaki antlaşmayı zikrediyor.

Hellenizm sonrası Romalılar Küçük Asya'daki hakimiyetleri zamanında Bergama'da krallar tarafından mensucat sanayi daha da geliştirilmiştir. M.Ö. ve M.S. 'da Bergama sırma dokunmuş kumaşları ve güzel perdelik dokumaları ile önemli bir şehir olarak kalmıştır. Bergama'nın bu imalatı Attalos ismi ile çok yakından alakalıdır. Bu alaka daha ziyade bu isimden olan kralların arasında en önemlisi olan I. Attalos ile ön plana çıkmıştır. Bu kralın saltanat sürdüğü yıllarda krallığa ait gelirlerin önemli bir kısmını oluşturmuştur. II. Eumenes'in Sardes'in hakimi olduğu zaman, sanayi Sardes'ten Bergama'ya nakil edilmiştir. Bir başka görüşe istinaden bu sanayi I. Attalos'un hüküm sürdüğü sırada Selovkos'larla rekabet edebilmek amacı ile yapıldığına dairdir.

Yukarıda zikredilen Bergama'nın zarif dokumaları Attalit imalathanelerinin yegane ürünleri değildi. Roma İmparatoru Hadrian zamanında Attalit elbiseleri, yıpranmış elbiseler ismi altında Mısırdaki kullanılmıştır. Roma İmparatoru Hadrian döneminde Bergama'daki sanayi, zengin dokumacıların ve boyacıların elindeydi ki bunların Bergama üzerinde etkili olduğu tahmin edilmektedir. Hiç şüphe yok ki Krala ait imalathanelerdeki bütün işler esirler tarafından görülüyordu. Burada diğer önemli nokta ise bu çalışan esirler daha çok kadınlardı. III. Attalos 'un ölümünden sonra bu kadın esirlerin çok olmasına rağmen yenilerinin krallar tarafından satın alındığını görüyoruz.

Apollonios'un arazisinin idarecisi olan Zenon'un " Mısırdaki Filadelfus'un idaresi altında bulunan Disekete'leri ihtiva eden yeni vesikalarda ...Çok kez Mısır dışından getirilen kadın esirlerin üretimde kullanıldığını gösteriyor." Menfis'te Apollonius tarafından kurulan yünlü kumaş tezgahlarında hep kadın esirler çalıştırılıyordu. Bu tezgahlarda kullanılan

(Milesian) yünü ya Teostan ithal ediliyor veya Mısır içinde doğrudan doğruya Milesian koyunlarından elde ediliyordu. Bergama'ya ait yukarıda nakledilen kitabede, bahsedildiğine göre bu mensucat sanayide kullanılan kadınların büyük kısmı kralın esirlerini teşkil etmişlerdir. Bütün bu sınıf Roma İmparatorluğundaki Sezar tarzı işçiler ile mukayese edilebilecek derecede önemi vardır. Bu sınıfın çoğu Bergama şehrinin esirleri ve hür insanların çocuklarından oluşuyordu. Bu esirlerin krallar tarafından hangi sebepten kullanıldığını bilmiyoruz. Fakat Roma İmparatorluğundaki Sezar tarzı işçilerin oynadığı rolün aynısını bu işçilerin de Bergama'da aynı rolü oynadığını tahmin etmek gayet tabiidir. Bu sınıf sadece kralların şahsi hizmetçilerinden ibaret olmayıp bu esirlerin yüzlercesi sarayın muhtelif dairelerinde ve kralın hususi arazi ve çiftliklerinde de çalışıyorlardı. Belki de binlercesi kralın maden ocaklarında çalışıyorlardı. Diğerleri ise Kralın dokuma tezgahlarında çalışıyorlardı. Bu mensucat üretimi dış pazarlara ihracat edilebilecek miktara ulaşmıştır.

Bergama'ya zenginlik katan mensucat üretiminden başka Parşömen üretimi bakımından önemli bir merkezdir. Bunlar dışında tarım ve hayvancılıktaki zenginlik yanında deri sanayi bakımından da önemli merkezlerden biriydi.

BERGAMA'DA ORMANCILIK VE MADENCİLİK

İda Dağı'nın etrafındaki toprakların hakimi olmak Bergama Krallığı için hayati bir önem arz ediyordu. Bergama Krallığının gemi inşası faaliyetleri için

kereste ve zift kaynağı idi. Bölgenin diğer önemli kaynağını teşkil eden Olimpos Dağı (Bursa-Uludağ) kendilerine hem uzak, hem de bu saha ormanları Bitinya Krallığı elindeydi. Edremit'in kuzeyinde bir de zeytin ormanları vardı ki, bunlar Bergama için önemli bir zenginlik kaynağı idi. Bergamalılar Makedonyalıların siyasi rekabeti yüzünden kereste ve zifti Makedonya'dan alamayacaklarından ve ellerinde bulunan her tür ağaçtan oluşan bu ormanlık araziye oluşturan İda Dağını düşmanlarına kaptırmamak için bu dağın yamaçlarında bölgeyi kontrol ve elinde tutmak üzere Filataria Kalesini inşa etmiştir.

Kozak Yaylasından Görünüm

Bergama için Küçük Asya'nın kuzeybatı bölgesinin önem arz etmesinin diğer bir sebebi ise; bu sahanın bakır ve gümüş madenleri yönünden zengin bir potansiyele sahip olmasıdır. Bakır madeni Kisthene yakınında, gümüş madeni Palaiskepsiz yakınında, altın madeni ise Bergama'da bol miktarda bulunmaktaydı. Bergama Krallığı için bölgenin sahip olduğu bu madenlerin çok büyük önemi vardı. Sikke basımı, askeri silah üretimi, gümüş ve bronz sanayi için hep ona bağlıydı. Bergama sikkeleri genellikle gümüş madeninden basılarak üretiliyordu. Bu durumda Bergama'nın ihtiyacı olan Kizikostan almaya ihtiyaç duyduğu demir madeniydi. Trapezus (Trabzon) ile demir ticareti yapıyordu. Bu ticaretin önemli bir limanı olan Sinop, Pontus Krallığının elindeydi. Sinop ve Herakleia'dan, Bergama Krallığına ola bu ticaret yolu düşman arazisinden yani Bitinya Krallığı ve Galatların topraklarından geçiyordu. Bunun için bu bölgenin arazisine sahip olmak Krallığın siyasi ve iktisadi hayatı için çok önemliydi.

Bergama Krallığının dış siyasetinde etkili olan unsurların başında, krallığın kurulup genişlemesi ve III. Attalos dönemi sonunda vasiyeti gereği Roma topraklarına katıldığı 150 yıllık Bergama Krallığı tarihinde komşuları ve düşmanları ile ilgili siyasetinde bu iktisadi sebepler ön plana çıkmıştır. Galatlar, Makedonya ve Bitinya ile olan uzun süreli savaşların arkasındaki etkenlerin başında bu ekonomik izleri rahatça görebiliriz. Hatta bu düşmanlarına karşı dostane ilişkiler içinde olduğu Kizikos, Lampsakoz ve Abidos komşularını da, düşmanlarına karşı gerektiğinde askeri ve ekonomik yardımlarını esirgemediğini görüyoruz. Bu ilişkilerinde de ekonomik çıkarlarının Bergama için önemini gayet iyi anlayabiliriz.

BERGAMA DEVLETİNİN PARA POLİTİKASI

Hellenistik dünyasında araştırmalar yaparak öncü olan K.Regling'dir. Bilhassa onun Bergama'daki sikkelere ait araştırmaları bu konudaki ilk çalışmalardan biridir. Sikkeler bir Şehir halkının gündelik hayatında kullanılan parayı temsil eder. Sikkeler o dönemde bir mübadele vasıtasıdır. Sikkelerin birçok özelliği vardır. Birinci özelliği asıl madenin kıymetli oluşundandır. İkinci özelliği basılan bu paranın üzerinde bir resim bir de yazı bulunur. Bu özelliği bağımsızlık alametidir. Sikke Anadolu'da ilk defa M.Ö. VII. Yüzyılda Lidya'da basılmıştır. Müzelerde sikke koleksiyonları kronolojik olarak aşağıdaki gibi tasnif edilir.

1-Arkaik Devir Sikkeleri : M.Ö.700-480 yılları

2-Klasik Devir Sikkeleri : M.Ö 480-6-330 yılları

3-Hellenistik Devir Sikkeleri : M.Ö.330-30 Roma Cumhuriyet Devri sikkeleri de bu guruba girer.

4-Roma İmparatorluk Devri Sikkeleri : M.Ö.30- M.S. 300 yılları

5-İlk Bizans veya son Roma Sikkeleri .M.S.300-500 yılları

6-Bizans Gelişme Devri Sikkeleri : M.S.500-1000 yılları

7-Son Dönem Bizans Sikkeleri : M.S.1000-1453 yılları

Bu genel tasnif sonrası incelediğimiz Bergama sikkeleri içinde yer alan Hellenistik sikkelerin kendinden önceki sikkelerden ilk bakışta ayrılan özelliği "Portreler" ilk defa Hellenistik dönemde yapılmıştır. Hellenistik devirde büyük arazilere sahip olan devletlerin oluşması ile demokrasi de mevcudiyetini yitirdi. Bunun sonucu Kralların bastırđıđı sikkelere kral portreleri konulmaya başladı. Arkaik ve Klasik dönem sikkelerindeki ilah başı portreleri kayboldu. İskender sonrası ortaya çıkan krallıkların, portrelerini kendi paraları üzerine bastılar. Nikomedia, Pontus ve Bergama Krallığı ilk sikke bastıran krallıklar arasında yer almıştır. Bergama Krallığına ait ilk paranın Philetairos döneminde basıldığını ve bu para üzerinde kendi portresini görüyoruz. Portrenin hemen altında adı yazılıdır. Onun dönemine ait paralardan birinde "Philetayron" yazmaktadır. Paranın üzerinde mermer bir iskemle vardır. Philetairos burada oturur. Philetairos bir süre için Suriye'deki Selevkosların hakimiyetini tanır. Çünkü bastırđıđı paralarda Kral Selevkos I 'in resmi vardır.

Eumenes Döneminde ise Selevkosların kralı olarak geöen Antiyaokos'u kral olarak tanımayıp mücadeleye girişiyor. Attalos devrinde krallık kuruyor. Philetairos'un resmi olan paralar bastırıyorlar. Eumenes I sadece bastırđıđı paralardan bir tanesine kendi portresini koyduruyor. Bu para Bergama Devletinin Selevkos'tan ayrıldığını ve onun hakimiyetini tanımadığını gösterir. Bu dönemde Anadolu'da Şehir devletleri, kurulan bu Hellenist Krallıkların müsadese ile kendi adlarına para bastırabileceklerdi. Bu paraları basan devletler ticaret yapamayacak ve iktisadi hayattan geri kalacaklardı. Buna karşılığta tabi oldukları krallıklara vergi veremeyeceklerdi. Bu durum karşısında birçok Hellenist Krallık vergiden zarara uğramamak için para bastırma müsaadesi vermediler. Bergama Krallığı merkezi bir hükümet olmak istemiş ve bu Şehir devletlerinin birleşerek müşterek bir para bastırmalarına müsaade etmiştir. Bunu geröekleştiren devletler de bu teşebbüsten memnun kalmışlardır. Bundan dolayı küçük Asya'da dış ticareti oluşturmak için ve dış ticarete kullanacakları ortak bir para basımını geröekleştirdiler. Bu ortak bastırđıkları para, gümüş sikkedir. O dönemdeki kıyasları "tetra drahmidir". Bu sikkelerin genel özellikleri şunlardır: Ön yüzünde resim vardır. Resimde bir sepet olup kapağı açıktır. İöersinden yılan çıkmaktadır. Sepet bir öelenk ile sarılmıştır. Alt tarafına bakınca iki büyük yılan görölür. Ortada bir cisim vardır. Yılanlarla bu cisim iki tarafından yukarıya doğru kalkmışlardır. Ortada bulunan cismin altı ince olup yukarı doğru genişlemektedir. İöersinde bir yay vardır. Bu cismin adı Doretos'tur. Vazifesi, içinde bulunan ok ve yayları muhafaza etmektir. Doretos'u görölürce aklımıza Herakles gelir. Çünkü Herakles ok

ve yay kullanan bir insandı. Fakat bu Doretos'un askerlikle hiçbir alakası yoktur. Bunun bir ilaha ait olması lazımdır. Hakikaten batı Asya'da çok hürmet edilmiştir. Sikkenin alt tarafına bakarsak bir ilaha ait olması gereken bir çelenk vardır.

Bu çelenk Dionizos'a aittir, içkiyi sembolize etmektedir. Dionizos şarap içerken bu çelenği takar. Bunlar misterlere dayanan inançlarda önemli bir semboldür. Bu mister inançlar sembolere dayandığı için ve gizlilik ve ketumiyet hakim olduğu için kültürleri hakkında pek açık bilgiler mevcut değildir. Bu inancın Küçük Asya'da eski dönemlerden beri var olduğu, Trakya üzerinden Yunanistan'a yayıldığı ve bu inanç ile ilgili ölen insanın, öteki dünya diye adlandırdığı yerde

tekrar yaşamaya devam etmesidir. Bu ölüm sonrası yaşamın adı Kistamüsikadır. İnanç ve ibadetlerinde Kistamüsika önemli rol oynar. Bütün sikkelerde bu ritüellerini tasvir etmişlerdir. Bütün sikkelere sepet taşıyan manasına gelen Kristafol ismi verilmiştir. Bu sikkeler M.Ö. 3. ve 2. yüzyılda önemli rol oynamışlardır. Roma İmparatorlarından Hadriyanus döneminde (M.S.117-138) M.S. II. yüzyılda öneli bir inanç olarak varlığını sürdürmüştür.

Bergama sikkelerinde bu ritüelik izleri görmekteyiz. Bergama paraları gümüş madenlerinin çok olmasından dolayı gümüşten yapılmıştır ve öncelikle kıyasları Tetra drahmi idi. Bunlara Kistafol sikkeleri adı ile anıldı. Bu sikkeler Hellenistik Devri sikkeleri grubunda yer alır.

Hellenistik Devir sikkelerinin genel özellikleri şunlardır:

--Bu sikkelerde kralın ismi olmasa da portre hatlarından hangi krala ait olduğu anlaşılır.

--İskenderin ölümünden sonra İskender İmparatorluğu parçalanıp, generalleri kral unvanı aldıktan sonra sikkelerin üzerine kendi portrelerini koymuşlardır. Bunun sonucu portre sanatı çok gelişmiş ve mükemmel hale gelmiştir. Bu tarihten sonra kral ismi yanında "Bazilayis" kelimesi konması adet olmuştur.

--Sikkeler üzerinde yazı önemli bir yer almış ilk zamanlar düz hatlar şeklinde iken, zamanla düz hat özelliği kaybolmuş ve sikkelerin şeklini almıştır.

--Hellenistik krallar tarafından memurlara bir takım özel haklar veriliyordu. Bunlar arasında sikke darp ettirme hakkı tanınmıştı. Böylece sikkeler üzerinde görevli memur ismi kısaltılarak yazılıyordu.

--Sikkelerin üzerinde ne zaman darp edildiğini gösteren tarih mevcuttu. Cumhuriyetle idare edilen ülkelerde, o ülkenin başına getirilen yöneticiler için de sikke bastırılmıştır. Bergama Krallığında tedavülde bulunan gümüş sikkeler Selevkoslar Krallığında geniş ölçüde kullanılmıştır. Bu uygulamada ekonomik yönde gelişen siyaset anlayışıdır. Selevkoslar ve Attaloslar arasında bir anlaşma vardır. Attaloslar krallıkları dahilinde İskender'in ve Lüzimahos'un beynelminel gümüş sikkelerini kullanımını fazlaştıran Attaloslar olmuştur. Bunu yaparken Suriye Selevkoslarına bağlılıklarını da göstermişlerdir. Bu işin siyasi yönüdür. Aynı Attaloslar, şehirlerindeki darp faaliyetlerine muntazam olarak değerler getirmişlerdir. Bu şehirler ister serbest bağımsız olsun veya olmasın kendi

krallığına tabidir. Fakat onlar topraklarında sahip oldukları zengin gümüş madenlerindeki gümüşleri değerlendirmek için şehirlerin para basmalarına müsaade etmişlerdir. Bu da işin ekonomik boyutudur. Kuvvetli bir olarak, muhtemelen hususi tip gümüş paralar Eumenes II, ve Attalos II, döneminde fazlaştırılmıştır. Tabii ki bu uygulamayı Selevkoslar'la antlaşmak suretiyle gerçekleştirmişlerdir.

--Bu uygulanan para siyasetinin arkasında ticari politika ön plana çıkmıştır. Bu politikayı ana hatları ile incelersek şu sonuca varabiliriz : Fenike ve Coelesyria (Lübnan ile Antilübnan arası) 'nın işgallerinden sonra Selevkoslar, Arabistan, Hindistan ve Çin arasındaki kervan ticaretinde önemli rol oynadılar. Bu ticarete çok az da olsa Pitelemiyuslar da rol oynamaktaydı. Bu ticaretin gelişiminde para önemli bir rol oynamaktaydı. Selevkoslar'la ile Pitolmeyimus'lar arasında müthiş bir düşmanlıkla beraber, ticari bir rekabette hüküm sürmekteydi. Selevkoslar bir yandan tedavülde bulunan sikkelerin gümüş hacmini arttırmak diğer taraftan da Pitolomeyimusların gümüş paralarını ortadan kaldırmak için yegane çözümün Attalitlerle antlaşmak olduğunu biliyorlardı. Çünkü zengin gümüş madenleri Attalitlerin elinde bulunuyordu. Bir süre sonra Pitolomeyusların bol miktardaki gümüş sikkeleri Suriyede ortadan kalktı. Artık Filistin, Fenike, Suriye ticaretinde ortadan kalkan bu sikkeler kullanılmıyordu. Attalitler Selevkoslara yardıma hazırды. Fakat bu yardım için bir şartları vardı ki, o da Selevkoslar ticaretlerini İskenderiye, Rodos veya Delos ile değil Attalitlerin krallığı olan Bergama ile yapacaklardı. Bu ticaret için en iyi ve en emin yol, kara yolu idi. Buna karşılık deniz yolu da bir anda terk edilemezdi. Fakat deniz yolu kullanıldığı zaman bundan en fazla istifade edecek olan Rodos ve Delos adaları olacaktı. Suriye ile Bergama arasındaki müşterek ticaret ve para esaslı üzerine kurulmuş olan bu samimi uzlaşma devri uzun süre devam etmedi. Sonuç olarak M.E. Bosch'un da belirttiği gibi, Anadolu'nun şehir sikkeleri İskender ve Lüzimahos'lar çabucak ortadan kayboldu. Acaba Büyük İskender paraları ne oldu ? Bunlardan birçoğu eritilmiştir ve Selevkos parası olarak tekrardan darp edilmiştir. Sonuç olarak muhtemelen bu paralar, Küçük Asya ve Yunanistan'da Roma İmparatorluğu dönemine kadar tedavüllerini sürdürmüşlerdir.

M.E.Bosch'a göre sonuç olarak şunları söyleyebiliriz : Bergama Devleti'nin iktisadi durumunun çok muntazam ve iyi olduğunu görüyoruz. Bergama askeri gücü ücretli askerlerden oluşturulmuştu. Bunların, her birinin maaşı bol ve muntazam olarak ödeniyordu. Bergama halkı iktisadi hayatı iyi olduğundan son derece refah içinde yaşıyordu. Bütün komşu ve civar devletlere hiçbir karşılık beklemeden mütemadiyen çok kıymetli hediyelerle beraber para da vermiştir. Sikkeleri umumiyetle gümüştedir. Bilahare Romalılar Küçük Asya'yı ele geçirdikleri zaman bu toprakları zengin olarak buldular. Bu zenginliğin başlıca sebebi, Bergama'daki büyük çiftliklerin olduğunu unutmamak gerekir. Bundan sonra Küçük Asya toprakları Romalıların zenginliğinin kaynağını oluşturmuştur.

Bergama'nın ilkçağ içindeki Hellenistik devirde Bergama'dan Tüm Anadolu'ya yayılan felsefe, edebiyat, matematik, gibi bilimlerini yanında güzel sanatların resim, heykel, kabartma gibi alanlarında "Anadolu'da Yükselen Değerlerin Güneşi" durumuna gelmiştir. Yüz elli yıl gibi çok kısa süre içinde yaşadığı bu gelişmeleri bin yıllık skolastik düşüncenin hakim olduğu ortaçağdan, güzel sanatlarda "Rönesans" ile bilim de ise "akılcılık ve rasyonalizm" ile Aydınlanma Dönemini yaşamıştır.

Oysa Hellenistik kültür içinde Bergama Tarihini incelediğimizde Avrupa'nın ortaçağ sonucunda, yeni çağın başında yakaladıkları değerlere Bergama'nın bin beş yüz sene önce sahip olduğunu görmekteyiz.

BERGAMA DEVLETİNİN DENİZ TİCARETİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Dünyanın yedi harikasına baktığımızda bunlardan dört tanesinin önemli liman kentlerinin ihtişamına tanıklık ettiğini görürüz. Anadolu'nun batı kıyılarındaki iki önemli yerleşim merkezi Ephesos ve Halikarnassos'un hem liman kenti olmaları, hem de dört muhteşem anıttan ikisinin bu kentlerde bulunması tesadüf değildir. Bu anıtlar ait oldukları yerin ekonomik ve kültürel zenginliğinin bir ifadesidir.

Ege'nin limanlarındaki zenginlik burada yaşayan topluluklar tarafından daha tarihin M.Ö. 16 ve 15. yüzyıllarında keşfedilmiş ve M.Ö. 1400-1225 yıllarında Hitit ve Mısırlılar arasında ticaretin boyutları en yüksek kapasiteye o dönem ölçeğinde ulaşmıştır. M.Ö. 13. yüzyılda Miken'lerin, Anadolu'da Milet, Tarsus ve Kolophon ile ilişkileri bilinmektedir. İlyada destanı Miken'lerin çıktığı deniz seferlerinden bahsetmekte fakat, Truva Savaşına kadar bir donanma gücünden bahsetmemektedir. Ayrıca Homeros'un diğer bir destanı olan Odyssea'da ise büyük bir çoğunluğunun Fenikeli korsan tüccarlardan oluştuğu söz edilmektedir.

Denizlerdeki bu ticaret üstünlüğündeki değişimler zaman içinde farklı devletlerin askeri güçleri ile de doğrusal orantılı olarak değişim süreci yaşamıştır. Bergama Krallığı kuruluş aşamasında, doğrudan doğruya denizlere açılan bir konum içerisinde değildi. Pitane (Çandarlı Körfezi)'nin alınmasından sonra deniz ticaretinde söz sahibi olan Bergama bu hakimiyetini sınırlarını genişlettiği topraklarda kıyı şehirlerinde yeni limanlar inşa ederek de sürdürmüştür. Attalos II, döneminde batı Anadolu dışında, güney sahillerinde Bergama deniz hakimiyetini güçlendirmek amacı ile Pamphylia'nın en büyük ve mühim limanı Side'yi ele geçirdikten sonra Apameia barış antlaşmasına göre doğu Pamphylia'nın ve Side'nin müstakil kabul edilmiş olması karşısında Bergama, Korykos köyünün bulunduğu körfezi liman inşa etmek için seçti. Attalos II, burada bugün dahi kullanılmakta olan kendi adını taşıyan Attaloia (Alanya) şehir ve limanını kurmuştur.

Deniz ticareti ve denizlerdeki askeri gücün önemini çok iyi kavrayan Bergama Krallığı tarih sahnesindeki 150 yıllık hakimiyeti sırasında ele geçirdiği yerlerin sahil şeridindeki yerlerdeki limanları da ticaret ve askeri güç olarak en iyi şekilde değerlendirmiştir.

Bergama'nın sahip olduğu limanlar :

-Elaia (Kazık Bağları) adı ile anılan ve ismi "zeytin" manasına gelen Reşadiye yakını, Ailos kenti bugün Edremit ile İzmir körfezi arasında Kaikos nehrinin döküldüğü Çandarlı körfezinde bir liman kenti olup, Strabon tarafından eserinde ismi geçer.

-Assos, bugün Behramkale olarak ta anılan Çanakkale Truva bölgesinde, Tula çayı ile Ege denizi arasında kayalık bir tepe üzerinde kurulmuş olan bu kent deniz tarafında limandan dik yolla ulaşılır. M.Ö. 6. yüzyılda Lidya egemenliği, daha sonra Frigya ve Hellespontos astraplığının bir parçası olarak varlığını sürdürür. M.Ö. 5. yüzyılın sonunda Atina birliğine, M.Ö.365 yılında banker Euboulios yönetimi olan kent Hermias döneminde ünlü felsefeci Aristoteles'in bizzat felsefe okulunu kurarak M.Ö. 348-345 yıllarında burada kaldı. Kent M.Ö.241-133 yılları arasında Bergama Krallığı idaresinde önemli bir liman kenti görevini üstlenmiş olan bu kent tarihinden Eskiçağ yazarlarından Herodot ve Strabon bu kent hakkında bilgiler mevcuttur.

-Elaitikos körfezindeki Antik çağ limanı : Menestheus yönetimindeki Atinalıların kurduğu bu kent, Bergama Krallığının bölgeye hakim olduğu dönemde Bergama'ya en yakın liman olması durumu ile Bergama'nın limanı gibi işlev görmüş ve önem kazanmıştır. Limanın inşa tekniği Hellenistik dönem eseri olarak

240 m. uzunluğunda birbirine kenetlenmiş bloklardan inşa edilmiş bir limandır. Bergamanın tarihinde Krallığın iskelesi vazifesini üstlenmiş limandır.

-Selçuk/Ephesos Limanı . Aynı isimli bir Amazonun kurduğu mitolojik efsaneye dayanan bu liman Antik dönemde ilk olarak Artemissios'un, batısındaki Koressos Limanında küçük Menderesin denize kavuştuğu yerdedi. Limanın tarihçesi Strabon, Herodot, Thukydidis ve Xenophon gibi eski çağ yazarlarının eserlerinde de belirttiği gibi Kodros'un oğullarından Androklos bu kenti M.Ö.10. yüzyılda kurduğu, tarih içinde 7. yy.'da Kimmeler 6.yy.'da Lidya hakimiyeti sırasında Kent limanın yakınından Artemision tapınağının yakınına taşınmıştır. 479 yılında Attika- Delos deniz birliğine dahil olan kent Peloponnesos Savaşları sırasında Efes kenti Spartalıların yanında yer almıştır. İskenderin ölümü ile birlikte bütün İyonya ile birlikte Hellenistik dönemde önce Lysimachos hakimiyeti sonra Selevkosların hakimiyetinde olan bu kent M.Ö. 190-133 yılları arasında Bergama Krallığı hakimiyetine geçen liman kent önemli bir ticaret merkezlerinden birisidir. Bergama'nın Attalos III'ün, vasiyeti gereği Roma hakimiyetine girdiği tarih öncesi yaklaşık 60 yıl Bergama idaresi altında önemli bir ticaret merkezi özelliğini korumuştur. Liman bugün nehrin taşıdığı alüvyonlarla dolmuştur. Efes harabeleri içinde yer alan Liman Kapısı Geç Hellenistik dönem mimari özelliğe sahiptir.

-İldırı Limanı, eski adı Erythrai olan Giritliler tarafından Rhadamanthys'in oğlu Erytos (kırmızı gül) tarafından kurulmuş olan bu kenttir. Bugün Karaburun yarımadasının, Sakız Adasına bakan batı kısmında Çeşme plajına 20 km. kuzeydoğu yönü istikametindedir. Antik dönem kaynaklarında Herodot, Strabon, Xenophon'da limanla ilgili bilgiler mevcuttur. Giritlilerin kurup Atina Kralı Kadros soyundan Kleopos yönetiminde kolonilerin gelişiyle daha da güçlenen liman kenti M.Ö. 9. yy'da Panionion üyesi daha sonra sırasıyla Lidya, Pers egemenliği altında ki dönem sonrası Büyük İskender devrinde bağımsızlık ve ardından Bergama Krallığı hakimiyeti ve Attalos III'ün M.Ö. 133 yılında ölümü ile Roma'nın Asya eyaletinde bağımsız bir şehir olarak varlığını sürdürmüştür. Eskiden üzüm bağları yönünden zengin olan yarımada bugün de üzüm ve tütün üretimi yapılmaktadır. Arkaik devirden beri imal ve ihraç ettiği değirmen taşları ile ünlü olan bu liman kenti Bergama Krallık döneminde de ticarete önemli bir kent özelliğini taşımıştır.

-Kalabak Saray Limanı, eski adı Myrina olan ve adını Amazon Myrina'dan alan bu kent bugün Batı Anadolu'da Aiolis kıyılarında Elaitikos körfezinde bir limandır. Strabon'un bilgilerine göre M.S. 17 ve 160 yıllarında iki büyük deprem yaşamıştır. Bu liman Bergama Tarihi içinde diğer limanlar gibi ticaret ile ünlü limanlar gibi değildir. M.Ö. 190 yıllarına doğru Bergama'daki Büyük Sunağın yapımı sırasında Boiotia'dan sanatçılar gelirken Batı Anadolu'ya gelmiş ve Myrina'da koroplastik sanatını başlatmış Bergama'da Aglaophon işliğinin üretimleri bulunmuştur.

-Çandarlı Limanının, eski adı Pitane'dir. Aiolis bölgesinde, Elaitikos Körfezinin kuzeyinde bir kasaba olup bir yarımada üzerine kurulmuştur. Limanın Bergama Krallığı açısından önemi Krallığın denizle bağlantısının sağlandığı ilk limanıdır. Zaman içinde Bergama'nın askeri gücünü oluşturan bir üssü niteliği yanında önemli ticaret limanı özelliğini de Bergama tarihi içinde hep korumuştur.

Bergama Krallığının siyasi tarihi içinde ekonomik zenginliği unsurları arasında kendi topraklarında ürettiği ürünleri deniz ticaretinde bu limanlar vasıtasıyla gerçekleştiren diğer bir özelliği de deniz güçleri için önemli üst, olma özelliklerini Bergama tarihi içinde koruyup geliştirmeleridir.

HELLENİSTİK KÜLTÜRÜN ÖZELLİKLERİ BERGAMADAKİ TEMSİLCİLERİ

Bilim, sanat, felsefe ve diğer alanlarda hellenistik kültür damgasını vurmuştur. Özellikle skolastik düşüncenin yaklaşık bin yıl gibi uzun bir süre insanlık tarihini dogmalar içinde tuttuğu karanlık dönemden, aydınlığa çıkmasında etkili olan Rönesans, Reform ve Aydınlanma hareketlerini hazırlayan unsurların başında; antik dönem ve hellenistik kültürün büyük katkıları olmuştur. Özellikle bu dönem eserleri latince ve grekçeden çevriler yapılarak aydınlanma dönemini oluşturmuştur.

İskender ve halefleri sonrasında yaklaşık 300 yıl süren bu dönemin temsilcilerinden burada araştırma sahamız olan Bergama Krallığı topraklarında insanlık tarihine yaptığı hizmetlerle ön plana çıkan sanatçı, felsefeci ve bilim dünyasına hizmet vermiş şahsiyetleri inceleyeceğiz.

İskenderiye’de ilim tahsili gören Pergeli Apollonios, teorik matematikte konik kesimler teorisini işlemiş ve bir çok matematik konusunda Arşimedesi geride bırakmıştır. Apollonios matematik alanındaki bu çalışmalarını ve yayınlarını Efes ve Bergama’da sürdürmüştür.

Filoloji alanında önce Homeros Destanları ve diğer şairlerin eserleri metinler halinde saptanmış, bu metinler sonraki kuşaklar için bir temel oluşturmuştur. Kallimahos ve arkadaşlarının hazırlamış oldukları kitaplık kataloğu da o dönem için gayet zengin bir bilgi hazinesi niteliğinde idi. M.Ö. 200 yıllarından başlayarak Krates’in yönetiminde bulunan Bergama Filoloji ekolü ün bulmaya başlamış, döneminde ünü ve şöhreti ön plana çıkan İskenderiye ekolü ile rekabete girmiştir. Krates döneminde ayrıca, Mısır’da üretilen papirüs kağıdının Mısır dışına satışı yasaklanınca ceylan derisinden perdah ve cilalama yöntemi ile Bergama’da ilk kez parşömen kağıdı üretilmiştir. Bu bilginler sayesinde edebiyat okul programları ve kitaplarına girmiştir. Böylece bir çok yazar ve bilginlerin biyografileri kaybolmaktan kurtarılmıştır. Edebiyat döneminin aydınları tarafından bilinmesi gereken, bilim haline gelmiştir. Sonuç olarak, hellenistik ve klasik eserler kaybolmaktan kurtarılıp günümüze kadar ulaşmıştır.

Hellenistik dönemde insanı, dış dünya ile ilişkilerini kesip kendi içine çekilmeye sevk eden felsefe sistemleri bilim araştırmaları üzerinde etkili olamamıştır. Hellenizm dönemi en çok pozitif bilimler alanında ilerleme sağlamıştır. Bunda kralların bilimsel araştırmaların önemini kavrayıp bilimsel araştırmacıları devlet himayesi altına almasının büyük önemi olmuştur. Bilimsel ve edebi incelemeleri sağlayan kurumlar olarak “Akademia’lar” bu dönemde kurulmuştur. M.Ö. 2. yüzyılda Mısır Kralı Evergetes bilginleri İskenderiyeden çıkarınca bunlar Bergama Krallığına geldiler. Bergama’yı bilim merkezi haline getirdiler. Akropolde kral sarayının yanında zengin bir kitaplık oluşturdular. Bu kütüphane Hellenistik Devrin ünlü düşünür ve yazarlarından M.Ö.II. yüzyılda yaşamış olan Atenedor tarafından kuruldu. Bergama Krallığı bu dönemde 200 bin yazma eseriyle dünyanın en zengin kütüphanesine sahip oldu. Anadolu ve dünya coğrafyasında ilim, sanat ve kültür alanında ışığın merkezi durumuna geldiler. Hellenistik Dönem sonrası Roma hakimiyetine giren Bergama’daki bu kütüphane bir rivayete göre; Antonius tarafından Kraliçe Kloeopatra’ya hediye edilmek üzere Bergama’dan götürülmüştür. Bu kitaplık binasına ait arkeolojik bulgular kazılar sırasında Athena Polias Tapınağı kutsal alanını çeviren iki katlı stoa’lardan güney stoa’sının gerisinde kazılarak ortaya çıkarılmıştır. Bergama’nın Roma egemenliğine geçmesi üzerine bilim araştırma merkezi Rodos’a buradan ise Roma’ya taşınmıştır.

Sağlık ve Tıp alanında; Bergama Asklepionun’da hizmet vermiş olan hekimler arasında Telesphor, hekimlikte geliştirdiği tedavi yöntemleri ile başlı başına bir ekol olmuştur. Hastaları iyileştirmede Psikoterapi yöntemini uygulayan kişi olmasıyla ün salmıştır. Hekim Galenos ise; hekimlerin babası unvanı ile

anılır. Galenos M.S. 131 yılında Bergama’da doğdu ve çok iyi öğrenim gördü. 26 yaşında Bergama Gladyatörler Kışlasının hekimliğini tek başına yürüttü. 32 yaşında Roma’ya gitti. Bilgisi ve araştırmacılığı ile döneminde tartışılan bir çok tıp sorununa çözümler üretti. Roma’da bulunduğu süre içinde Roma İmparatorlarından Marcus Aurellius ile İmparator Verüs’ü tedavi ederek mesleğinde yeni başarılar imza attı. Bu mesleğindeki başarısının bir onur nişanı olarak İmparator Marcus Aurellius ona üzerinde “ Roma İmparatorundan, Hekimlerin İmparatoru Galenos’a” yazılı bir madalyon hediye ederek onurlandırmıştır.

Galenos’un tıp alanında ki çalışmalarında, Tıp Biliminin babası kabul edilen Hipokrat’ın düşüncelerini ve kendisine kadar geçen 600 yılda tıp biliminin geçirdiği evrelerin bilimsel çalışmasını yapmıştır. Hipokrat sonrası gelişmelerin tıp tarihindeki gelişiminin bir çoğuna kendi adını yazdırmıştır.

Bergama Asklepion Sağlık Merkezinde hekim olarak çalışırken tıp tahsili yapan öğrencilere dersler vermiştir. Tıp alanında 500 den fazla eseri olduğu bilinir. Bu çalışmalarının 200 kadarı ameliyatlara ilgili olup, 33 ilaç türünü geliştirerek Eczacılık alanında da başarılar kazanmıştır. Bu çalışmalarını topladığı eserleri maalesef Roma’da çıkan bir yangın sonucu bir çoğu yitirilmiş ancak 100 kadar eseri kurtarılabildiği Kalbin, beynin ne olduğunu saptamış kasların, göğüsün fonksiyonlarını incelemiştir. M.S. 201 yılında yetmiş yaşında ölmüştür. Eserleri ve çalışmaları kendisinden sonraki hekimlere de örnek olmuştur. Özellikle İslam Dünyası hekimlerinden İbni Sina başta olmak üzere bir çok hekim Galenos’dan etkilenmişlerdir.

Asklepion’da görev yapan diğer hekimler arasında Asklipiyadis ve Saytros,ön plana çıkmış olanlar arasında gelmektedir. Saytros, Galenos’un hocası ve cerrahi yöntemlerini öğreten operatördür. Asklipiyadis ise; Bergama’nın yetiştirdiği ünlü hekim olarak tıp tarihi içinde yer alır. Bunların dışında Bergamalı olup Bergama dışında tıp alanında isim yapmış olan Oribaz’da, Bergamalı ünlü hekimlerden biridir. M.S. 325-405 yılları arasında yaşayan öğreniminin bir kısmını Bergama’da tamamlayan, Oribaz Tıp tahsilini İskenderiye’de görmüştür.

Propylon (Viran kapı)

İstanbul’da İmparator Jülyen döneminde Bizans Saray Hekimliği görevini üstlenmiştir. Tıp alanında, 72 kitaptan oluşan “Synagogia” isimli çalışması vardır.

Hellenistik Dönem içinde Bergama sağlık ve tıp alanında bu kadar ön plana çıkmasında yetiştirdiği hekimleri ve uyguladıkları tedavi yöntemleri kadar Asklepion adıyla anılan sağlık merkezi ile de çağında altın dönemini yaşamıştır. Burada genelliklePsikoterapi Fizyoterapi’nin bugünde kullanılan yöntemleri uygulanmakta idi. Su ve çamur banyoları, masajlar, şifalı otlar başta geliyordu. Şifanın Tanrı Asklepion’dan geldiğine

inanılıyordu. 800 yıl boyunca şafakla açılıp, gün batımı ile kapanan görkemli kapısından girdikleri ve sapasağlam çıktıkları Asklepion ...Burası ölümün

giremeyeceği bir yer olarak tanımlanıyor. Asklepion'un mermer kitabesindeki “ Bütün Tanrıların Onuru İçin Kutsal Bir Yer Olan Asklepion Ölüm Tanrısına Kapalıdır”. Sözleri mevcut. Dünyada sayılı tıp merkezleri arasında yer almıştır.

Mimarlık sanatında bu dönem, dor düzeni yenilikler kaydetmekle beraber gerileme belirtileri de göstermektedir. Sütunlar yüksek ve ince şekiller almakta, başlıklar küçülmekte, triglif frizinin arşidrav'dan daha yüksek yapıldığı ve sütun eksenleri arasına rastlayan triglif, dolayısıyla metop sayısının arttığı göze çarpmaktadır. Dor tapınakları peripteros ya da prostilos planındadır. Bunlara örnek olarak Bergama'da Athena Tapınağı Peripteros planın bir örneğidir (Truva-Athena, Kos- Askelepion, bu döneme ait peripteros planının Hellenistik dönem örnekleridir). Bergama Hera- Basileia tapınağı ise prostilos plan örneğinin temsilcisidir.(Rodos- Athena, Samotrake-Misterler tapınakları ise prostilos planının Hellenistik dönem özelliklerini taşır)

İyon etkisi altında kalmış bir Dor tapınağı hakkında Bergama'da yukarı Agora Tapınağı, İyon ve Dor nizamının ahenkli bir şekilde karışımı harikulade işçilikle birleştirilmiş bir yapı olarak dikkat çekmektedir. Aynı dönemde platform şeklinde yüksek kaideler üzerinde ekser hallerde üç tarafı portiklerle çevrili anıtsal sunaklarda yapılmıştır. Prene- Atena, Mağnesia- Artemis, tapınaklarının cepheleri üzerinde yer alan sunaklar gösterilebilir. Fakat bu çeşit sunakların en büyüğü Bergama'da başlı başına bir teras üzerine yaptırılmış olan Zeus Sunağıdır.

Hellenizm dönemi şehir planları içinde yer alan Hippodamos (Düzenlemiş olduklarını, dümdüz sokakların arasına, gerektiği zaman bir çok adaları içine almak suretiyle, resmi meydanlar ve resmi binaların büyük bir ustalıklarla yerleştirilmesidir.)sistemini, engebeli bir arazide uygulayan şehre örnek olarak Bergama'yı örnek gösterebiliriz. Bergama'da düz inşa alanları elde etmek üzere yapılmış teraslar önemli bir yer almakta, bunların istinat duvarlarıyla desteklendiği yapıların yanında, kaldırımı bir ana yolla birbirine bağlanan, şehir planı uygulanmıştır. Ayrıca Bergama dış saldırılara karşı, taştan yapılan surlarla çevrilmiş ve iki ana kapısının gerisinde birer avlu bulunmaktaydı.

Hellenistik dönem mimarları, Roma sanatının öncüleri olmuşlardır. Özellikle Roma mimarisindeki büyük mühendislik yapılarının oluşumunda önemli rolü olan işlevsel yapıların gelişmesi de Hellenistik dönemin başarılarından biridir. Eksen ve simetri düzeni, podyumlu ve önü merdivenli tapınak, çok katlı yapılar ve dış görünüm için, giriş önem verilmesi gereken yerler olarak ortaya çıkan, bu öncüllerin başında gelmektedir. Bergama'daki Zeus, Athena, Demeter, adlarına yapılmış tapınak “giriş”leri vurgulanmış yapılarıdır.

Bu dönem yapılarında “Ön Yüzün” önemle belirtilmesine olan eğilim, Bergama'da tiyatro terasının sonundaki prostylos örnekte olduğu gibi., daha sonraki dönemlerde daha da keskin bir gelişme göstermiştir. Bu tapınağın ön cephesi sayıca fazla olan basamaklarla belirgin özellik kazandırılmıştır. Ekrem Akurgal'a göre bu özellik Roma mimarisinde çok az bir değişiklikle yeniden görülmektedir. Roma Sanatının podyumlu tapınak tipi Hellenistik mimariden alınmış olduğunu kanıtlayan bir örnek de, Roma'daki Ara-Pacis'tir. Ara-Pacis'te Bergama Sunağı'nın basamak biçimi olduğu gibi uygulanmıştır. Ön yüzünde 28 basamağı olan Bergama Zeus Sunağı, Hellenistik dönemin basamaklı girişine örnek teşkil eden çok önemli bir yapıdır.

Çok basamaklı yapılar Hellenistik mimaride tapınak ve stoaların önemli bölümlerinden birini oluşturmuşlardır. Bergama'daki Demeter Temonosu'nun theatronu 43 metre genişliğindeki 10 adet basamağıyla M.Ö. 4. yüzyıla ait bir örnektir. Bergama'daki önünde görkemli basamakları bulunan bu tapınaklar, Anadolu geleneğindeki Hellenistik mimarinin, ilham kaynağını teşkil eden öncü modelleri olduğunu da kanıtlayan eserlerdir.

M.Ö.2. yüzyılın başlarından itibaren Hellenistik Dönem Mimarlığının en önemli değişimi Dinsel yapıların önemlerini artık yitirmeye başladığını ve yerine halk topluluklarını eğiten tiyatroların, gymnasionların, stadyumların, odeonların

daha çok yapılmaya başladığı dönemdir. Böylece insanlar dinsel kaygılardan büyük ölçüde sıyrılmış ve akli ön plana çıkarmıştır. Bu yeni görüş perspektifinde Bergama'daki, anıtsal Zeus Sunağına baktığımızda ilk görünen özellik Sunağın daha önceki dönemlerin anlayışında bir dinsel yapı olmadığı şeklinde karşımıza çıkar. Bu eser daha çok Bergama halkının Galatlara karşı kazandıkları zaferin bir simgesi olan, alımlı ve ölçülü özgürlükte bir yapı olarak ortaya konmuş bir eserdir. Hellenistik Dönemin bu toplum felsefesi, bu dönem mimarlarının ufkunu genişletip, sosyal ve kültürel eserlere ağırlık vermişlerdir. İleriki dönemde bu anlayış ve düşünce tarzı Roma Mimarisinin gelişimine de büyük katkılar sağlamıştır.

Bergama tepesinin en yüksek yerindeki kral sarayı; iki ucunda askeri binalarla sıralanmış olan ve son şeklini Eumenes II, döneminde almış olduğu anlaşılabilir saray iki büyük peristil'li avlu ve onların etrafında sıralanmış çeşitli salon ve odalardan oluşan bir yapıdır. Zeminde özenle işlenmiş mozaikler, duvarları ise alçı kabartmalar ve enkrüsyon üslubu fikir vermektedir. Fresklerle (enkrüstasyon üslubu. Duvarlar ince bir alçı tabakası üzerine yapılmış renkli mermer kaplamaları taklit eden nakışlarla süslü bulunmaktadır. Bu kaplamalar tavana kadar uzamayıp, belirli yükseklikte kesilir. Duvarın üstünde mavi semanın başladığı görülür.) kaplı olduğunu, ele geçen fresk ve mozaik kalıntılarında sanatçı Hefaistion'un bir eseri olarak sanatçının imzasıyla ortaya çıkmıştır. Hellenizm evleri ve saraylarının duvar süsleri hakkında İtalya'da M.S. 79 yılında Vezüv Yanardağı külleri arasında kalarak, bugün arkeologların değerli çalışmaları ile ortaya çıkarılan Pompeyi'den Bergama saraylarında ve Akropol civarında bulunan Fresk ve mozaik kalıntıları Hellenistik Dönem sanatına ait bilgiler sunabilecek eserler arasında ilk sırada yer almaktadır.

Heykel sanatında Bergama, Hellenistik Dönem'de "Bergama ekolü" ile özel bir öneme sahip olmuştur. İskender Büstü ve Bergama –Galatya savaşlarının anısına yapılan anıtlar (Devler Firizi) Bergama'da yapılmıştır. Bergama kazılarında bulunup, İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenen Büyük İskender Büstü; Yunan sanatının Hellenistik Dönemdeki büyük ustalarından Lysippos'un kopyalarından biridir. Bergamalı sanatçılar tarafından yapılmıştır. Diğer eser ise; Bergama ve Galatlar arasındaki savaşları anlatan, Bergama Zeus Tapınağı kabartmalarıdır. Zeus sunağının kaidesini süsleyen Bu eserde... Tanrıların, Toprağın vahşi gücünü temsil eden devlerle (Gigant) savaşını anlatan sahneleri içerir. Galip gelen tanrılar hantal devleri ezmektedir. Devlerin bakışında can çekişmenin verdiği acı dile getirilmiştir. Aynı zamanda Bergamalıların barbarlara karşı daima galip geleceği fikrini belirtmektedir. Aynı sunağın üst galerisinin içinde yer aldığı anlaşılabilir daha küçük ölçüde yapılmış bir firiz Bergama'nın efsanevi kurucusu Telefos'un hayatını yan yana sıralanmış çeşitli sahneler içinde tanımlamaktadır. Sahneler hareket dolu ve kıvrımlar uyum içindedir. Etkinin daha yoğun olması istendiği için, üç boyutlu figürlerle dolu yüksek bir kabartma yöntemi kullanılmıştır. Hellenistik sanattaki çarpıcı ve etkileyici özellik belirgin olarak görülmektedir. M.Ö.170 yıllarında Bergama'da yapılan bu eser Berlin Müzesinde sergilenmektedir. Kral Attalos I, (M.Ö.241-179) ile Galatlar arasındaki bu savaşların zaferleri üzerine yapılmış olan tunç heykel gurupları hakkında ancak Romalılar zamanına ait mermer kopyeler sayesinde bir fikir edinebiliyoruz. Bunlar hakkında düşmanın eline esir düşmemek için karısını öldürdükten sonra kılıcını kendi göğsüne saplayan bir Galat şefinin heykeli gösterilebilir.

Bergama ekolünün yetiştirdiği heykel sanatçıları hakkında en önemli kaynak Plinius'un çalışmaları ışık tutmaktadır. İsigonos, Phyromachos, Stratonikos ve Atigonos isimli sanatçıları eserinde belirtmektedir.

Dönemin Bergama'da eser vermiş ve Bergamalı olan sanatçıları ise; Phyromachos, sağlık tanrıçası Asklepios'un heykelini yapmıştır. Skopan ise bakırdan yaptığı büyük bir öküz heykeli ile ün kazanmıştır. Bergama'dan sonra Rodos M.S.I. yüzyıla kadar heykel sanatında, Bergama'nın devamı oldu. Bergama

Krallığının zaferlerini temsil eden heykel ve kabartmalarının yapımında Bergama dışından gelen heykeltıraşlarında burada aldıkları eğitim sonrası gerek Bergama'da gerekse kendi ülkelerinde bu sanata katkılarıyla Sanat Tarihi açısından katkıları ön plana çıkmıştır.

Bergama'nın heykel sanatındaki altın çağı, Eumenes II'nin krallık dönemine rastlar Bergama Akropolündeki en büyük sunağı M.Ö. 180 yılında yaptıran Eumenes II, bu eserini Zeus ile Athena'ya sunmuştur. Eski çağların bu görkemli yapıtının heykeltraşlık eserleri Hellenistik Dönem plastik sanatının en güzel örneklerini oluşturmaktadır. Bu heykeltraşlık eserleri tanrılar ile gigantlar savaşını tasvir etmekte, aynı zamanda Bergamalıların Galatlara karşı kazandıkları zaferi de simgelemektedir. Eski çağların bu görkemli yapıtının heykeltraşlık eserleri Hellenistik Dönem plastik sanatının en güzel örneklerini oluşturmaktadır. heykeltraşlık eserleri tanrılar ile gigantlar savaşını tasvir etmekte, aynı zamanda Bergamalıların Galatlara karşı kazandıkları zaferide simgelemektedir. Kabartmaların, heykeltraşlık eserlerinin stilinde barok bir ifade vardır. M.Ö. 4. yüzyılın sanat hareketlerinin daha da kuvvetlenmiş bir şekli olarak ta Prof.Dr. Ekrem Akurgal tarafından kabul edilir. Akurgal'a göre; saçlar dağınıktır ve saçların derin oyulmuş bölümleri güçlü bir ışık-gölge kontrastı oluştururlar. En belirgin özellikleri derin gözlerin trajik bir biçimde yukarıya doğru bakması, çatık kaşlar ve ağzın yarı açık olmasıdır. Yüzlerde, heyecan, ızdırıp ve coşku gibi ifadeler görülmektedir.

Yüzlerin çok abartılmış, ızdırıplı ifadelerinin yanısıra yakışıklı erkek yüzleri ile çok güzel yapılmış erkek vücutları da vardır. Kadın fügürleri oldukça büyüleyicidir. En güzel ve en iyi korunmuş olanları Artemis ile Nyks'tir.

Kaslar abartılmış bir şekilde işlenmiş olup, giyisilerin diagonal kıvrımları derin gölgeler yaparak dalgalanmaktadır. Vücut hareketleri sert ve keskindir. Daha sonraki dönemlere etki yapan yeni heykeltraşlık örnekleri yaratılmıştır. Bu örneklerin fazla yıpranmadan günümüze gelenleri arasında, Eric Simon tarafından Pompei yakınlarındaki Villa dei Misteri'nin frizinde Bergama etkisi taşıyan öğeler saptanmıştır.

Hellenizm Medeniyetinin Anadolu'da özellikle Bergama Krallığının kurulup yayıldığı topraklarında kapsamı alanına girdiği Eolia ve İonia'da niçin önce doğduğu ? sorusuna cevap verebilmek için, Prof.Dr. Füzuan Kınal, "Eski Anadolu Tarihi, T.T.K.,1991" isimli çalışmasın da, sorunun cevabını bulabiliriz. Ona göre, Hitit medeniyetini yakından tanımak lazımdır. Çünkü doğu ile batının ilk teması Hitit İmparatorluğu zamanın da Batı Anadolu'da başlamış, Geç hitit devrinde bu münasebetler Orta ve Güney Anadolu'ya doğru sokulmuştur. Böylece Hititlerin eski Şark medeniyetlerinden iktibas ederek hititli şahsiyeti verdikleri birçok kültür unsurları Hellen medeniyetinde ideal şeklini bulmuş ve bu ideal "Güzellik ve Doğruluk" mefhumu, Hümanizma ile yeniden uyandırılarak Asya medeniyetine temel teşkil etmiştir.

Aslında satır araları ve İskenderin ortaya koyduğu ve ölümünden sonra da yaklaşık 300 yıl süren bu medeniyetin amacı, doğu ve batı kültürlerinin sentezinden doğan bir kültür olması ve bu kültürü evrensellik boyutuna taşıyan gelişmelerin çekirdeği olan, Hititlerin kültürüne de hayat veren Anadolu'nun yerli halklarından Hattileri, onu takiben Luwi ve Hurri gibi Anadolu'nun ilk yerli halkları olarak bu topraklardaki kültürlerinin izleri unutulmamalıdır. Aslında M.Ö.7000 yıl öncesine kadar uzanan Ana tanrıca "Kybele Kültü" tarım toplumlarındaki doğurganlık ve bereketi simgelemesi gibi Anadolu kendi topraklarında medeniyet kurmuş tüm kavimlere kendi kültüründen bir takım değerler aşımıştır. Tıpkı Hellenist dönemdeki, Efes Artemis Kültüdeki Artemis'in Eski Yunan Mitolojisindeki Artemis'den çok farklı, Anadolu Tanrıçası Kybele'nin vasıflarını taşıyan Bereketi simgeleyen tanrıça olması örneği Hellenistik Kültürde Anadolu imzasını görebiliriz. Kısa da olsa Hellenistik kültürdeki Anadolu izleri Bergama'da Hellenistik Döneme damgasını vuran ve Sanat tarihinde "Bergama

Heykel ekolü“ şeklinde literatüre giren bu sanatının gelişmesini hazırlayan unsurları ve sanat tarihine olan etkilerini daha iyi anlayabiliriz.

HELENİSTİK DÖNEME DAMGASINI VURAN BERGAMA HEYKEL SANATINI HAZIRLAYAN UNSURLAR VE GELİŞİMİ

İskender’in siyaseti, semeresini, Grek ufuklarının muazzam derecede genişlemesi ve Yunan kültürünün doğu unsurları ile bütünleşerek eskisine nispetle bambaşka bir çehreye bürünmesi şeklinde vermişti.

Grekeleminin doğu ile temasından doğan en mühim değişikliklerden biri şüphesiz mühim faaliyet merkezlerinin doğuya kaymasıydı. Gelişen şehirler artık anavatan şehirleri olmayıp, Diadohların kurdukları İskenderiye ve Suriye’deki Antiohin ile Küçük Asya’nın Bergama, Ephozos ve Rodos gibi daha eski İon şehirleriydi.

Helenistik devir büyük bir ilmi faaliyete de yol açmıştı. İlme verilen önemin en karakteristik misali Bergama ve İskenderiye kütüphanelerinin tesisidir.

Dinde Scepticism (şüphecilik) doğmuştu. Gerçi ilahlar yine eskisi gibi ibadet görmekte idilerse de, onların insan yaşayışını tanzim ettikleri hakkındaki inanç sarsılmıştı. Bundan başka yabancı kültürler de Yunan ilahları arasına sızıyorlardı.

Bütün bu değişikliklerden skulptürün de hisse alması bediidir. Ve böyle olduğunu pek çok misallerle gösterebiliriz. Nitekim heykeltıraşı inkişaf da doğudaki yeni merkezlerle kayarak ? bir istikamete doğru yönelmiştir. Atalardan intikal eden muayyen tip ve tarzlardan geniş mikyasta kurtulan sanat, her türlü tesire bağrını açmıştır. Bu itibarla çok veçhelidir. Mevcutla yetinememek ve daima fazlasını aramak bir cereyan halindedir. Mimaride olduğu gibi heykeltıraşide de ölçüler kolosallaşmıştır.

İndivüdüalizm önem kazanmaya başlamış; insan vücudunda kemik ve adalelerin gösterilmesine, hareketlerin sertliğine dikkat edilmiş; gruplarda simetriden kaçınılarak satih değişiklikleri yerde oturma, geriye dayanma, dönme gibi duruş vaziyetleriyle geliştirilmiş; elbiseler zenginleşmiş; draperi ufki, kuli, diagonal ve mukavves hatların bir hercümerci şeklinde verilmiş; böylelikle figürler sonsuz hareket ve canlılık kazanmışlardır. Halbuki klasik devirde draperinin değeri sadece olup, kıvrımlar hep aynı şekil ve aynı istikametlerle gösterilmişti. Gerçi birbirini kateden kıvrım şekli Lysippos’tan önce de – mesela Mausoleum’da – kullanılmışsa da orada henüz tecrübe mahiyetindeydi. Evvelce tali kalan vücut formu şimdi en fazla verilmek istenen olup draperi bilhassa buna yardım etmektedir.

Ferdiyet duygusunun önem kazanması konu çeşitliliğine ve realistik portre sanatına yol açmış, portreci görüş de ekspresyonizme hız vererek türlü helecanlar, teessür, ızdırıp gibi deruni izler dikkatle tetkik edilip işlenmiştir.

Pek umumi olarak Helenistik Skulptürün dördüncü asrın iki görüşünü takiben iki yolda gelişmiş olduğu söylenebilir. Ya Praxiteles’in zarif ve hassas tipleri mübalağalı bir şekilde taklit edilmiş ve bu neticede yavan bir hassasiyetle dejenere olmuş, yahut da Scopas’ın şiddet ve his tarafı daha da ileri götürülerek nihayet Perikles devrinin sakin ve vakur figürlerine taban tabana zıt huzursuz şekiller vücut bulmuştur.

Helenistik devirde mimarlar kadar heykeltıraşlar için de kabiliyetlerini gösterebilecekleri geniş bir çalışma sahası mevcuttur. Zira artık kral saraylarından başka resmi meydan ve galerilere kralların yahut diğer mühim şahsiyetlerin, kütüphanelerde ise bilim adamlarının heykel ve büstleriyle süslemek adet olmuştur.

Bu devirde Bergama kudretli bir kraliyetin merkezi vaziyetine geçerek önemli bir rol oynamaya başlar. Üç ve ikinci asırlarda kah Galatlar, kah Selevkitlere karşı kazanılan zaferlerle krallığın hudutları Anadolunun büyük bir kısmını içine alacak kadar genişlemiş ve baştaki kudretli krallar Bergama şehrini

gerek kültür, gerek ticaret ve ekonomi, gerekse sanat bakımlarından devrin en faal bir merkezi haline getirerek abidevi eserlerle süslemişlerdir. Bergama abidevi heykeltıraşının doğuşuna yol açan bu faal devre aşağı yukarı yüz senelik bir zaman çerçevesine girer. Devam süresi ancak üç nesli içine alarak, üçüncü asrın son çeyreğinden ikinci asrın birinci yarısına kadar varmaktadır.

Acaba Bergama'nın bu verimli sanat devresi hakkında antik müellifler bizi ne şekilde tenvir ediyorlar?

Maalesef yazılı kaynaklardan edindiğimiz malumat hem pek cüz'î, hem de sarih değildir. Plinius bile bize pek az şey anlatır. Hatta hepimizi hayrete düşüren bir izahta bulunarak der ki : "Lysippos ve mektebinin faaliyeti hitam bulduktan sonra sivrilen heykeltıraşlar yoktur. Lysippos devrini bir durgunluk devresi takip eder ve ancak 156'ncı Olympiad yılında (M.Ö. 156-153) yeniden bir canlanma vuku bulur."

Plinius, Attalos ve Eumenes'in hükümdarlık devreleri içinse şunları söylemektedir : "Attalos ve Eumenes'in Galatlarla muharebeleri İsigonos, Phromachos, Stratonikos ve Antigonos adlı sanatkarlar grubu tarafından tasvir edilmiştir."

Yine Plinius beşinci bir sanatkar olarak gösterdiği Epigonos hakkında ise : " 'Borozancı' ve 'ölü anasına sarılmış çocuk' tasvirleri ile seleflerini geride bıraktı." demektedir.

Pausanias da buna ilaveten : "Atina akropolünün güney duvarına yakın bir yerde devlerin, Atinalıların Amazonlara ve Marathon'da Perslere karşı muharebeleri ile Galatların Mizya'da bozguna uğratılması tasvir edilmiştir ki, bunlar Attalos tarafından diktirilmiş adak hediyeleri olup her iki figür aşağı yukarı iki elle boydadır." şeklinde bir kayıt geçer.

Plutaroh'a göre bu gigantomahi heykellerinden Dionysos figürü fırtına esnasında akropolden tiyatroya uçmuştur ki, bu hadise heykellerin bronzdan olduğunu ima ediyor.

Nihayet Ampelius şöyle yazmaktadır : "Bergama'da 40 ayak yükseklikte mermerden büyük altar devlerle savaşı gösteren kolosal kabartmalarla süslenmiştir."

Literatürde geçen bu zayıf ve müphem tarifler ancak Almanların Bergama'daki verimli hafriyatları neticesinde bir mana kazanabilmiştir.

Kazılarda Attalilerin adak eserlerinin kaide inskripsionlarından bir kısmı ortaya çıkarıldıktan başka –ki bunların bazılarında Plinius tarafından zikredilen heykeltıraş adları da kısmen kalmıştır – Ampelius'un tarif ettiği Altar'a ait de bol miktarda rölyef parçaları bulunmuştur.

Bu buluntulara, Bergama orijinallerinden yapılan Roma kopyalarına ve yazılı kaynaklara dayanarak Arkeologlar Bergama heykeltıraşını üç gruba ayırmak imkanını bulmuşlardır :

İlk Yükselme Devri : ki bu devir en karakteristik örneklerini Bergama'da Galatlara karşı Attalos I (241-197) tarafından kazanılan zaferler dolayısıyla dikilen ve bize ancak kopyaları intikal eden tabii cesametteki Galat heykelleri ile vermektedir.

Olgunlaşma Devri : Eumenes II (197-159) zamanında yapıldığı düşünülen gelişkin barok üsluptaki büyük altar rölyefleri ile karakterize edilir.

Çözülme Devri : Atina akropolünde dikilmiş olan bronz heykellerin mermer kopyaları oldukları düşünülen Attalos I devrine ait (159-138) Amazon, Galat, Pers ve Gigantların insan boyundan küçük ebattaki heykellerinde hususiyetlerini gösterir.

Şu halde ettiğimiz durum yukarıda söylediklerimizi teyit etmektedir. Yani Bergama Krallığı tarihinin parlak devresi ile heykeltıraşi inkişafı paralel olarak gider.

Şimdi incelemelerimiz için bunun kadar önemli olacak başka bir noktayı gözden geçirelim.

Acaba Bergama mektebine giden sanatkarlar mahalli midir?

Kitabeler ve diğerk yazılı kaynaklardan öğrendiklerimiz, heykeltıraşların hepsinin Bergamalı olmadıkları yolundadır. Erken heykeltıraşlar arasında mesela Stratonikos Kyzikoslu, Antigonos muhtemelen Euboicalı, Pyromachos ve Euktemon'un oğlu Nikeratos Atina'lı idi. Sonra yine biliyoruz ki Lysippos oğulları ve talebelerinin bir kısmı babalarının doğum yeri olan Sikyon'da kaldıkları halde, diğerk bir kısmı anavatandan ayrılarak doğunun Helenistik şehirlerine yerleşmişler ve Lysippos tesirlerini buralara kadar yaymışlardı.

Vaziyet gösteriyor ki, Bergama büyüyüp zenginleştikçe Grek dünyasının muhtelif kısımlarından sanat duyuş ve görüşleri başkaka başkaka olan bir takım artistler Bergama kralları tarafından zaferlerini ebedileştirmek, hem de şehri süslemek üzere celp edilmişlerdir. Şüphesiz ki böyle heykeltıraşlar sadece Bergama değil diğerk başkaka kalkınmış Helenistik şehirlere de çağrılmıştı. Birbirinden uzak yerlerde bu devre Helenistik sanatta görülen yeknesaklığın izahı budur.

BERGAMA HEYKEL SANATININ SANAT TARİHİNE ETKİLERİ

Bergama heykeltıraşı sanatını biz üçüncü asrın ortalarından –Attalos I devrinden- başlattık. Halbuki Bergama Krallığı bundan aşağı yukarı yarım asır önce Phileteiros I (282-263) tarafından kurulmuştu. 282'den Attalos I'in culus yılı olan 241 senesine kadar acaba Bergama'da hiçbir sanat faaliyeti mevcut değil midir? gibi bir sual akla geliyor.

Athena'yı şehrin baş ilahesi mertebesine yükselten kralın Phileteiros olduğunu biliyoruz. Ona ayrılan kutsal sahada imar faaliyetine girişildiği zaman sanatkarların hepsi dışarıdan getirilmiş olmalıydı. Zira idari bir merkez halini alan Bergama, tarih sayfasını büyük bir hamle ile açarken siyasi sahada kazanmaya başladığı önemi abidevileştirmek için ihtimal zanaatkar seviyesini aşamayan bir takım mahalli mimar ve heykeltıraşlarıyla yetiştirmiş olamaz.

Hermafrodit

Eros

Civarda İllion'da Lysimachos zamanında yapılan bir mabet, metoplarıyla devrin en başta gelen eserleri arasında sayılıyordu. Phileteiros'un Lysimmachos ile olan alakası malumumuzdur. Bu itibarla İllion sanatkarlarının Bergama'ya çağrılmış bulunmaları pek muhtemeldir.

İllion mabedinin kuzey- doğu metoplarından 4 atlı arabasıyla Helios figüründen baş kısmı ile geçmiştir. Bu baş 4. asır ilah başlarına dayanmaktadır.

Normalden daha büyük bir Zeus başı da yine 4. asır tradiyonunu devam ettirir. Ve Briaxis başlarını hatırlatır. Şu halde illion ustaları Yunanistan sanat mekteplerinden tesir almışlardır. Hatta buradan da yetişmiş olabilirler. Zira ne İllion ne de Aisia'da başka bir şehirde yeni bir sanat faaliyeti meydana gelmemiştir. Ancak Kysikos'ta böyle bir mektep vardır. Yazılı kaynaklardan ve hafriyat yapılmamış olduğu halde harabelerden, Kysikos'un Küçükasya'nın en parlak Grek şehirlerinden biri olduğu anlaşılıyor. Burada Arkaik devre kadar çıkan birçok rölyef ve heykel bulunmuştur.

İllion için düşündüklerimizi Kysikos için de düşünebiliriz. Nitekim kaynaklar Bergama'nın kuruluşundan beri Kysikos'la olan münasebetini kaydetmektedir.

Phileteiros zamanında ufak tefek siparişleri karşılayabilecek yerli atölyeler kurulmuş olabileceği de akla geliyor. Mesela kaba bir işçilik gösteren bir Phileteiros başının böyle bir atölyeden çıkmış olabileceği düşünülebilir.

Acaba bu devrede daha mühim eserler yapılmış mıdır? Bunu bilmiyoruz. Belki yapılmış fakat, Athena mahalli değiştirilirken kaybolmuştur.

Phileteiros'un Athena için yaptırdığı Dor mabedinin kalıntıları arasında kültle alakalı bir rölyef bulunmuştur. Burada ortada Athena bir kaide üzerinde hieratik pozda başında miğfer, kaldırdığı sağ elinde mızrak, solunda ise kalkanını tuttuğu halde gösterilmiştir. İnce hiton üzerine atılmış manto sağ omzu açıkta bırakmaktadır. Belde kumaş kıvrımları kemer üzerine dökülür. Etekler ortada kırlangıç kuyruğu şeklinde toplanmıştır. Bu figür tasvir tarzıyla bizi 4. asır şekillerine götürmektedir.

Demeter mahalli ile ilgili kült kabartması Romalılar devrinde değiştirilen temenosun güney odalarından birinde bulunmuştur. Demeter sol elinde bir meşale, sağında kurban tasviriyle bir sunak yanında durmaktadır .

Mabedin pronaosunda da bir heykele ait parçalar bulunmuştur . Bunların kült heykeliyle alakası yoktur. Mamafih işleniş tarzı 3. asır başlarına ait olduklarını gösteriyor. Baş, Praxiteles'ten sonraki bir devre girer. Elbisenin yumuşak kıvrımları klasik tradisyonu devam ettirmektedir.

Kybele'ye ait mukaddes mahalde ise bulunan alçak bir kaideye göre oturan bir kült heykeli mevcut olmalıydı.

Demek ki başlangıçta Bergama'da sanat dinin hizmetindeydi. Fakat bu, orijinaliteleri olmayan basit heykel ve rölyeflerde yarım asır sonrasının gelişmiş sanat numunelerinin öncülerini boş yere ararız.

Attalos I'nin zafer abideleri birdenbire büyük bir sürpriz şeklinde yepyeni bir tarz ve fevkalade mütekamil bir sanat geleneği ile karşımıza çıkarlar. Mamafih bunun kadar büyük ikinci bir sürpriz daha önümüze konuyor; Attalos muazzam ve muazzam olduğu derecede de mühim bir eseri olan Büyük Zafer Anıtını Epigonos adlı yerli bir ustaya sipariş etmiş bulunmaktadır .

Richter Helenistik devirde Bergama, Rodos, İskenderiye ve Antiochia gibi mektepler kabul etmenin yanlış olduğunu, aslında Grek heykeltıraşlarının anavatan zayıflayınca bu yerlere göç ederek bir takım yeni stiller meydana gelmesinde amil olduklarını kabul eder. Bu fikir ancak kısmen doğru olabilir. Bergama'nın ilk büyük heykeltıraşi eserlerinden birinin yerli bir ustaya verilmesi Richter tezindeki noksanı ortaya koyuyor.

Epigonos eserini eski sembolik şekilde değil fakat realist bir tarzda, ölen, yaralanan, savaşanlarla hakiki bir mücadele teması şeklinde işlemiştir ki, bu kralın mı ? yoksa heykeltıraşın kendi fikri miydi ? meçhulümüzdür.

Düşmanların büyük korkusu ve afallaşmış halleri fizyonomide aksettirilerek mücadelenin bir yok etme savaşlı olduğu belirtilmiştir. Böyle hakiki bir mücadele İskender lahti ve mozaiğinde de gösterilmişti. Fakat İskender lahtinde ifadeler ve hareketler daha ölçülüydü. Bununla beraber mücadele

gruplarının tanziminde her halde lahir muharebe abidesine örnek olmuştu. Mamafih Galler Abidesinde başka bir çehre; yenilik yolunda atılmış ikinci bir adımla karşılaşıyoruz. Bu defa bir muharebenin mücadele safhası değil, fakat kaybedilen bir savaşın mağluplar üzerindeki tesiri gösterilmiştir. Bunun için çehrelerde pathetic ifadeler daha aşırıdır.

Başka bir yenilik, barbar tiplerinin bu devre Bergama sanatında doğmuş oluşudur. Gerçi Atina'da Chrysispos aşağı yukarı Epigonos'la aynı zamanda yaşamış ve o da çehrelerde psikik ifadelere yer vermişse de burada ki yenilik bu ifadelerin barbar karakterine uydurulmuş olmasındadır. Bergama sanatının yarattığı bu barbar tipi klişeleşerek asırlar boyunca aynı hususiyetlerle verilmek suretiyle devam etmiştir.

Zafer anıtı tipi 3. asır için karakteristik olan en muhteşem örneklerini Bergama'da vermiştir. Gerçi Samothrace Nike'si de bir zafer adına dikilmişse de Bergama'da artık sembolik Nike tasvirlerinden uzaklaşarak bu yolda da bir yenilik yaratılmıştır.

Nike

Eumenes II devrinde inkişaf aynı yolda ilerleyerek Bergama sunağında pathetic üslup şahikasına varır. Şu halde bu devrenin bir nesil önceki sanatla bağlantısı mevcut olup, bu benzerlik tespit edilebilir.

Frizde Galat tipleri tekrarlanmıştır. Gerçi diğer Helenistik mekteplerin bazı unsurları da bu arada kendilerini gösterirse de, bunlar sanatkarlara ayrılan muayyen parçalara münhasır kalmış motiflerden ileri gidemeyip bütünün seyrini değiştirmezler. Mesela draperi İonya'ya civar adalardan alınmış olabilir. 180 senelerinde yapılmış bir Rodos eseri Samothrace Nike'sinde dalgalanan kumaşın incelik ve kalınlık gibi hususiyetleri ve canlılığı fevkalade üstün bir şekilde verilmişti.

Eumenes II devrinde Bergama sanatı inkişafını tamamlarken bir taraftan bazı yenilikler de ortaya atılmıştır. Detay natüralizmi bu devrede doğmuş, hikayeci üslup ilk örneklerini yine bu devrede vermiştir. Mamafih Bergama sanatı bu en

verimli devresini idrak ettikten sonra yaratıcılığı çarçabuk yerini şiddetli bir çözülmeye terk eder.

Attalos II devrinde artık nadiren bir orijinaliteyle karşılaşılıyor. Eserlerin heyeti umumiyesinde bir donmuşluk husule geliyor.

Bütün bu tetkiklerimiz yukarıda da belirttiğimiz gibi sanatın verimliliği bahsinde politik üstünlüğün ne derece mühim bir rol oynadığını göstermektedir. İlham verecek harpler zaferler gibi tarihi olayların yokluğu ve zenginlik kaynaklarının azalması Bergama abidevi sanatına en büyük darbeyi indirmiştir. Aynı hal Atina'nın parlak devri ve sonrasında da müşahede edilebilir.

Alexandria ve Antiochia'nın Helenistik tarihteki rolleri Bergama'nınki kadar önemli değildir. Nitekim bu yerlerde abidevi heykel geleneği gelişmemiştir. Gerçi bu şehirlerde de birkaç büyük sanatkar yetişmişse de bunlar eserlerinde fazla yaratıcılık gösterememişlerdir.

İskenderiye ilk zamanlarda Attika tesirinde kalmış, sonra yerli motifler de sanata girerek bir Craeco-Aegyip sanat karışımı meydana gelmiştir.

Antiochia'da gerçi Eutyichides'in Tyche'si ve Isparta için yaptığı Murotas Nehir heykeli gibi meşhur eserler de görülüyorsa da, Grek ve doğu motiflerini sanatkar bunlarda da kendisinden fazla bir şey ilave etmeksizin tekrarlamıştır. Halbuki Bergama'da klasik tesirlere rağmen devamlı bir inkişaf gösteren ve türlü yenilikler ve orijinalitelerle karşımıza çıkan bir üslubun mevcudiyeti inkar edilemez. Buna mukabil anavatan bilhassa Attica'da bu devir sanatında muhafazakar kalınarak Klasizm cereyanı devam ettirilmiştir. Şu halde Bergama'daki ilerleyişe mukabil fakirleşen Yunanistan'da bir durgunluk, eski şaheserleri taklidden ileri gidemeyen bir kısır devre ile karşılaşılıyor. Halbuki krallık devri Bergama'sında Klasik devir eserlerinin kopyaları yapıldığı zaman bile bunların serbest reproduksiyonlar olmasına dikkat edilmişti.

Ephesos ve Tralles'te sanat faaliyetleri geç Helenistik devirde başlar. Buna mukabil Rodos'ta, şehir, adanın başkenti olduktan sonra sanat diğer Helenistik şehirlere tesirde bulunabilecek kadar ilerleyerek karşımıza çıkmaktadır. Rodos'un üstün mevki üç asır devam etmiştir. Burada yapılan heykellerde Scopas'ın elemli çehreleri, Lysippos'un fevkalade hareketli atlet başları devam ettirilmiştir. Plinius'tan Rodos'ta abidevi skulptürün de mevcut olduğunu öğreniyoruz. Adaya ait malumat verilirken 100 Kolostan da bahis geçer. Mamafih Rodos'ta önceleri sanat dinin emrinde kalmıştır. Bergama'daki gibi politik bir mahiyet taşımaz. Helios Başları indos Athena'sının kolossal başı buna misal olarak gösterilebilir.

Bütün tetkiklerimiz Bergama'nın almaktan çok verme vaziyetinde olduğunu gösteriyor. Pathetic stil Bergama'da olgunlaştıktan sonra Delos, Cos ve Efes'te görüldüğü gibi Küçük Asya'ya, hatta Lykosura Despoina mabedinde tespit ettiğimiz üzere Yunan karasına kadar yayılmıştır. Fakat bu tesirler kısa sürelidir, pathetic üslubun yerine süratle daha sade birer üslup kaim olur. Mamafih M.Ö. I. asırda Bergama pathetic üslubu mübalağalı bir şekilde yeniden ortaya çıkmaktadır. Buna misal olarak Laokoon grubunu gösterebiliriz.

Bergama pathetic stilin tesirleri İtalya'ya kadar yayılmıştır. Etrüsk lahitleri ve urnları üzerindeki kabartmalarda bunu müşahade edebiliriz. Tarquini'den Tomba del Tifone'deki boyalı figürlerde yılan ayaklı ve kanatlı demonlar pathetic çehreler ve rüzgarla uçuşan saçlarıyla altar frizinin genç gigantlarını hatırlatırlar. Aynı şekil geç Etrüsk başlarında yine kendini gösterir. I. asrın ilk yarısına ait Bolsena'dan bir kadın başı, Arezzo'da bir mabedin çatı skulptürü arasında yine bir kadın başı, Roma Tapari'den bir sıra baş tıpkı Bergama'daki gibi mübalağalı derecede pathetic şekiller gösterirler.

Roma'da klasizm cereyanının meydana gelmesi Bergama yoluyla olmuştur. Daha Bergama sunağında kendini hissettirmeye başlayan klasik tesirler Eumenes II devrinden sonra daha da artmış bulunmaktaydı. Bunu çalışmalarımızda birçok misallerle tespit ettik.

Rodos ve Delos'ta II. Asırdan itibaren görülmeye başlayan Klasisist eserler Bergama'da husule gelen bu meyli devam ettirmişlerdir.

Helenistik Doğu Roma'nın eline geçtikten sonra Küçük Asya uzun süren bir sulh ve sükun devresine kavuşmuş ve bu kendini devrin sanatında da hissettirmiştir. Halbuki Roma Marcus Avrelius devrinde doğu ve batıdan devamlı istilalara uğramaya başlayınca Bergama'nın mücadeleci ruhla yarattığı barbar tipleri tekrar rağbet görür.

Bundan başka Bergama'da gelişen portre sanatı da Roma portreciliği üzerinde müessir olmuştur.

Bergama sanat periodları Rönesans'tan sonraki Barok ve Rokoko ile mukayese edilmiştir. Wölfflin, (Renaissnce und Barock) adlı eserinde Barok'un belirli bir devre bağlı olmayıp, tarihin çeşitli devrelerinde tezahür ettiği fikrini ortaya atan biri olarak bu mukayesiyi yapmıştır. Yine Wölffline göre bu yeni Barok'ta formlarda dağılma mevcuttur, konturlar geçicidir. Burada ise devamlılık görülür. Bu itibarla böyle bir karşılaştırma zahiridir. Zaten Rokoko Bergama ruhuna pek uymadığından bu nev'iden eserler pek azdır. Üstelik Rokoko burada diğerindeki gibi Barok'tan sonra gelmeyip onunla paralel olarak devam eder.

Her devrin muayyen noktalarla karakterize edilen ve umumi olan üslubu yanında daha muayyen; bir devletin hudutları içine sığabilen mahalli üsluplar da mevcuttur ki bunların aynı zaman içinde başka başka yerlerde esasları bir olduğu halde ayrı istikametlerde gelişmesi üzerinde o kavmin tarihi müessir olmuştur. Helenistik mektepler arasında sanatkar ve fikir mübadelesi mevcudiyetine rağmen aşağı yukarı her mektep devrin umumi cereyanları yanında mahalli geleneklerin korunmasını da bilmiştir. Bunun için şimdiye kadar Helenistik devir mekteplerini birbirlerinden ayıran hususiyetler ve bu hususiyetlerin gelişmesi tam olarak tespit edilemediyse bu; bu yolda yapılan çalışmaların yetersizliği ve ancak çok yakın bir maziye sahip bulunmasındandır.

Bu konudaki her geçen gün değişen ve eksiklerimizi tamamlayan bilgilerimizi Arkeolojik kazıların bizlere kazandırdığı belgeler ışığında sürekli yenilediğini ve her bulunan yeni parçalar bizi bilginin kaynağı olarak dönemin bu sanatta ulaştığı ışık hızının boyutlarını da, ortaya koyacaktır.

Tanrıçalar

Bergama Heykeltraşına ait en önemli yapıtlarından olan "Bergama Sunağı" heykeltraşlık yapıtları Berlin'deki Bergama Müzesinde sergilenmektedir. İstanbul Arkeoloji Müzesinde yalnızca tek bir kadın başı bulunmaktadır. Bu baş son zamanlarda H. Lushey tarafından sunağın kuzey frizindeki Aphrodit'in bulunmayan başı olarak tanımlanmıştır. Son kazılar sırasında Bergama'daki Asklepion'un sütunlu yolunda ele geçen ve tamamen Bergama stilinde olan sakallı bir baş ise Bergama müzesinde bulunmaktadır. Bu çok güzel, ancak normalden

daha büyük olan bu baş sunak frizinden değildir. Bununla beraber M.Ö. 2. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan “Bergama Heykeltraşlık Okulu”nun, eşsiz bir örneğidir. Bergama Müzesinde sergilenen diğer bir genç adam başının ise sunaktaki Telephos Frizinde kılıç taşıyan bir kişiye ait olduğu Lushey tarafından saptanmıştır.

Gelecekte Helenizm sanatının bu müphem ve muallakta kalmış mektepler meselesinin daha etraflı şekilde ele alınarak incelenmesi ve problemlerinin halline çalışılmasını temenni ederiz.

BERGAMADAKİ ESERLERİ ORTAYA ÇIKARAN ARKEOLOJİK KAZILARIN BAŞLAMASI

Öykü, Alman yol mühendisi Carl Humann 1869 yılında Osmanlı hükümeti için Bergama-Dikili arasındaki yolun etüdünü yaparken işçilerin ona getirdiği kabartmalı taşlarla başlar. Humann, Zeus Sunağının parçalarını Bergama Akropolündeki Heroon ve Yukarı Agora arasında kalan; bir Bizans duvarının içinde bulur ve burada yedi yıl kazı yapar. Bergama Akropolis kazıları ve Restorasyon çalışmaları İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından günümüzde de sürdürülmektedir. Bugün Berlin’deki Pergamon Müzesinde tümüyle yeniden kurulan muhteşem sunağın yerine, Bergama’daki eski dönemlerin ihtişamını Roma İmparatoru Traianus’a adanmış mabetin sütunları Akropol’ün yeni silüeti olarak süslemektedir.

Zeus Sunağı, günümüzde bir çam ağacının gölgesinde bu günkü Bergama’yı seyreden temelleri ise daha sonraki yıllarda 1878-1886 da kazıların yapılmasına sebep oldu. İlk kazıları gerçekleştiren ve bu günde mezarı Akropolde bulunan Carl Humann bu kazıları kendisi aşağıdaki satırlarda anlatır.

“...Pergamon’da ziyaretçilerim vardı : Karım İzmir’den, Berlinli Dr. Boretius ise yaptığı doğu gezisi sırasında İzmir’den geçerken uğramıştı. Ziyaretçileri, arka kısmı dışında, işlenmiş yüzü ise molozlara bakan platform duvarını görmeleri için kaleye davet ettiğim gün 21 Temmuz 1879 tarihini takvimler kaydetmekteydi. Bizler yukarı çıktığımız sırada, gökyüzünde yedi tane kartal bir daire oluşturmuşlardı. Bu büyük bir şansa işaretti. İlk platform yıkıldı ve kıvrılmış bacaklarıyla duran bir gigant sırtını bize gösteriyordu . Sola doğru yöneliyordu. Sol elinde bir aslan postu vardı. « Maalesef bildiğimiz platformların hiçbirisine uymuyor » dedim. İkincisi de devrildi . Göğsünü gösteren muhteşem bir tanrı, öylesine güçlü öylesine güzel, sanki hiç kimsenin daha önce görmediği gibi . Omuzlarında bir manto asılıydı, genişçe açılmış bacaklarının üstüne kadar iniyordu bu manto . Bu platform da bildiklerimizden hiçbirine uymuyor ! Üçüncü platformda ise ayakta duran zayıf bir gigant vardı . Sol eli sağ omuzunu tutuyordu. Sağ eli ise sanki felçli gibi duruyordu. Toprakları temizlerken dördüncü platform düştü : Bir gigant sırtını kayalara yaslamış, şimşek baldırını delip geçmiş . Sanki yakınımda hissediyorum, Zeus ! Heyecanla dördüncü platformu incelemeye koyuldum . Üçüncü bulunan ilk bulunana uyuyordu . Büyük Gigant’ın kıvrık yılanı, diz çökmüş gigantın bulunduğu platforma kadar gidiyordu. Bu platformun ise üst kısmı yoktu . Ama devrilmiş olanın üstünde savaştığı açıkça görülüyordu . Büyük tanrıya karşı mı savaşıyordu ? Gerçekten öyle; elbisesinin altındaki sol ayağı, diz çökmüş gigantın arkasında kayboluyordu. « Üçü de birbirine uyuyor » diye bağırdım. Dördüncüsü de diğerlerine uyuyor; şimşegin çarptığı gigant yere doğru düşüyordu . Sevinçten titriyordum. Bir parça daha geliyor . Aslan postu, büyük bir gigantın kolu, karşısı ise karma karışık; yılanlar-egis ! Zeus bu ! Öyle büyük, öyle güzel bir eser ki, sanki dünyaya bir kez daha hediye edilmişti. Böylece çalışmalarımız doruk noktasına ulaştı . Athena grubu, kendisini tamamlayan parçalara kavuştu. Bizler derinden etkilenmiş üç mutlu insan, muhteşem

buluntunun önünde kalakaldık, taa ki ben Zeus'tan (Zeus Sunağı) aşağı inip mutluluk gözyaşları dökünceye dek » İşte böyle gözyaşlarıyla bulunan tapınak iki senelik çalışma sonunda tümüyle açığa çıkarıldı. Berlin'deki Pergamon Müzesi'nde yeniden birleştirildi.

Bu hüzün hikaye ile başlayan bu serüven böyle sürerken Anadolu'nun her karış toprağında antik yerleşim alanlarında diğer yabancı araştırmacılar cirit atarken, çıkmadık tepe bakmadık taş bırakmadılar. 1874 yılında çıkarılan İlk Asarı Atika Nizamnamesini takiben, 1884 yılında Osman Hamdi Bey'in hazırladığı yeni Asarı Antika Nizamnamesi de bu yağmalamayı durduramamıştır.

Bergama'da Carl Humann'la başlayan Bergama kazılarının serüveni İki Dünya savaşı yılları hariç kesintisiz olarak günümüzde de sürmektedir.

BERGAMA KRALLIĞI HELENİSTİK DÖNEM ESERLERİ ATHENA POLİAS NİKEPHOROS MABEDİ

Athena

Athena, sanatın ve bilimin koruyucusu olduğu gibi, kentin de koruyucusu ve zafer müjdeleyicisi idi. Bergama'da uzun süre yerleşen tanrıça Athena kültünün kuruluşunu efsane Augeye atfeder. Mysia kralı Telephos'un annesi ve Tegea'daki Athena Alsa madenin rahibesi olan bu kadın Meysine şehri Akropolü üzerindeki bir mabedi Athena'ya vakfetmiştir. Mabet eski bir kült heykelini muhafaza etmekteydi. Bu da Akropol'de tanrıçaya uzun müddet tapındığını gösterir.

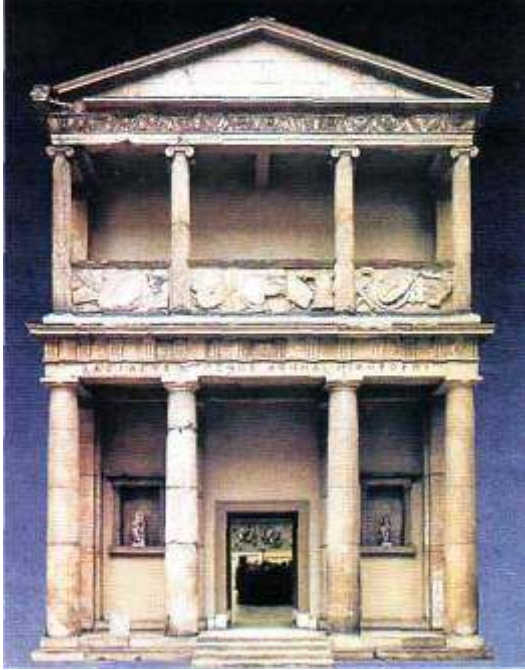
Romalılar devrinde tanrıça Athena Polias Nikephoros ismini taşıdı. Bu ismin görüldüğü, kraliyet devrinin en eski kitabesi M.Ö. 149-148 yıllarında halkın bu tanrıçaya halkın yaptığı bir ithaftır. Eumenes I, döneminde ona vasıflandırma da; sadece Athena, veya Athena, Arei'a denilirdi. Fakat, Attalos I, döneminde ilk ithaflarında tanrıça, Nikephoros ismini alıyordu.

Bu, Bergama tanrıçasının resmi isimlendirmesi olarak kalacaktır. Attalos'un hüküm sürdüğü sırada tanrıçanın ismine ilave edilmiş olan bu sıfat, onun tarafından Bergama ordularına gösterilen himaye dolayısıyla verilmiştir. Aynı kral paralara Athena'nın oturmuş ve sağ elinde Philetairos isminin üstüne zafer tacını kaldıran resmini basıyor. Mabedin yeri, Bergama Akropolünün manzarası güzel bir tarafına inşa edilmiştir. Bu teras şehrin çekirdeğini teşkil etmekte ve krallık devrinde şehir genişletilirken burası özel bir surla çevrilmiştir. Bunun için de mabet, oldukça kenara itilmiş vaziyette dimdik ayakta duruyordu. Athena Polias Mabedinin yerini tam olarak tayin edebilmemiz için etrafındaki yapıları belirtelim. Zirvenin birkaç metre aşağısında düzlükte Traian Mabedi ve bunun 9m. altındaki terasın güneybatı köşesinde ise Athena Polias Mabedi bulunmaktadır. Athena terasının 24 metre aşağısında yer alan platformda ise Zeus Soter sunağı için düzleştirilmiş alan, daha aşağıda ise Pazar yeri

mevcuttur. Batı yamacında krallık devrine ait bir tiyatro, doğu tarafında ise antik bir yol bulunmaktaydı.

Athena Kutsal Alanı (Akropol)

Athena Tapınağı

1897 yılında zirvede başlayan kazılar neticesi Traian Mabedi bulununca, Athena Polias Mabedinin nerede olabileceği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Stiller, mabedin nerede olabileceği hakkında tahmin yürütmüş .R. Bohn ise yamacın altında dağınık olarak duran yapı kalıntılarının 1880 yılında yapılan kazılar sonucunda kati olarak teşhis etmiş ve Athena Polias Mabedini incelemiştir.

Bizans döneminde M.S.VI. yüzyılda bu alanda inşa edilen kilise yüzünden tapınak, temellerine kadar sökülmiş olarak ortaya çıkarıldığı halde R. BOHN gayretli bir çalışma ile burasının rekonstrüksiyonunu yapmayı başarmıştır. Tapınağın kuzeyini

kapsayan, doğuya doğru devam eden bir kilisenin mermer döşemesi kazıda bulunmuştur. Kilisenin çevresinde büyük kısmı kayalara oyulan mezarlar, eskizleri silmiştir. Tapınağın malzemesi ile yapılmış olan Bizans kilisesinin duvarları yıkılınca içinden birçok antik kalıntı çıkarılmıştır. Bu kalıntılar üzerinde bulunan yazılı bir sütun parçasında “Bunu Artemo’nun oğlu senin için dikti. Ey Triton’dan doğan tanrıça!” cümlesine göre kalenin en eski kutsal bölgesi olan burasının Athena Polias’a adanmış olduğu anlaşılmıştır.

MABEDİN ARKEOLOJİK VE SANAT TARİHİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mabet, Dor nizamında olup peripterostur. Dikdörtgen şeklindeki krepis dıştan dışa 22,5 m. Uzunluk, 13,2 m. genişlik göstermektedir. Saklı kalması gereken kaide temelinin alt kısmı üzerine, bir parça geriye kaydırılarak oturtulmuş krepis'in üst taş dizisi, stylobatın üzerine yerleştirildiği ilk basamak teşkil ederdi. Krepis iki basamaklıdır.

Stoaların cephe sistemi Attalos II'nin Atina'da inşa ettirmiş olduğu stoaya benzemektedir. H.Thomson'a göre çok az fark vardır. Atina'daki Attalos'un stoasının da alt katı dor, üst katı İyon nizamındadır. Bergama'dan farklı olan; Atina'da 3, Bergama'da 4 krepise sahiptir. Alt kat sütunlarının üst kısmı yivli, alt kısmı yivsizdir. Aks mesafesi daha azdır. Üst katta İon sütunları arasında korkuluk levhaları mevcuttur.

Atina'dakinin, Bergamaya göre bir diğer farkı; Bergama'dakiler kabartmalı, Atina'daki ise, sadece kafes tezyinatı mevcuttur. Bir diğer sunakta Assos'taki Agoranın stoasında Athena Polias'ın portiklerine benzemektedir. Sütun başlıkları yönünden ele alırsak; Palmiye şeklinde sütun başlığına M.Ö. 7. asırda Neandria mabedinde rastlanmıştır. Bu örneğin diğer değişik şekilleri Lesbos "Midilli" Adasında Mytilene, nape ve kuzeybatı küçük Asya'daki (Aigai), Larissa'da görülmektedir. Bundan başka Delphi'deki Massalia ve Klozomanai, hazine binalarındaki aynı sütun başlıklarına rastlıyoruz. Yayılma sahasına göre bu başlık şekline "Aiolya" başlığı adı verilmiştir. Yaprak firizinin şekli "Lesbos Nizamı"da denilmektedir. Bu sütun başlığı kıvrımları İyon sütun başlıklarından bütünüyle farklıdır. Lesbos Nizamı, Arkaik devirde sona erer.

Bugün Berlin müzesinde kurulu olarak duran bu yapının sütun aksları arasında, üç triglif, dört methop mevcuttur. Dor tarzı sütun başlıkları, detay bakımından stoaninkinden biraz farklıdır. Arkhidrav ise ölçü ve profil bakımından stoaninki ile aynıdır. Üst katın triglif frizi ise tamamen farklıdır. Burada stoaların triglif frizinden daha zengin bir süsleme, sanatçı tarafından arandığı görülür. Biraz ağır fakat çok dekoratif görünümlü frizi dolaştırmıştır. Frizin uzunluğu 2.48 m.'dir. Propylonun alt katının arkhidravı üzerinde ziyaretçilerin gözüne çarpan şu ifade okunur. (Kral Eumenes, Athena'ya vakfetti).

Batı cephesinin bir kısmı üzerinde krepis'in döşemesi, ilave bir basamak teşkil edecek şekilde yontulmuştur. Stylobatın ölçüleri ise 12,27m. Genişlik, uzunluk 21,77 m. dir.

Pretorn, kuzey ve güney cephelerde 6 sütun, uzun taraflarda ise 10 sütun ihtiva etmekteydi. Sütunların yüksekliği 5,26 m. taban çapı ortalama 0,75 m. üst kısmının çapı ise 0,60 m., dir. Sütun kasnakları birbirine eşit olmayan yükseklikler gösteren trahitten yapılmıştır. Sütun gövdeleri yivsizdir. Sütun aksları arasında iki triglif, üç methop yer almıştır. Eumenes II'nin Galatlara, Suriyelilere ve Makedonyalılara karşı kazandığı zaferden sonra, Kutsal alanın doğu ve kuzey taraflarına iki katlı stoalar inşa ettirmiş, akropol kapısının hemen arka tarafında da buraya girişi sağlayan alt katı dor düzeninde, üst katı da İon düzeninde iki katlı anıtsal bir propylon yaptırmıştır. Almanya'ya götürülmüş olan bu anıtsal kapının taşları Berlin Pergamon Müzesinde gerçekleştirilen bir rekonstrüksiyonla yerlerine oturtularak yeni baştan ortaya çıkarılmıştır.

Athena Polias Nikephoros mabedi, Helenistik devirde diğer dor mabetlerinde gördüğümüz normal şekil ve normal triglif adedini muhafaza etmekteydi. Bu mabedin en büyük özelliği; sellayı genişlemesine ikiye bölen bir duvarın mevcut olmasıdır. Sella Athena –Zeus kültüne tahsis edilmiştir. Yani bir tarafta Athena'ya diğer tarafta Zeus'a ibadet edilmekte idi. Bundan başka çift külte sahip mabetler arasında şunları sayabiliriz: Sardes'teki Artemis Mabedinin sellası imparatorluk devrinde Antonius Fius zamanında ince bir duvarla ikiye ayrılmıştır. Sellanın batı bölümünde Artemisi doğu bölümünde ise imparatoriçe Faustinanın,

imparator Antoninas Pius ile birlikte ibadet gördükleri bilinmektedir. Ayrıca 6. asrın ikinci yarısında yapılmış olan Korinth Apollon mabedi, Apollon-Artemis kültüne sahiptir.

Bergama 'da kazılarda ortaya çıkarılan, iki stoanın korkuluk levhalarının sayısı 43'tür. Propylonuda hesaba katarsak stoaların üst katında 48 kabartmalı levha bulunması icap ederdi. Ancak bu levhaların beşi tam, beşi ise yarım ele geçmiş, bundan başka birçok irili ufaklı parça mevcuttur.

Bu levhalarda işlenen kompozisyon; tam ortada araba kasası, düz kabızlı kılıç mızrak, kalkan miğfer, araba tekerlekleri, zırhlar, başlığın iki yanında at kuyruğu sarmaktadır. Eğer heyeltraş bu silahları Bergama'da muhafaza edilen modellere göre kopya ettiyse, meraka değer savaş ganimetleri, Attalos I, in çok savaştığı Frigya ve Karya savaş meydanlarından toplamalı idiler.

Diğer bir kabartmada, gerek Attalos gerekse Eumenes II, tarafından kazanılmış bir deniz zaferi kompozisyonu işlenmiştir.

M.Ö.190-180 yılları arasında Eumenes II, tarafından yaptırılan Athena polias Nikephoros Mabedinin kuzey ve doğu stoalarını, bunların üst kat korkuluk levhaları üzerinde bulunan silah kabartmaları üzerinde Grek silahları, karışmıştır ki böyle durum çok değişiktir. Attalos ve Eumenes'in sık sık çarpıştıkları düşmanlarının silahları birbirinden farklı idi. Bergamalılardan önemli rakipleri şunlardır. Makedonyalılar Suriyeliler, Galatlar, Frigyalılar, Lidyalılar, Pontuslar, Bitinyalılardır. Bu kadar karışık düşmanla çarpışan Bergamalılardan, muhtelif silahları ülkelerine getirmeleri çok tabidir.

Bu sebepten Eumenes II, dönemi sanatkarlarının levhalar üzerinde guruplandırdıkları silah çeşitliliği kolayca izah edilebilir. Kabartmalarda Galat silahları diğerlerinden daha büyük bir yer işgal etmektedir. Gal silahları hakkında önemli bilgiyi M.S.208 yılında Galya'da kurulmuş olan Ariminum kolonisine ait gümüş sikkelerden öğrenmekteyiz. İlk dönemde basılmış olan bu paraların üzerinde hücum halinde bir Galyalının resmi, daha sonraki dönemlerde ise Gal silahlarına ait tasvirler vardır. Burada kalkanlar bir insanı örtecek şekildedir. Yunan kalkanlarının aksine tahtadan yapılmış ve üzerlerinde basit süsler vardı. Zırhlar, uzun kalkanlar, savaş arabaları, çan şeklinde miğferler de Galatların vasıtasıyla bu bölgeye girmiştir. Çeşitli silahların bir arada resim edilmesini, Eumenes'in Athena'ya hesap vermesi olarak vasıflandırırız. Athenaya şunu söylemek istemekteydi.... "Bütün kavimleri yendim ve silahlarını ele geçirdim bunu sana borçluyum". Korkuluk levhalarının stili Grek sanatında bir yeniliktir. Bu sıkışık vaziyette yerleştirilmiş silahlar, değişik tarzda konmuştur. Hellenistik devirde kabartma prensiplerini değiştirmiş olan resim sanatına ait bir hisle tasvir edilmiştir. Burada güçlü bir realizmle işlenmiştir. Athena Polias Nikephoros Mabedinin silah kabartmalarının, zarif bir kompozisyon meydana getirdiğini ve uzun dönem kendi ve kendinden sonraki sanatçılara da ilham kaynağı olmuştur.

Silah kabartmalarının bir benzeri ise; "madeni zırh kalkan"ı, benzeri Side'nin doğu şehir kapısı üzerinde bulan zırh örneği, Orange'deki, Tiberius kemeri üzerindeki kabartma ve S.t. Remy'deki Jülier'ler mezar anıtında aynı kompozisyonda zırh kalkanlar işlenmiştir. 1942 yılında Lavkadia'da bulunmuş olan bir tümülüs, altı mezar odasının içindeki fresklerdeki miğferler, Bergama kabartmalarındaki miğferler gibi konik şekilli ve alın üzerinde ince bir şerit kapsamaktadır. Makedonya sikkeleri üzerinde de, bazen Bergama'daki miğferlere tasvirler yer alır.

Bergama'nın bu eşiz ustalarının inşa ettiği ve sanatçıların kabartma örnekleri bu yapıda ki realizm ile kendilerini Roma'ya kabul ettirip, Roma'nın yayıldığı alanlarda asırlarca Bergama ekolünün yaşamasını sağlamışlardır. Kalıntıların hemen yanı başında, kayalara oyularak yapılmış 29 basamaklı bir tünel, tapınağı tiyatroya bağlayan yollardan bir tanesidir. Tapınak alanı içinde kalan bir başka kalıntı da Hellenistik Çağ'da yapılmış olduğu sanılan bir sarnıca aittir.

Kutsal alanın orta yerinde görülen silindirik biçimindeki kalıntı ise, ilk dönemlerde Tanrıça Athena'nın, Roma döneminde ise M.Ö.31-M.S.14 yılları arasında hüküm sürmüş İmparator Augustus'un bronz heykellerini bir kaide olarak yapılmıştır.

Athena Polias Mabedinin stoaları güzel ve muntazam bir süsleme sanatının varlığını ortaya koyar. Stoaların cephe sistemi Attalos II, nin Atina'da yaptırmış olduğu stoaya benzemektedir. Aralarında çok az fark vardır. Atina'daki Attalos stoasının da alt katı dor, üst katı İyon nizamındadır. Üç kademeli krepise sahiptir. Bergama'dan farklı olarak üç değil; dört triglif sistemi tatbik edilmiştir. Alt kat sütunlarının üst kısmı yivli, alt kısmı yivsizdir. Aks mesafesi daha azdır. Üst katta İyon sütunları arasında korkuluk levhaları mevcuttur.

Hellenistik zevk abidevi ve tek şekilli, büyük ve düz çizgili bir karaktere sahip olan yapıda kendini göstermektedir. Hiçbir unsur bu ahenk uyumluluğunu bozamamıştır.

DEMETER KUTSAL ALANI

Demeter, aslen Grekler'den önce Egeli bir kavmin Tanrıçasıdır. Grekler bu ilahı kendi tanrıları arasına ithal etmişler ve Grekleştirmişlerdir. Demeterin arkasında Küçük Asya'nın ana tanrıçası Kibebe gizlidir. Demeteri Grekler ziraat ve bereket tanrıçası şekline sokmuşlardır.

Demeterle, Persofone Greklerden önce her ikisi yeri temsil eden tanrıçalardır. Prof.Dr. Nezahat Baydur'a göre; ..Demek ki iki ayrı kavme aittiler, sonradan bu iki kavmin birleşmesi neticesinde iki ilahe ana kız olarak kabul edilmiş ve Grek mitolojisindeki Perrofone efsanesi ortaya çıkmıştır.

Bazı efsanelere göre Demeterin İasion adında bir sevgilisi vardır. Bu, senenin bazı aylarında ölüp, tekrar dirilmek, anlayışı ile Kybelenin sevgilisi Attise benzemektedir. Demeter kültürünün menşei eskiçağda bugünkü Agyia adını taşıyan yerdedir. Güney Teselya, Demeter kültürünün merkezidir. Tebaide, kültürün mevcudiyetini sikkeler vasıtasıyla öğreniyoruz. Kuzey Yunanistan'da Demeter kültüne az rastlanır. Makedonya'da yalnız Amphipolis ve Stoboiada sikkeler, bu kültürün varlığına işaret eder. Demeter kültü Teselya'dan iki koldan yayılmıştır. Birincisi, güneye doğru kara yolunu takip etmiş, ikinci kol ise, denizden Girit'e ulaşmıştır. Bu iki kol orta Yunanistan'da tekrar birleşmişlerdir. Böylece Eleusiste Demeter kültü en yüksek noktasına ulaşmıştır. Kuzeye doğru ise bu kült hiç yayılmamıştır. Yine bu konuda Prof.Dr. Baydur'a göre : Buna iki sebep tesir etmiştir.

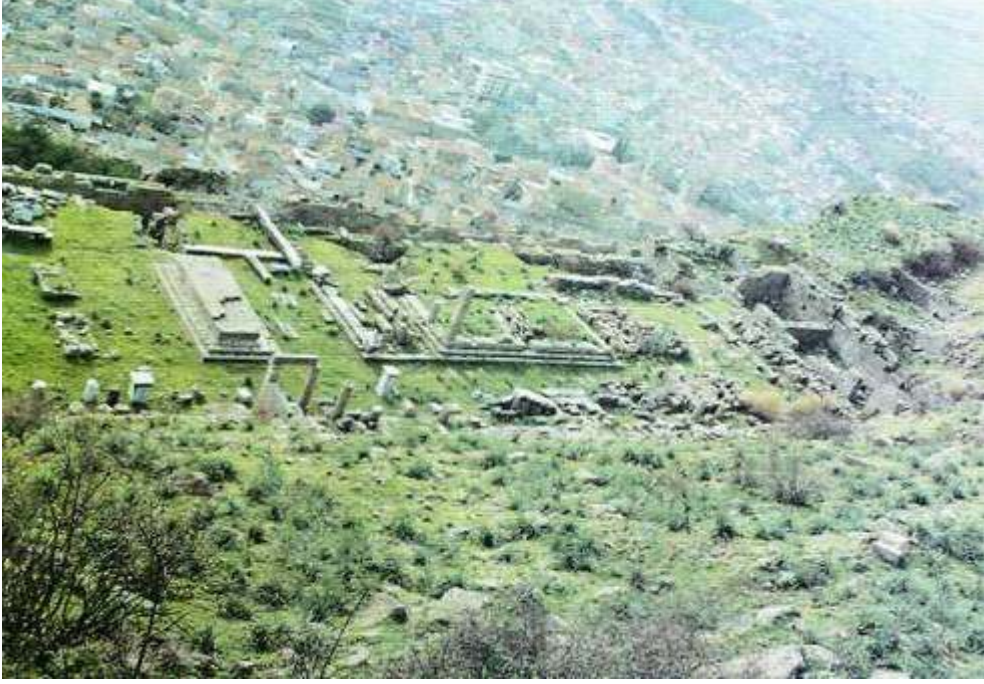
1-Ziraatla sıkı bir ilgisi olan kült münbit "verimli" vadi ve topraklara muhtaçtır. Bu sebeple dağlık bölgelere geç yerleşebilmiştir.

2-Demeter kültüne yakın olan Diyonisos kültü Trakya halkını tatmin etmiştir.

Küçük Asya'da, Demeter kültü hiçbir zaman yerleşmemiştir. Çünkü tanrıçanın, Medlerin değişik isimler altında ibadet ettiği bir rakibi vardı. Demeter kültü, ancak Dor hexapolisinde ve bilhassa Knidos ve Halikarnasosta yerleşebilmiştir. Efeste Demeter kültü Herodot'un (VI, 16) burada geceleri yapılan bir thesmophoros bayramından, eserinde bahsettiğine göre bu kült burada da önem kazanmıştır.

Bergama'da ise, Eumenes I, zamanında paralı askerlerin yeminin de Demeter ismi zikredilir. Bu kültürün tarihsel süreç içinde ortaya çıkışı ve yayılışını

ve Bergama'ya kadar gelişini inceledikten sonra Bergama'daki yayılışı, gelişimi ve etkileri, Bergama hanedanının kurucusu Philetairos M.Ö. 281-263 zamanında şehir duvarlarının dışında kırsal çevrede, Demeterin kutsal alanı yer alıyordu. Bu yapılar, yazıtlardan öğrenildiğine göre Philetairos ve kardeşi Eumenes tarafından M.Ö. 3. yüzyılın ikinci yarısında anneleri Boa'nın anısına adanmıştır. İon düzeninde anteli bir tapınaktır. Roma dönemine kadar mermer sütunlar ve alınlığı ile Korint düzeninde bir prostylosa çevrilmiştir. Tapınağın önündeki oldukça büyük Hellenistik dönem sunağı antik dönemde gayet zarif Hellenistik köşe volütleriyle süslüydü.

Demeter Kutsal Alanı

Bergama'da aşağı şehirde Gymnasiumun, kuzeybatısında ve Hera Mabedinin batısında büyük bir teras üzerindedir. Kutsal alan, 1908 den 1911 yılına kadar Eylül –Ekim aylarındaki dört mevsimlik araştırmalar sonucunda meydana çıkarılmıştır. Demetere ait sahanın üç tarafı galerilerle, yalnız doğu tarafı duvarla çevrilidir. Bu duvar üzerinde bulunan Grekler devrinden kalma, Roma Devrinde ise iki sütunlu bir galeri ilave edilmiş olan kapıdan kutsal sahanın dış avlusuna girilir. Güneyde kalan kısımda bir çeşme ve bir adak çukuru vardır. Kuzey bölümde ise asıl avluya açılan ve yukarı şehre bağlanan yedi basamaklı bir merdiven vardır.

Çeşme, Exedra biçiminde bir Roma Devri yapısıdır. Bu çeşmenin inşasında kullanılan büyük taş blok kaplamalar daha önce burada mevcut olan daha basit bir Grek çeşmesinden kalmadır. Adak çukuru çeşmenin batısında birbirine kenetlenmek suretiyle yapılan çukurun alt kısmı mermer levhalarla çevrilmiştir. Bu adak çukurunun bir benzerine Priene'deki Demeter Kutsal alanında rastlıyoruz. Bir Bergama sikkesinde Demeter Sunağı tasvir edilmiştir.

Sunak ve çevresindeki yapıları tarih tasnifi içinde ele alırsak birkaç devre tespit edebiliriz.

Eski Grek devrinde, şehrin yalnız tepeye kurulduğu zamandan en son bahsettiğimiz duvarlarla çevrili olan bir mabet ve bir atlardan ibaret bir Demeter kutsal sahası vardı.

Fletarios zamanında (M.Ö. 283-263) aşağı kuzey stoası, tiyatro ve doğu civarının aşağı kısmı yapılmış ve mabetle sunak yenilenmiştir.

Stoaların Apollonistan evvel mevcut olup olmadığı hakkında kat'i hüküm verilemiyor. Fakat belki de batı ve güney stoaların bir kısmı bu devre isabet eder.

Demeter Sunağından - Bereket Tanrıçası

Propylonun güney stoasının kuzey duvarı ile birleşik vasiyeti bizde bu şüpheyi uyandırıyor.

Kraliçe Apollonis zamanında ihtimal kocası Attales I (M.Ö. 241-197) öldükten sonra yani M.Ö. 2.nci asrın başlangıcında stoalar ve propylon büyük bir inşaat değişikliği getirmiştir. Sunak ve mabed Apollonis tarafından dokunulmamış Filetarios zamanındaki şekli muhafaza etmişlerdir.

Esaslı son bir değişiklik M.S. 2.nci asırda Antoninus Pius zamanında Kleusis kültü tekrar canlandığı sırada yapılmıştır. Bir Bergamalı olan G. Kladius Seilianos Aisimos mabede mermer bir prenses ve esas altara mermer bir kaplama ilave etmiştir. Ön avludaki exedralı çeşmenin geçirdiği değişiklik de bu zamanda olabilir. Bu çeşme kült temizliği için kullanılıyordu.

Güney stoasında mermerlerle yapılan değişiklik daha sonra olmakla beraber başlangıcı belki bu zamandır.

Geç Roma devrinde kuzey-batı köşesinde büyük bir değişme olmuştur.

Erken Hıristiyanlık devrinde bütün kutsal saha tahrip edilmiş, mermer parçalar kısmen ev, kısmen kilise inşasında kullanılmıştır.

Demeter kutsal sahası içinde gerek büyük heykeller, gerekse küçük parçalar ele geçmiştir. Bunlardan da kısaca bahsetmeyi uygun görüyoruz. Ancak bunların hepsine değil, sanatsal değer ifade eden parçalara temas edeceğiz. Bunlardan başka İmparator, Asklepios, Dipnysos ve kadın heykelleri ile muhtelif cinsten adak eşyaları bulunmuştur.

ARKEOLOJİK VE SANAT TARİHİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tarasanın takviye duvarları ile Demeter mahzeni arasında bulunmuş olan iki Nike heykeli vardır. Bunlar her halde mimari parçalardır. Fakat mabedin akroterlerine mi ait yoksa galerilerin içinden ve ya üstünden bir parça mı olduğu bilinmiyor. Boyları, birinin 0,66m., diğerrinin ki 0,75 m.'dir . Bunların üzerinde

görülen kafalar hazinenin kuzey doğusunda da bulunmuştur. Fakat Nike vücutlarına ait olmalıdırlar.

Germanikusun karısı yaşlı Agripinayı tasvir eden bir heykel de bulunmuştur. Agripina Asia eyaletinde de halk tarafında da çok sevilmiştir. Lesbosta Demeter Karpoforos namıyla zikredilir. Agripinadan bir Lesbos kitabesinde şöyle bahsedilmektedir. İmparator ailesindeki kadınların Demeter Karpoforos olarak ibadet görmesi, bu kült isminin ne kadar yayılmış olduğunun ispatıdır.

Bir kısmı mahzen ve takviye duvarları arasında, bir kısmı Demeter mabedi yanında 7 tane kabartma parça bulunmuştur. Bunlardan daha evvel Gymnasium'un orta tarasasında da ele geçirilmiştir. Üzerlerindeki haşhaş çiçeği ve başak tasvirlerinden, Demeter kutsal sahasına ait oldukları anlaşılmıştır. Gymnasium tarasasına tesadüfen gitmiş olabilirler.

Bunlar herhalde geç Roma devrinde güney galerisindeki tadilatla, sütunlar arasına konulan korkuluklara aittirler.

Bulunan parçalardan birinin etrafı silme ile tehdit edilmiştir. İşçilik kabadır, noksan olan sağ kısmında Hepding belki güneş ve ay ışığı altında yer altı hakimlerinin tasviri olabileceğini ileri sürüyor.

Parçanın yüksekliği 0,89 m.'dir.

Hemen hemen sağlam bir vaziyette bulunan diğer bir parçanın yanlarında sütunları kavrayan çukurluklar vardır. Ön yüzde ortada bir elinde kase bir elinde meşale ile Demeter ayakta duruyor. Kalın kumaştan hiton giymiş, üzerinde sol omuzdan atılmış kısa bir manto var, saçlar omuzlara düşüyor, belinde çelenk var. Bu tasvire göre belki mabet içinde sol elinde meşale, sağ elinde kase tutar vaziyette ilahenin bir kült heykeli kabul edilebilir. Kabartmada ilahe kutsal sahası içinde tasvir edilmiştir. Sol tarafında ön tarafı gırlantlarla süslü palmat akroterli bir atlar vardır. Atların üzerinde kuvvetli alevli bir ateş görülüyor. Sağ tarafta ihtimamli işlenmiş yanan bir meşale yerden iki yaprak arasından çıkıyor.

Bir diğer parça asma dalları ile süslüdür. Bu tezyinat mabette Dionisos'un Demeter ile ilgisini göstermek bakımından önemlidir.

Kutsal sahanın doğusundaki bina içinde bulunmuş bir kabartma Demeter kutsal sahasına aittir. Bir tarafında bir fiyonk üzerindeki iki volütün arasından iki defa birbirine dolanmış iki yılan vücudu çıkıyor ve başları ikinci bir fiyonktan sonra birleşiyor. Ön yüzde geniş basık bir yaprak üzerinde akantus yaprakları ve bir nar, bunun sağında bir başak vardır.

Demeter kutsal hazinesinin kuzey doğusundan ve Atların altından çıkarılan iki kabartma parçadan biri üzerinde haşhaş sapları arasından çıkan bir meşale, diğerinde de meşale var.

Doğu'daki odası ve büyük altların yakınındaki bir çok terakota figürler çıkarılmıştır. Bilhassa uzun elbise ve manto giymiş ve dua eder vaziyetteki kadın figürleri çoktur. Mantolar başı arkadan örtüyor. Birbirinden farklı 8 tip gösteriyorlar. Bunlardan bir numuneyi gösteriyor. Altarlar ve tiyatro kademeleri arasından 0,31 m. yükseklikte bir kadın başı bulunmuştur koreye ait olması muhtemeldir. Poliklet üslubunu hatırlatıyor.

Demeter kutsal alanları içinde ön plana çıkan mabetler ve diğer yapıları genel özellikleri ile Bergama Demeter sahası içindeki eserlerin ortak ve farklı yönlerini, Prof. Dr. N. Baydur'un Genel değerlendirme sonuçlarıyla incelediğimizde ortaya çıkan unsurlar :

Bu kutsal sahaların yapılışı çeşitli tarihlerde olmasına rağmen hepsinin esas şekillerini almaları IV.cü asır başı ile Helenistik devir arasına rastlar. Bergama, diğer yerlerde görülmeyen zengin stoalar ile Bergama Kutsal alanının en önemli özelliğini oluşturur.

Eleusis kutsal sahası ile Bergama'daki iç ve dış avluları, propylon inşaları ve oturma sıraları ile diğerlerinden çok birbirlerine benzemektedir.

Muhtelif mimari parçalarının işlenişinde dikkate değer bir incelik görülmez. Kutsal saha ilk şeklinden Bizanslılar zamanına kadar aşağı yukarı beş kere değişiklik ve ilavelere maruz kaldığı halde esas şeklini Apollonis zamanında almıştır, denilebilir.

Bergama kutsal sahası Eleusisteki müstesna diğerlerinden çok birbirlerine benzemektedir. İçerisinde ihtiva ettiği binalar bakımından Eleusistekinden sonra en zengin olanıdır.

Bu kutsal alanların içindeki tapınaklar, Bergama dışındakiler Yunan Mabedi şekil ve planından ayrılmaktadırlar. Özellikle Prienedekinin eşine hiçbir yerde rastlanmıyor. Eleusisteki talesterionda dört köşe şekliyle değişik bir tarz gösteriyor.

Samothrakedeki diğerlerine göre geç yapılmış "yeni mabet" dış görünüşündeki köşeliliğine rağmen sella'da yer alan apsisi ile az rastlanan bir özelliktir.

Tapınakların şekil ve planlarında görülen bu farklılıklar zamanla değişen kült adetlerinden ileri gelmiş olmalıdır.

Megara Kase

BÜYÜK SUNAK (ZEUS SUNAĞI)

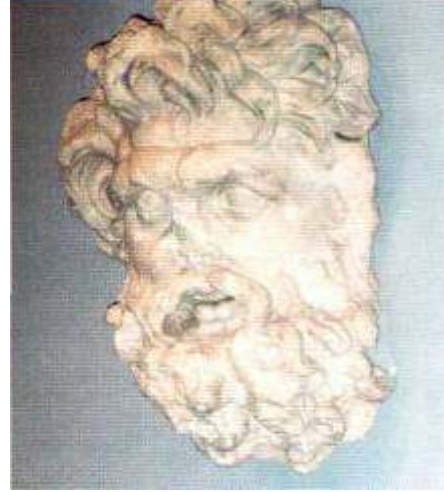
Bergama'nın Attalos I zamanında Galatlara karşı kazandığı büyük zafer üzerine Eumenes II zamanında (M.Ö. 197- 159) Akropol'de Zeus (Athena ya da tüm tanrılar) adına bir sunak yapıldı. Sunak hakkında ilk bilgi verenlerden biri Romalı yazar L. Ampelius'tur. Dünya Harikaları adlı yapıtında "Bergama'da mermerden kırk ayak yüksekliğinde, görkemli kabartmalarla süslü büyük bir sunak vardır. Tanrılarla Gigantların savaşını göstermektedir." demektedir.

Bu kabartmalardan birkaçının bulunması ile 1877'de Akropol'de kazılar başlamış ve sunak ortaya çıkarılmıştır.

Ele geçen parçaları ile Berlin Müzesi'nde tekrar yapılandırılan sunak boyutları nedeniyle bugün Berlin'de ziyaretçileri ağırlayan Pergamon Müzesi'nin yapımını (1910-1930) zorunlu kılmıştır.

Akropol'ün birinci surları dışında Athena Tapınağı'ndan 24m aşağıda bulunan 5623 metrekarelik düzlemin ortasında inşa edilmiş olan sunak, yukarı agoranın biraz üstünde bulunmaktadır. Sunak binası, kuzeyden güneye 37,70 m, batıdan doğuya 36,60m'lik bir dikdörtgendir. Sunağın genişliği 34,20m ve derinliği 36,44m olup beş basamaklı bir altlık üzerinde 40 ayak (12m) yüksekliği vardır. Selinos vadisine bakan cephesinde 20m genişliğinde 28 basamaklı merdiveni bulunur. Kuzey, güney ve doğu yüzlerini kuşatan ve Tanrılarla Gigantların savaşını anlatan kabartmaları (Gigantomachia) içeren yüksek kabartmaların uzunluğu 120m dir.

Bunların yüksekliği 2,30m, kalınlığı 0.50 m olup genişliği 0,60 - 1,10 m arasında değişmektedir. Sunak meydanının girişi doğuda ancak sunak avlusuna çıkan merdivenler batıda olduğundan sunağa gelenler merdivenli cepheye varabilmek için yapının iki yanından birini dolaşmak zorundadır.

Zeus Başı

Doğudan gelindiğinde ilk olarak Zeus ve Athena kabartma grubu görülür. Frizin bu yanında güneş doğuşuyla ilgili ışık tanrıları Apollon, Artemis ve Leto tasvir edilmiştir. Karanlık kuzeyde ise yıldız tanrı Orion, kader tanrıçaları (Moiral'lar) ve gece tanrıçası gibi tasvirler vardır. Güneyde başka tasvirler arasında şafak kızılığı, güneş tanrısı Helios, batıda denizle ilgili tanrılar ailesi Okeanos, Amphitrite, Nereus ve Triton vardır. Homeros'a göre Gigantlar vahşilikleri

yüzünden yok olmuş bir halk kitlesidir. Hesiodos ise "Onlar göğün ve toprağın çocuklarıdır. Parlak silahlı ve ellerinde uzun mızrakları olan savaşçılardır." der. Olympos tanrıları, Titanları sürgün ettikleri zaman, anaları toprak tanrıçası Gaia, Titanların öcünü almak için eşsiz büyüklük ve güçte olan Gigantları doğurmuştur. Gigantlar tümüyle insan kılığında gösterildiği gibi, bacakları oyuklarına kadar yılan kuyruklu da oluyordu. Böylece toprağın çocukları analarının kucağından çıkarak insan biçiminde ayağa dikiliyorlardı. Gigantlara yılan ayakları savaşta yardım ettiği gibi tanrılara da hayvanlar yardım ediyordu. Zeus'un kartalı Gigantların yılanlarına karşı savaşıyor, azgın köpekler ve Hekate'nin bir aslanı da Rea'nın yanında bulunuyordu. Yüksek kabartmalarda birbirine giren figür bolluğu vardır. Bunlar yan yana veya arka arkaya değil, birbirini kısmen örten ve kesen bir durumda düzenlenmiştir. Böylece, göğüs göğüse yapılan bir ölüm kalım savaşı, sanatçılar tarafından büyük bir ustalıklı, olağan bir karmaşadan uzak tutulmuştur. Bu kabartmalardaki tema, direkt olarak tarihsel olayların (Galatlara karşı kazanılan zafer) konu edilmesi yerine bu olayların vurguladığı düşünceye önem veren Hellen görüşüne uygun görülmektedir. Kral Eumenes II de Hellenliğin ruhsuz, duygusuz barbar bir dünya üzerindeki zaferinin sanatsal betimleme anlatımını önemsemiştir.

Sunağın iç yüzünde de dış yüzde olduğu gibi sütunlu galeriler planlanmış ancak tamamlanmamıştır. Duvarın iç yüzünü, Bergama krallık soyunun atası olarak kutsanan Herakles'in oğlu Telephos destanından sahneler süsler.

Antik dünyada önemli veya halka hükmeden ailelerin soylarını bir tanrı ya da büyük kahramanlara dayandırmaları yaygındı. Telephos da Attalos hanedanının hem Grek tarihinin en büyük kahramanı Zeus'un oğlu Herakles, hem de Arkadia'daki soylu ve saygıdeğer bir Grek ailesi ile bağlantılarını sağlıyordu. Telephos'un yaşamından bölümlere antik şiirlerde ve Aeschylus, Sophokles, ve Euripides' in klasik dramalarında rastlanmaktadır. Telephos frizinde diğer eserlerdeki gibi bütün olay aynı zaman ve mekanda geçmemektedir. Bu anlamda bu friz heykelcilikte yeni bir anlatım şeklinin oluşmasında öncülük etmiştir.

Efsane Arkadia'da başlar. Apollo kahinleri Arkadia Kralı Aleos'a oğullarının kızı Auge'nin soyundan gelen biri tarafından öldürüleceği hakkında uyarırlar. Kral bunu engellemek için kızını Athena baş rahibesi yapar. Kralın huzuruna gelen Herakles bir meşe koruluğunda Auge'ye rastlar. Kral Aleos Auge'nin Herakles'ten olan bebeğini Parthenion dağlarına bırakır, kızı Auge'yi de bir kayığa bindirip denize bırakır. Auge Mysia kıyılarına sürüklenir. Burada Kral Teuthras Auge'yi karşılar ve evlat edinir. Auge Bergama'da tanrıçası olan Athena kültürünü kurar. Bu sırada Herakles oğlu Telephos'u onu sütüyle besleyen bir aslan ile birlikte bulur. Dağ perileri de çocuğa bakmaktadır. Çocukluğu hakkında diğer olaylar saklanamamıştır. Gençliğinde Telephos bir kahin tarafından annesini aramak üzere Mysia'ya gönderilir. Telephos Kral Teuthras tarafından karşılanır ve tanımadığı annesi, Auge, ona Mysia için savaşması için silahlar getirir. Kral Teuthras Telephos ile Auge'yi evlendirir, ancak ilk gece yataklarındaki bir yılan anne ile oğulun birbirlerini tanımasını sağlar. Telephos daha sonra Mysia kralı olur ve Truva için yola çıkan ancak yanlışlıkla Mysia kıyılarına çıkan Grekler ile büyük bir savaşa girer. Karısı Hiera da Mysia kadınlarının başında savaşa girer. Antik kaynaklara göre Hiera o kadar güzeldir ki, savaşta öldüğünde düşman geri çekilmiş ve gömülmesi için ateşkes ilan edilmişti. Mysialılar Grekleri püskürtür, ancak Telephos Achilles tarafından Telephos'un hediyeler sunmadığı Dionysos'un bir sarmaşığa takılmasını sağlamaıyla yaralanır. Yarası iyileşmeyince, bir kahine danışır ve ona "Yarayı açan iyileştirecektir" denir. Bunun üzerine Telephos bir gemi ile Argos'a (Yunanistan) gider ve Kral Agamemnon huzurunda kimliğini saklar. Bir şölen sırasında yarasını gösterip kimliğini açıklar. İçlerine kadar sızmış olan düşmanlarına karşı Greklerin öfkesi Telephos'u korkutur ve o da Agamemnon'un oğlu Orestes'i rehin alır. Telephos Achilles'in mızrağının tozu ile iyileştirilir. Sunaktaki diğer paneller Bergama'nın önemli kültleri ile ilgili sahneleri

gösterir. Dionysos'un onurlandırılması ve oturmuş tanrıça için yapılan sunak gösterilmiştir. Son panel ise ölen kahramanın cenazesinden bir sahne olabilir.

ARSENAL

M.Ö. III ve II. yüzyıllarda, özellikle korunmuş, Bergama Kalesi'nin en dıştaki alanda kuzey güney doğrultusunda uzanan beş magazin yapısı kurulmuştur. Burada bulunan ve bugün aşağı agorada korunan 13 farklı çapta 900 gülle mancınık biçiminde sapanlar ile atılırdı. Eski çağda da güllerle magazinler dışında depolanır, magazinlerde özellikle çabuk bozulan erzak ve tahıl saklanırdı. Üzerindeki ağırlığı taşıyabilmek için ızgara biçiminde birbirine yakın duvarlar halinde inşa edilen temellerde etkin havalandırma için yarıklar bulunuyordu. Çatıları kiremitle örtülü büyük ahşap galerilerden oluşan asıl magazinlerde yiyecek dışında kalede kalan savaş araçları da saklanırdı. Daha sonra Roma Legionlarında görülen bu büyük yapılar antik çağda görülen en eski silah ve erzak depolarındandır.

Arsenalin güneydoğusundaki kral birliklerinin büyük kışlasının 32 taş sırasına kadar ayakta kalabilmiş kuzeydoğu duvarı Hellenistik Çağ tahkimatının en iyi durumda kalmış parçasıdır.

BERGAMA KÜTÜPHANESİ

Tarihçi Diadoros tarihteki en eski kütüphaneyi, M.Ö. 7. yüzyılda Ninova'da Asuranipal'in sarayında bulunduğunu kaydeder. Ninova Kütüphanesi, Yunan Tiranlarına örnek teşkil etmiş bu suretle Hellenlere geçtiğini kaydeder. Sisam Tiranı, Polikrates ile Atinalı Peisistratos'un kütüphaneleri bu dönemde meşhurdu. Fakat sonraki yüzyıllarda Hellenler Edebiyata karşı gösterdikleri büyük ilgi ve alakaya rağmen Yunanistan'da kütüphanelerin ortadan kalktığını görüyoruz. Kitapçı dükkanlarının ihtiyaca yeterli gelmesini de kütüphanelerin kapanmasında etkili olduğu görüşü de bu dönemde ön plana çıkmıştır.

Strabon eserinde, Mısır'da Ptolemis'lardan önce Aristoteles tarafından ilk sistematik kütüphanenin tanzim edildiğini bildiriyor. Hellenistik devre gelindiğinde İskenderiye Kütüphanesi ile Bergama'da Eumenes II'nin yaptırdığı M.Ö. 2. yüzyılda inşa edilmiş olan, Bergama Kütüphanesi bu devrin en ünlü kütüphaneleri idi. Makedonya Savaşlarından sonra Hellenistik dönem kral ve hususi kütüphanelerinin kitapları Romaya taşındı. İmparator Augustus Bergama'yı örnek alarak Palatin'deki kütüphaneyi yaptırdı. M.S. 3. yüzyılda iç isyanların ve dıştaki savaşların sebep olduğu iktisadi duraklama ve gerileme dönemi kütüphaneleri de olumsuz yönde etkiledi. Avrupa'da Rönesans ve Reform hareketleri ile Antik dönemin yeniden keşfedilmesine kadar Bizans Sarayı ve Araplar Kütüphanesi mirasını ellerinde bulundurdular. Kütüphaneciliğin bu kısa tarihi gelişiminden sonra Bergama Kütüphanesi ile ilgili bilgileri ele alacak olursak Bergama'da kütüphanenin balıksırtı şeklinde çatısı ve Üçgen alınlığı ile Yunan sella nizamının tatbik edildiğini ilk bakışta görebiliriz.

Bergama kütüphanesinin yeri 1880 yılında Akropolde yapılan kazılarda Carl Humann ve Prof. Conze tarafından ortaya çıkarılmıştır. Böylece Attalos I tarafından yaptırılan ve M.Ö. 2.yüzyılın başlarında ünlenen kütüphanenin, Athena Tapınağının kuzey koridoru arkasındaki durumu anlaşılmış ve planları çizilmiştir. Koridorun alt karından geçilebilen batı kısmındaki 12x9m boyutlarında büyük odadan daha küçük odalar yapılmıştır. Bunlar arasında üç sütunlu küçük dar bir salon, onun arkasında da üç oda bulunmaktadır. Doğu tarafındaki orta büyüklükteki odaya koridorun ikinci katından geçilmektedir. Kapılar yerine perdelerle birbirinden ayrılmış dört salondan oluşan odada mermer pervazların kalıntıları bulunmuştur. Daha doğudaki en büyük oda 16x 13m boyutlarındadır. Koridordan kütüphaneye açılan geçitlerin en büyüğünün burada olduğu kabul edilmektedir. Taştan altlıklı duvarlardaki bir sıra çivi deliklerine Conze'ye göre altlık üzerine

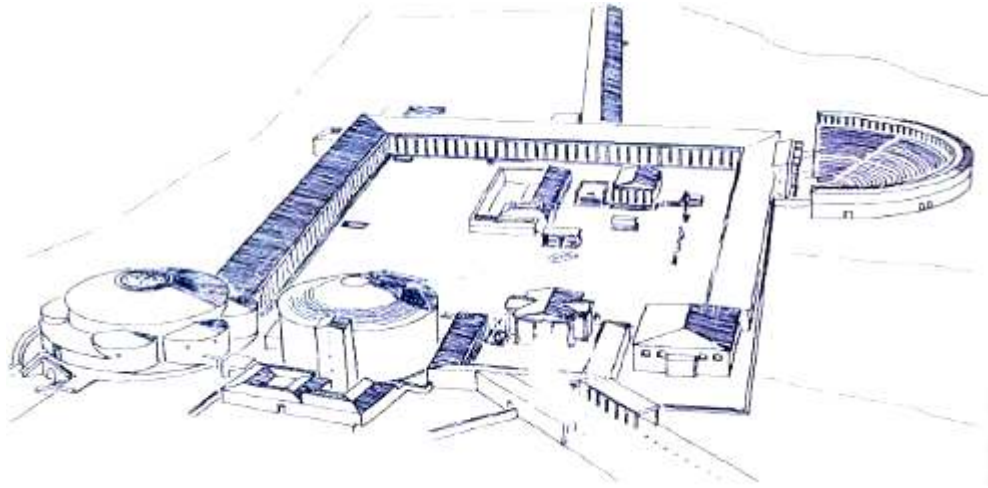
konulan kitap dolaplarını saptamak için yapılan madenden yapılmış çengeller asılıydı. Kitaplar, güney ve batının nemli havasından korunmak için kuzey ve doğuya konulmuş ve kitap raflarıyla duvarlar arasında yarım metrelik bir boşluk bırakılmış olduğu anlaşılmıştır.

Kuzey duvarının ortasında bulunan büyük kaidenin üzerinde Bergama'nın ve krallığın koruyucusu olan Athena'nın büyük bir heykeli bulunuyordu. Parthenos'taki altın-fildişi heykelinin Hellenistik anlamda bir kopyası olan heykelin etrafında çok güzel bir kadın heykeli ile bir kadın başı da bulunmuştur. Kütüphanede ayrıca destan ozanı Homeros'un, Helen dünyasının en büyük kadın lirik ozanı Lesboslu Sapho'nun büstleri, parşomenci Krates ve İrodikos, Halikarnassos'lu tarihçi Herodotos, Miletos'lu lirik müzisyen Timotheos, daha ileride tarih yazarları Meleagros'un oğlu Balakros, Philotas'ın oğlu Apollonios gibi bilginlerin heykel ve büstleri bulunuyordu.

Bergama ve İskenderiye arasındaki rekabet yüzünden Mısır kralı papirüs dışsattımını yasaklayınca Bergama'da papirüs yerine geçebilecek herhangi bir maddeyi getirene büyük ödüller verileceği duyuruldu. Çok geçmeden, Sardes'li sanatçı Krates, krala keçi derisinden özel bir biçimde hazırlanmış bir örnek getirdi. İstenilen kullanışa elverişliliği görülen bu kağıtlara Bergama kağıdı (Pergaminae Chartae) adı verildi ve daha sonra bilim dünyasının yolunu ışıttak olan parşömen adını aldı. Bergama kütüphanesi edebiyat ve sanat hakkında parşömenlere yazılmış 200 bin tomar kitapla doldu. Bergama, İskenderiye karşısında bilim ve sanat bakımından erişmek istediği varlığı sağlamış oldu.

Bergama, M.Ö. 133'de Roma egemenliğine geçtiğinde Romalı bilginler Hellen kültürünü incelemek için aradıkları eşsiz eserleri Bergama kütüphanesinde buldular. Sezar'ın ölümünden sonra Roma'da başlayan iç savaş sırasında Bergama da ünlü kütüphanesini yitirdi. Antonius tarafından Tarsus'ta Mısır Kraliçesi Kleopatra'ya armağan edilen Bergama Kütüphanesi, M.Ö. 47 yıllarında bir savaş sırasında yanan İskenderiye Kütüphanesinin boşluğunu dolduracaktı.

ASKLEPİON

Antik Çağın en önemli 3 sağlık merkezlerinden biri olarak ün yapmış Bergama Asklepiyonu, kendi çağdaşı olan diğer iki; Epidauros ve Kos Asklepiyon'ları ile birlikte sağlık tanrısına adanmış hem tapınım yeri hem de, şifa bulunan sağlık merkezleridir. Bugün, Bergama Asklepiyon'unda görülen kalıntıların büyük çoğunluğu M.S. 2. yüzyılın ilk yarısına, yani Roma İmparatoru Hadriyanus M.S.117-138 ve İmparator Antoninus Pius M.S. 138-161 yılları arasında hüküm süren Roma İmparatorlarının dönemlerinde sağlık tanrısı Asklepiyon adına yapılmış diğer ilave yapılardır. Ancak yapılan araştırmalar Bergama Asllepiyon'unun M.Ö. 4. yüzyılda kurulduğunu ortaya koymaktadır. Tarihçi Pausanias burada yer alan sağlık

tanrısı Asklepios Tapınağının M.Ö. 4. yüzyılda inşa edildiğini eserinde yazmaktadır. Ünlü tarihçiye göre Asklepion kültü buraya; Bergama'nın kuzeyindeki Madra Dağında avlanırken ayağından yaralanan Archias adında bir kahraman tarafından getirilmiştir. Mitolojik öyküde, ayağından yara alan Archias sağlığına kavuşmak için önce Epidauros'taki Asklepion Tapınağına gitmiş, buradaki rahiplerden aldığı ilahi öneriler üzerine Bergamaya gelerek, Asklepion kültüründe beraberinde getirip burada yayılıp gelişmesine öncülük etmiştir. Böylece ilk tapınak Ayvazali yöresinde kutsal çeşme ile onun yanındaki kayalık alanda kurulmuş oluyordu. Başlangıçtan beri bu kutsal bölge adım adım genişletilmiştir. M.Ö. IV. yüzyılda büyük alanda bulunan kaya ve temeller üstünde genişletilmiş olan Asklepion kutsal yol boyundaki anıt-mezarlarda klasik kültür bakımından özel bir durum taşıyordu.

MÖ 280 - 133 Bergama Krallağı döneminde akropol ve kent gibi Asklepion da geniş ölçüde kalkınma ve yükselme içine girmişti. Özellikle mermer işçiliğın değerli yapıtları ile süslenmiştir:

MÖ 156 ,da Bergama'ya Bitinya kralı II. Prusias saldırmış, kenti kuşatmasına karşın alamayınca aşağı kenti ve Asklepion'u yağmalamış, tüm heykel ve sanat ürünlerini alıp ülkesine götürürken Asklepios heykelini de unutmamıştır. Bergama kralı III. Attalos zamanında sağlık tanrısı ile kral arasındaki sınıf ayrımı kaldırılmış ve Asklepios'un sağlık yurduna Kral kutsal yeri şeklinde isimlendirilmiştir.

MÖ 218' de Büyük İskender'in hazinesi yüzünden Suriye kralı III. Antiokhos ordularını, Bergama kralı I. Attalos üzerine göndermişti. Bergama'ya kadar gelebilen bu ordu, akropolü kuşattı ve kenti yakıp yıktı. Asklepion ise çok az zararlı çıkmıştı.

MÖ 201 de Makedonya kralı V. Filip, akropolü zaptedemeyince kenti yakıp yıktı ve Asklepion'a da zarar vermişti. M.Ö 183-173 yılları arasında Bergama kenti bayındırlık aşamasına geçerken Asklepion da gözden geçirilmiş ve genişletilmiştir.

Bu dönemdeki plana göre yer kazanmak için güney eğimli alan destek duvarlarıyla kapatılmış ve bir dehliz oluşturulmuştur. İon düzenindeki mermer tapınak kayalıklar üstünde yükselmiş, tedavi salonları kurulmuştur. Kutsal su için taş çeşme ve havuz yapılmıştır.

Asklepion'u incelerken ilk kuruluş dönemi ve bu kültürün ortaya çıkışı Bergama Krallık dönemi öncesine ait olduğunu tespit etmemize rağmen, çalışmamızı, "Bergama Krallık Dönemi" başlığı altında bu kültürü inceleyerek ele almak, ihtiyacını duyduk

Kapısında : "Ölümün Yasaklandığı, Vasiyetnamelerin Açılmadığı Yer" olarak da şöhreti Bergama sınırlarını aşmıştır. Dünya tıp tarihinde büyük bir şöhrete erişmiş olan Galenos'da, meslek hayatı içinde Bergama Asklepion'u ile özdeşleşmiştir.

Bergama Asklepion'da görevli rahipler, "Asklepiad" adı verilen Bergama'nın soylu ailelerinden geliyorlardı. Bu babadan oğula geçen bir meslekti. Bunların başında da bir başrahip bulunuyordu. Asklepion rahipleri aynı zamanda birer hekim olup telkin yoluyla, değişik bitkilerden yaptıkları ilaçlarla buraya gelen hastaları tedavi ediyor, ayrıca hastalar şifalı su ve çamur banyolarından yararlanıp spor yapıyorlardı.

Ünlü tarihçi Pausanias'tan sonra Ünlü hatip Aelius Aristedides, M.S. 2. yüzyılda buraya gelip kalmıştır. Kaldığı süre zarfında Bergama Asklepion'da yapılan tedavi ve fizyoterapi metotlarını; hastalara uygulanan masaj, su ve çamur banyolarını kaleme alarak günümüze yazılı bir belge bırakması bakımından çok önemlidir. Ayrıca kazılarda ele geçen bazı yazıtların üzerinde de tedavi yöntemlerinden bahseden bilgiler mevcuttur.

Antik çağlarda Yunan halkı ölümden sonraki yaşamı hep yerin altında

karanlıklar içinde düşünmüş ve bu yaşama hep soğuk bakmıştır. Ölüm öncesi yaşama sıkı sıkı bağlanıp, ölümden sonrasına hep üstün tutmuştur. Bu yüzden gerek Anadolu gerekse Yunanistan hep tiyatrolarla, stadyumlarla ve hamamlarla doludur. Oysa Mısır tam bir mezarlıklar ülkesidir. Yaşamın vazgeçilmez kaynağı sağlık da unutulmamış, pek çok değişik yerlerde sağlık için tesisler yapılmıştır. Ünü günümüze kadar ulaşan Bergama'nın Asklepion'u (Asklepieion) da sağlık alanında hizmet vermiştir. Günümüz Bergama'sının önemli tarihsel ve gezmesel yeri, antik Pergamon'un sağlık yurdu Asklepion'un kuruluşu İÖ 4. yüzyıla dayanır. Yapılan kazılar Asklepion, Asklepion olmazdan önce yine aynı yerde başka bir yerleşimin olduğu sonucunu çıkarmıştır. Sağlık ve doktorluk tanrısı Asklepios için adanan bu tapım merkezi, olasılıkla, Anadolu'da sıkca karşılaşıldığı gibi, başka bir tapım merkezinin üzerine kurulmuştur.

Asklepion'daki yapıların, Akropol'ün aşağısında kalan bir düzlükte korumasız şekilde açık bir alan üzerinde yer alması sebebiyle, tarih içinde birçok saldırılara maruz kalarak defalarca yıkılıp yakılmıştır. Her defasında yeniden inşa edilmiş veya onarım görenek; günümüze kadar kısmen korunmuş olmasının en büyük nedeni, yüzyıllar boyunca yağmur sularının getirdiği toprakların bu düz ve Akropol dışındaki konumuna göre ise, çukur alandaki bu bölgeyi doldurmasıdır.

Asklepion'un işlevi, barındırdığı yapıları, söylenceleri ve ünlü Bergamalı hekim Galenos'u görmeden önce, Asklepion'a adını veren, eski Yunan'ın ve Roma'nın sağlık tanrısı olan Asklepios'u tanımak gerekir.

MİTOLOJİDE ASKLEPIOS

Latinler'de Esculapius. Tıbbın tanrısı ve kahramanı. Apollon'un oğludur ama doğumuna ilişkin efsaneler birbirinden oldukça farklıdır. Çoğunlukla, Apollon'un Tesalya kralı Phlegyas'ın kızı Koronis'le seviştiği ve onu bir erkek çocuğa hamile bıraktığı anlatılır. Özellikle Pidaros'un benimsediği versiyon budur.

Ne var ki, Koronis bu çocuğa hamileyken bir ölümünün Elastos'un oğlu İskhys'in aşkına ram olur. Bir kuzgunun boşboğazlığıyla (ya da kehanet yeteneğiyle)ihaneti öğrenen Apollon vefasız kadını öldürür. Koronis'in vücudu yakılmak üzere odunların üstüne konulduğu sırada, henüz yaşayan çocuğu Koronis'in karnından çekip almır. Asklepios'un doğumu böyle olur.

Asklepios'un neden Peloponisos'da Epidauros'un büyük tanrısı olduğunu açıklamaya matuf bir başka tradisyona göre ise, büyük yağmacı Phlegyas, ülkenin zenginliklerini öğrenmek ve onları ele geçirmenin yollarını bulmak için ülkeye gelir. Kızı da onunla beraberdir. Yolculuk sırasında Apollon kızı baştan çıkarır. Kız, Epidauros toprağında Myrtion adındaki dağın eteğinde çocuğunu gizlice doğurur. Sonra da onu terk eder. Ama bir keçi gelip çocuğu emzirir ve bir köpek ona bakar. Köpekle keçinin sahibi olan çoban Aresthanes, çocuğu bulur ve çocuğu saran ışık çemberini hayretler içinde kalır. Bu işte bir sır olduğunu düşünerek bebeği almaya cesaret edemez. Bebek, tanrısız kaderin yolunda tek başına ilerler.

Bir başka versiyonda, Asklepios'un annesi olarak Leukippos'un kızı Arsinoe'nin adı geçmektedir. Çocuğun, Arsioe'nin oğlu olduğu ama Koronis tarafından büyütüldüğü ileri sürülerek, diğer tradisyonlarla uzlaştırılmaya çalışan Messinia tradisyonudur.

Babası Asklepios'u Kentauros Kheiron'a emanet etti. Kheiron, Asklepios'a, tıp öğretti. Asklepios, çok geçmeden bu sanatta çok büyük bir maharet kazandı. Hatta ölüleri yeniden diriltmenin çaresini bile buldu. Çünkü Asklepios, Athena'dan Gorgo'un damarlarından akan kanı almıştı. Gorgo'un sol tarafındaki damarları kuvvetli bir zehir saçarken, sağ taraftaki damarlarının kanı ise şifa verici nitelikteydi. İşte Asklepios, ölümlere can vermek için bu kanı kullanmasını biliyordu. Bu yoldan birçok insanı diriltmişti. Bu insanlar arasında Kpaneus, Lykourgos (muhtemelen Thebai savaşı sırasında: çünkü, bu savaşta ölenler arasında bu adı taşıyan iki kahraman vardır), Minos'un oğlu Glaukos ve adı daha sık geçen Thrseus'un oğlu Hippolitos sayılabilir. Bu diriltmeler karşısında, Asklepios'un dünyanın düzenini bozacağından korkan Zeus, onu yıldırımı ile çarptı. Apollon da Zeus'tan intikam almak için Kykloplar'ı öldürdü. Asklepios, ölümünden sonra, takımyıldızla dönüştürüldü ve Yılanlı takımyıldızı oldu.

Geç döneme ait bazı anlatılar, Asklepios'u, Kalydon avına ve Argonautlar seferine katılmış olarak göstermektedir. Ama Asklepios genellikle efsane siliklerinin dışında kalır.

İlyada'da adı geçen Podalirios ve Makhaon adlı iki hekimin Asklepios'un çocukları olduğu söylenir. Efsanenin daha sonraki versiyonlarında Asklepios'un Epione adında bir karısı ve Akeso, Iaso, Panakeia, Aigle ve Hygieia adlarında çocukları olduğu anlatılmaktadır. Belkide ilk ortaya çıktığı yer olan Triikka (Teselya)'da varlığı belgelenen Asklepios kültü, uygulamaları özellikle büyüye dayanan, ama daha bilimsel bir tababetin geleceğini hazırlayan gerçek bir tıp okulunun geldiği Epindauros (Peloponisos)'ta kök saldı. Bu sanat, Asklepiadlar ya da Asklepiosogulları tarafından icra ediliyordu. Bunların en ünlüsü, ailesinin şeceresi bu tanrıya dayanan Hipokrates'tir.

Asklepios'un yok oluşundan sonra hekimlik sanatını kızı Hijye (Hygieia, Yunanca sağlık anlamına gelir) ve oğulları Asklepiades sıkı bir lonca düzeni içinde sürdürmüşlerdir. İlkçağ sonuna dek gelen bu gelenek içinde tüm hekimler bu efsaneye bürünmüş olarak çıkarlar karşımıza. Örneğin Hippokrates'in yaşam öyküsünün ne kadarı gerçek, ne kadarı masal bilinmez bugün. Asklepios adına yaptırılan tapınakların bulunduğu yerlerde kurulan sağlık yurtlarının en ünlüleri

Peloponnes'teki Epidavros (Epidauros), Hippokrates'in görev yaptığı, Gökova Körfezi'nin ağzındaki Kos Adası (İstanköy) ve Bergama'dır.

Asklepios'un sembolleri bir sopaya sarılmış yılanlar ve bunun yanı sıra, çam kozalakları, defne çelenkleri, bazen de bir keçi ya da köpektir.

SAĞLIK TANRISI ASKLEPİON'UN ADINA YAPILAN HASTANE

Homeros onun soylu bir kişi olduğunu yazmaktadır. Daha sonra Asklepieion'un, Apollon'un oğlu olduğuna inanılmıştır. Asklepieion, simge olarak yanında bir yılan taşırdı. Mitolojiye göre Epione ile evlenir ve üç çocuğu olur. Bunlardan kızı Hygeia sağlığı koruma tanrıçasıdır. Günümüzde sağlığı koruma bilimine Hygeia'nın adından "Hijyen" denilmektedir. Oğlu Telesphore iyileştirme (nekahat) tanrısıdır. Diğer oğlunun adı Podalyere'dir. Bu hekim değildir. Ancak inanca göre bunun oğlu Hippocoon bir hekimdir ve Hippocrates'in atalarından biridir.

Bunlardan ayrı olarak Apollon'da iyileştirmeyi bilen bir tanrı idi. Genç kızların tanrıçası olan Diana çocukları iyileştirirdi. Cinsel ilişki ile bulaşan (venerial) hastalıkları ise Aphrodite iyileştirirdi.

II. Eumenes devrinde Asklepieion yeni planlara göre genişletildi. Dört bir yandan gelen hastaların, dertlilerin ihtiyacına uygun bir duruma getirildi. Dünya Asklepieion'ları arasında ünü ve değeri en başta yer aldı. Strabon da "Bergama bu ününü II. Eumenes'e borçludur."der.

M.S. 166 yılında, Anadolu'da olduğu gibi, Bergama'yı da büyük veba salgını kırıp geçirmişti. C. Verius'un Part'larla yaptığı savaşlardan dönen askerleri, Anadolu'nun Kuzeyinden geçerken bu salgın hastalığı da getirmişlerdi. Zeus Sunağı taraçasında bulunan kitabede "Ey büyük Tanrı Zeus! Asklepieion ve bütün Tanrılarla birlikte, şehri harap eden salgını kov" denilmektedir.

İmparator Avrelius Antonius (211-218) Trakya'dan dönerken Gelibolu'da tehlikeli bir gemi kazası geçirmesi üzerine, onu Bergama'daki Asklepieion'a getirdiler. Kısa bir sürede tedavi edildi. Şükran borcu olarak mukaddes mahalle heykelini diktirdi. Akropolde de tiyatro taraçasında mermerden Dionisos Tapınağını yaptırdı. Heykelin başı Bergama Müzesinde, Latince kitabeli heykel altlığı da Asklepieion'dadır.

Milattan önce ikinci asırda olduğu gibi, milattan sonraki ikinci asırda da, Bergama Asklepieionu dünya Asklepieion'ları arasında en yüksek şöhretini taşıdı. Bu dönemden sonra eski özelliğini kaybetti

ASKLEPİON'DA KAZILAR

Asklepion'da ilk kazılar, 1927 yılında başlamıştır. Alman kazı kurulu başkanı Wiegand Asklepion'un yerini saptamış ve 1928 den sonra Asklepion ortaya çıkarılmaya başlanmıştır. İlk buluntular arasında kuzey koridor kolonları yerleştirilmiş ve tiyatronun birinci bölümünün onarımı yapılmıştır. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün yardımları ile Basın-Yayın Genel Müdürlüğü Turizm bütçesinden destek ile Bergama Müze Müdürü Osman Bayatlı Asklepion'un onarımı, 20 kadar sütunun dikimi ve küçük tiyatronun doğuşunu hazırlamışlardır.

Hygeia

1958 yılında Alman arkeologlar kutsal alanın orta kesiminde yeniden çalışmaya başladılar. Bu kazılar çeşitli yenilikler sunmaktadırlar. Hellenistik uyku odalarının altında, üstteki kuzey-güney yönlendirmeden farklı olarak, eğik bir biçimde uzanan duvarlara rastlanmıştır; işçilik, duvarların en geç İ.Ö. 4. yüzyıl başlarında örüldüğünü göstermektedir. Gerek söz konusu duvarlar, gerekse bir birtakım arkaik figürinler ve yakında bulunup, çok erken bir döneme tarihlenen bir keramik parçası, İ.Ö. 4. yüzyılda kurulan Asklepion'dan önce burada yerleşildiğine işaret eder. Çevrede ele geçmiş bazı pişmiş toprak figürinlerin oturan bir kadını betimlemesi nedeniyle, kazıcılar burada bir tanrıça kültünün bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Ne ki, figürinler daha geç bir döneme aittir. Bu durumda eski kültün (eğer gerçekten eski bir kült var ise), Asklepios kültünün yanı başında yaşatıldığı anlaşılır. Sorun henüz tam anlamıyla çözümlenememiştir. 1969-1971 yılları arasında Oscar Ziegenaus yönetiminde Asklepios Tapınağı kazıları tamamlandı.

ASKLEPİON VE ÇEVRESİNDEKİ BERGAMA KRALLIK DEVRİ YAPILARI

Asklepion'un yeri; kentin batı kesiminde, denizden 108 metre yükseklikte ve rüzgarlardan korunabilir bir yerdedir. Örneğin Aristides buranın konumu için; su ve havasının iyiliğinden gelişi güzel seçilmiş olmayıp gizemsel bir seçim olduğunu belirtir.

Bergamalı ünlü hekim Galenos ise; Asklepion'un Misi Dağları'nın (Geyikli) ayaklarında, hava akımlarından korunmuş, temiz havası ve suyu olan uygun bir yerde kurulduğunu vurgular.

Ozan ve tarihçi Horas ise; oraya sıcaklar sıtma götürmez, orada vasiyetnameler açılmaz diyerek önemini dile getirir. Kazılar sonucu gün ışığına çıkarılan Asklepion'un bugün gördüğümüz kalıntıları büyük oranda İ.S. 2. yüzyılda gerçekleştirilen geniş çaplı yenilemeye aittir. Bunun öncesinden kalanlar ise kutsal alanın esas çekirdeğini oluştururlar: Kutsal kuyu, tapınağın ve onun batısı ile güneyinde yer alan uyku odalarının temelleri. Bugün gördüklerimizin çoğu Aelius Aristides'in zamanında inşa edilmiştir. Ne yazık ki, onun sözünü ettiği yapılar genellikle günümüze erişmemiştir. Yine de kutsal alandaki ilk yerleşmenin Arkaik Dönem'e, hatta Bronz Çağ'a gittiği anlaşılmaktadır. Yunan tanrısı Asklepios'un kültü olasılıkla daha eski ve yerli bir kutsal alan üzerine kurulmuştur.

Kutsal Yol (Via tecta)

Viran Kapı'dan başlayıp Asklepion'u Bergama'ya bağlayan yol. Kazılarla önemli bir kısmı açığa çıkarılan kutsal yol, anıtsal kapının önündeki avluya eğik bir şekilde kavuşur.

Kutsal Yol

Anıtsal Kapı

(Propylon, Propylon) Kutsal alana, kutsal yol üzerinden girişlerin yapıldığı ana kapı.

Küçük Alan

Kütüphane

Anıtsal kapıdan geçtikten sonra hemen sağda, yani kuzeyde, kütüphane yer alır. Kütüphane, duvarlarında nişler bulunan kare biçimli tek bir odadan ibarettir. Doğu kenardaki orta nişi, bilimsel çalışmaları koruması nedeniyle kütüphanenin adandığı İmparator Hadriyan'ın (Hadrianus) heykeli süsler. Hadriyan ayrıca Asklepion'un bütününde yapılan yeniliklerden ve onun Yunan dünyasındaki en ünlü tapınaklar arasına yükselmesinden de sorumludur. Okuma için gerekli ışık, nişlerin üzerindeki bir sıra pencere ile sağlanmıştır. Kütüphane bir tıp kitaplığı sayılmamalıdır; tersine hastaların hizmetine sunulmuş klasik yapıtları kapsayan bir koleksiyondur. Hadriyan heykeli ve belki yapının tümü Flavia Melitine adlı bir kadın tarafından adanmıştır.

Büyük Alandan Genel Görüntü

Zeus-Asklepios Tapınağı

Anıtsal kapının öbür yanında yuvarlak Zeus-Asklepios Tapınağı yer alır. Mevcut kutsal alanın baş tapınağı olan yapıdan yalnızca en alttaki taş sırasının kalmasına karşın, duvar örgüsündeki ustalık gözden kaçmaz. Tapınağın arkasında, doğu yanda bir merdiven dışarıdan çatıya ulaşıyordu ve olasılıkla onarım işlerine yönelikti. Ön cephede ise, soldaki anıtsal kapıdan kutsal alana inen merdivenleri bakımlı bir biçimde dengeleyen ikinci bir merdiven vardı. Burada Asklepios'un Zeus ile bağdaştırılması, Aristides'e göre üzerinde durulması gereken bir durumdu. Ünlü hatip, Asklepios'un tıpkı Zeus gibi yüce, çok yönlü ve her şeyi saran bir güce sahip olduğunu anlatmıştır. Onun kendi girişimleriyle düzenlediği bir koro gösterisi onuruna, bir üç ayaklı kazan adadığı tapınak da yine burasıdır. Kazanın üç ayağı da birer altın figürle bezenmişti: Birinde Asklepios, öbüründe Hijye, sonuncusunda da Telesforos (Telesphoros) figürü vardı. Adak, Asklepios heykelinin sağ elinin altına yerleştirilmişti. Sağlığı ifade eden Hijye ve Gerçekleştirici anlamına gelen Telesforos Asklepios'un çevresindeki ikincil tanrılarıdır.

Stoalar

Kuzey Koridoru

Kutsal alan kuzey, batı ve güney yanlarında stoalar ile çevrelenmişti. Bu sütunlu galeriler Yunan sivil mimarisinin vazgeçilmez öğelerindendir; insanları yazın güneşten, kışın yağmurdan korurlardı. Pergamon Asklepion'unda en iyi koruna gelen stoa kuzeydedir. Kazı sonrasında, bu kesimdeki sütunlar yeniden ayağa kaldırılmıştır. Kuzey stoa sütunları İon düzenindedir. Yalnız kütüphane tarafındaki son on sütun bir depremde yıkılmış ve yerlerine postament üzerine oturtulmuş, kompozit başlıklı sütunlar dikilmiştir - kompozit tip, İon sütun başlığına özgü volüt ile Korint başlığındaki akanthus yapraklarını birleştirir.

Kalıntı bırakmamasına karşın, batı stoanın kuzeydekine benzediği

Güney Koridoru

anlaşılır. Tam ortasındaki kapı ve basamaklar, başka bir stoaya giriş sağlamıştır. 120 m. uzunluğunda ve Dor düzenindeki bu stoa'nın gerisinde bir dizi mekân, önünde ise Aristides'in de değındiğı, jimnazyum (gymnasion) işlevli bir açık alan vardır.

Güney stoa da tümüyle yıkılmıştır. Bu yan, arazinin eğimi yüzünden alçakta kaldığından, bir bodrum kat gerektirmiştir. Günümüze erişebilen bodrum kat, ortadaki bir paye dizisiyle iki nefe bölünmüştür. Payeler üstteki stoayı taşımış, bodrum kattan ise depo olarak yararlanılmıştır.

Genel Tuvalet (Latrinler)

Batı ve güney galerilerin birleştiğı köşede, antik çağda kullanılan latrinlerin ilginç bir örneğı ile karşılaşılır. Erkeklerle ayrılan büyük mekânın gösterişli olduğı anlaşılır. Burada mermerden, yaklaşık otuz adet oturma yeri vardı. Çatı, özenle işlenmiş Korint başlıklar taşıyan dört payenin üzerine oturtulmuş, ortasında ışık ve hava dolaşımı için bir boşluk bırakılmıştı. Böyle görkemli latrinler, dönem için karakteristiktir. Bunlar günümüzde

Tuvaletler

aradığımız gizlilikten yoksun bulunmalarına karşın, göz alıcı bir biçimde inşa edilip, kusursuzca donatılmışlardır. Öte yandan, bayanlara ayrılan latrin daha küçük ve sadedir.

Uyku Odaları, Şifalı Kaynak ve Kuyular

Kutsal alan ve kültün odak noktası Kutsal Kuyu idi. Kuyu basit bir yapının içine alınmış, künkler aracılığıyla bir pınardan beslenmesi sağlanmıştı. Su, hastaların içine girmesi için değildi; çeşitli kaplarla çekilerek yıkanma ve özellikle içme suyu olarak kullanılıyordu. Aristides kutsal suyun yararlarını coşkuyla anlatır, hatta yazılarından birini, yalnızca bu su için düzdüğü övgülere ayırmıştır. Dediğine göre kuyu her zaman dolu ve su, yazın serin, kışın ılıkmiş. Göz hastalıkları çekenler, bu suyla banyo yaparak göğüs hastalıkları, astım ve ayak sorunlarından yakınanlar, suyu içerek şifaya kavuşuyormuş. Bir keresinde, dilsiz birisi suyu içince, konuşmaya başlamış. Pergamon'daki suyun kutsallığı, başka yerlerdeki kutsal nitelikli sular gibi - örneğin, Delos'taki gibi - kimsenin dokunmasına izin verilmemesinden kaynaklanmıyordu.

Loj Tünel

Pergamon Asklepion'undaki su kutsaldı, çünkü kullanan herkese tanrının yardımıyla yararlar veriyordu.

Kutsal alanda, ayrıca iki çeşme vardır. Her ikisi de hastaların sağaltımında rol oynayan bu çeşmelerden birisi, tiyatronun yakınındadır. Üstü açıktır, mermer

bir tekne ile donatılmış ve olasılıkla soğuk banyo önerilen hastalarca kullanılmıştır. Öbürü batı tarafın ortasına rastlar. Tekne kayaya oyulmuştur. Üzerinin bir çatı ile örtüldüğü anlaşılır. Kış mevsiminde ve yağışlı havalarda çevresinde yoğun biçimde çamur birikir. Asklepion'u kazanlar, hastaların buradaki birikinti ile çamur banyosu yaptıklarını, sonra da teknede yıkandıklarını ileri sürmüşlerdir. Eğer tekne bir tek bu amaca yaramış ise çamur banyosu sık uygulanmış bir tedavi yöntemi olmalıdır, çünkü tekneye inen basamaklar bir hayli aşınmıştır.

Kutsal Çeşme

Kutsal Kuyu'nun hemen güneybatısında uyku odaları yer alır. Yalnızca temelleri korunan odaların ayrıntılı biçimde tümlenmesi olanaksızdır. Uyutulma işlemi kesin dinsel kurallar uyarınca gerçekleştiriliyordu. Kurallardan bazılarını çok hasar görmüş bir yazıttan öğreniyoruz: Hasta, uyku odasına girmeden önce yıkanıp beyaz giysiler giymeli, kuşak ya da yüzüğünü çıkarmalı ve kurban sunmalıdır. Bergama'da kurbanın zeytin dallarıyla süslü, beyaz bir koyun olduğu anlaşılır; Aristophanes'ten (Klasik Dönem oyun yazarı) öğrendiğimize göre, Atina'da ise Asklepios'a adak çörekleri sunulmuştur.

Hellenistik Devir'a ait Asklepios, Apollon ve Hijye (Hygieia) Tapınakları

Telesporos Tapınağı

Mermer havuzlu ve kaynak çıkışının hemen güneyinde kayalık alanda ve diğer bir tarifle Uyku odalarının kuzeyindeki kayalık taban üzerinde, günümüze pek az iz bırakan, Hellenistik devirde yapıлып, Romalılar çağında kullanılmaya devam eden üç tapınak kalıntısı görülmektedir. Bu kalıntılar, büyük olasılıkla Bergama'ya gelip, Asklepion'da 13 yıl kalan ünlü hatip Aristeides'in belirttiği. Kurtarıcı Asklepios'a, kızı Hijye'ye ve babası, Güzel Çocuklu Apollon'a adanmış tapınaklardı. Hijye Tapınağı'nın içinde ya da yanında Telesforos'un kutsal bir yeri vardı. Telesforos ilk Bergama'da Asklepios'un çevresinde yer alan, daha sonra başka yerlerde de tapım gören bir çocuk-tanrıydı. Sağaltım kültüründe önemli bir rol

oyunuyordu: Aristides bir gün kendisine Telesforos'un, daha doğru bir deyişle Telesforos rahibinin, vücuduna sürülecek bir merhem verdiğiğine değinir. Bir keresinde de Aristides bir düş görmüş ve düşünde bütün vücudunu kurtarmak istiyorsa, bir organını kesip Telesforos'a adaması gerektiğini öğrenmiştir. Fakat rahip bir organın adanması çok acı vereceğinden, Aristides'in parmağındaki yüzüğü adamasının yeterli olacağına karar verir. Böylece parmak adağı yapmış gibi, etkili bir sonuç elde edilebilecektir. Aristides'in öyküsü gerçekçi ifade biçimiyle, enikonu inandırıcıdır.

Yeraltı Geçidi

Geçit kusursuz bir biçimde korunmuştur. Her iki ucunda merdivenler, tepesinde içerisini aydınlatan bir dizi delik vardır. Asklepion'u kazanlar, tünelin iki amacı olabileceğini öne sürmüşlerdir. Bunlardan birincisi, kutsal alanda çalışanların yararlanması için yapıldığıdır. İkinci seçenek ise yaz günlerinde hastalara serin bir koranak sağlanması amacını gündeme getirir. Oysa belki daha güçlü bir olasılık, tünelin özellikle kötü havalarda hastaların yuvarlak yapıdan çıkıp, kutsal alanın kuyu çevresindeki merkezine ulaşmalarına yaramasıdır. Yuvarlak yapının ya da en azından bodrum katının, kutsal alanda kalan hastalar için hem sıcak, hem de yağışlı havalarda korunabilecekleri bir yer olarak yapıldığını kabul edebiliriz. Yapıya güneyden bitişen taş döşeli teras, yatakların kutsal alanın kalabalığına girmeksizin, hava alıp güneşlenmesini sağlamıştır.

Asklepion'da Sağaltım Yöntemleri

Adaklar

Roma İmparatorluk Dönemi'nde Bergama Asklepion'u önemi bakımından Epidavros'takinden sonra ikinci sırayı alıyordu. Asklepion'daki sağaltım yöntemleri hakkındaki bilgilerimizin çoğunu ünlü söylev ustası ve kronik bir hasta olan Aelius Aristides'ten öğreniyoruz. Buranın sürekli ziyaretçilerinden Aristides bazı yazılarında doğrudan Asklepion'u ele almış, Asklepios'un uyguladığı olağanüstü tedavi biçimlerini anlatırken, Asklepion'a ilişkin değerli bilgiler vermiştir.

Gerek Bergama'da, gerekse diğer Asklepionlarda gerçekleştirilen sağaltım,

doğüstü ve kılıklı yöntemleri garip bir biçimde kaynaştırmıştı. Sağaltımın en önemli özelliği, hastanın uyutulmasıydı: Hasta kutsal alan sınırları içinde uyutuluyordu. Uyandığında ya iyileşmiş ya da o kadar şanslı değilse, rahiplere anlatacağı bir düş görmüş oluyordu. Bu düşe göre rahipler, daha dünyevi tedavi yolları öğütüyorlardı. Rüya çok kesin değilse - Aristides'in rüyaları genellikle kesindi - rahiplerce yorumlanması gerekirdi. Rahipler, böylece hekimlerin işlevini gerçekleştiriyorlardı. Fakat herhangi bir dinsel görevleri olmayan hekimler de tedavi biçiminin belirlenmesinde çoğu kez rahiplere yardım ederlerdi. Hippokrates'ten sonra antik çağın en ünlü hekimi sayılan Galenos, Bergama'da doğmuş ve Asklepion'da çalışmıştı. İlk tıbbi deneyimlerini, belki yakındaki amfiteyatrodada gösteriler yapan ve başkalarına oranla üzerinde çalışılacak daha çok insan malzemesi sağlayan, bir gladyatör topluluğunun hekimi olarak kazandı. Antik çağdaki sınırlı tıp bilgisi göz önüne alınırsa, uygulanan tedavinin genelde çok akıllıca yürütüldüğü ve mesleğin yüzünü ağarttığı anlaşılmaktadır. Üç temel öğe: perhiz, sıcak ve soğuk banyo ile beden hareketleridir. Sindirim bozukluğu şikâyetiyle Epidavros Asklepios Tapınağı'na başvuran bir Milaslı'nın (Milasa, Mylasa) durumu örnek alınabilir. Hastaya ekmek, peynir, maydanoz, marul ve ballı süttten oluşun bir perhiz verilmiş, çıplak ayakla dolaşması, her gün koşması, çamur banyosu yapması ve belki tuhaf, ama sıcak bir banyo almadan önce vücudunu şarap ile ovması öğütlenmiştir. Tedavi başarılı sonuç vermiş ve hastanın şükranını dile getiren bir yazıt, bunun kanıtı olarak günümüze ulaşmıştır. Çamur banyosundan, Bergama'da da yararlanılıyordu. Aristides, tanrının buyruğu üzerine, soğuk bir kış gecesinde nasıl çamur banyosu yapıp tapınakların çevresinde üç kez koştuğunu ve nihayet kutsal çeşmede üstündeki çamurları temizlediğini çok canlı bir anlatım ile aktarır. Yazarın sözlerine bakılırsa, hava o kadar soğukmuş ki, hiçbir giysi insanı koruyamıyormuş; yazara eşlik etmeye gönüllü olan iki dostundan biri hemen geri dönmüş, öbürü de spazm geçirmiş ve gevşetilmesi için hamama götürülmesi gerekmiş. Üzerinde uygulanan tedaviler eğer gerçekten doğru ise Aristides'in bünyesi, sürekli hastalıklarına rağmen, anlaşılan çok güçlüydü. Bir keresinde de kırk gün süren dondan sonra Asklepios, yazara yataktan kalkmasını ve yalnızca keten bir gömlek giyip, dışarıdaki çeşmede yıkanmasını öğütlemiş. Her yer donmuş olduğundan, su bulmak çok güçmüş. Su musluktan akar akmaz donuyormuş. Yine de Aristides tanrının buyruğuna boyun eğmiş ve soğuğu herkesten az hissetmiş. Bir başka kez, kış ortasında yazar İzmir'deyken (Smyrna, Smyrna) düşünde Asklepios görünmüş. Tanrı ona aşağıya inerek kent dışındaki ırmakta yıkanmasını söylemiş. Soğuk o denli şiddetliymiş ki, ırmak kıyısındaki çakıllar katı bir yığın oluşturacak biçimde donmuşmuş. Aristides her şeye rağmen suyun en derin yerine atlayıp bir süre yüzmüş ve dışarıya çıkınca, gün boyu süren ılık bir zindelik hissetmiş. Olayın şaşkına dönen tanıkları ister istemez haykırmışlar: "Yücedir Asklepios."

Aristides, sağaltımda tutulan yöntemlerin bu aykırı niteliğine, kendisi de şaşıyordu. Fakat yazar, artık Bergama'da epeyce tanınmış birisiydi; kuşkusuz rahipler onun bünyesinin nelere dayanabileceğini de hastalıklarının ne denli önemli bir bölümünün hayal ürünü olduğunuda kendisinden daha iyi değerlendiriyorlardı. Baldıran suyu ya da kireç katılmış su içmek ve pekliğe karşı uzun süre oruç tutmak, Aristides'e aykırı gözükten tedavi yöntemleriydi. Foçalı (Phokaia) bilge Hermokrates de bir öyküye konu olmuştur. Bir gün Hermokrates, imparatorun huzurunda bir okuma yapmış. İmparator Hermokrates'ten o denli hoşnut kalmış ki ona dilediği bir ödülü seçmesini söylemiş. Hermokrates, Bergama Asklepios'unun buyruğu üzerine, günlük ile tütsülenmiş keklik perhizi yaptığını, fakat ülkesinde günlük bulmanın bir hayli güç olduğunuda, bu yüzden imparatorun çok miktarda günlük istediğini belirtmiş. Aristides, Asklepios'un bir boksöre rüyasında görünerek, zorlu bir rakibe karşı kullanabileceği oyunları öğrettiğini de anlatır. Asklepios'a bağlanan sağaltımların çoğu mucizevidir. İ.Ö.4. yüzyılda Epidavros Kutsal Alanı'na, burada gerçekleştirilen çeşitli sağaltmaları belgeleyen mermer

steller dikilmiş ve bunlardan bazıları günümüze ulaşmıştır. Bunlardan birinde, bir kadının beş yıllık bir gebeliğin ardından, kutsal alanda uyuduğu ve sabah uyanır uyanmaz beş yaşında bir erkek çocuk doğurduğu yazılıdır. Bir diğeri, Epidavros'a çocuk sahibi olma umuduyla gelmiş ve hayal gördüğü bir sırada, kendisine dileğini soran Asklepios'a, gebe kalmak istediğini söylemiştir. Başka bir isteği olup olmadığı sorulunca, dünyada başkaca bir isteği olmadığı yanıtını vermiştir. Kadın gebe kalır, ama gebeliği üç yıl sürer. Bunun üzerine kurtuluş için, yeniden tanrıya başvurur. Ona verilen karşılık, özellikle sorulmasına karşın, gebe kalmaktan başka bir dilek belirtmediği yolundadır. Yanlış dile getirilen dilek teması, antik çağda sık sık yinelenir; tıpkı Midas ve her şeyi altına dönüştüren dokunuşu ya da sonsuz yaşamı elde eden fakat sonsuz gençlikten yoksun kalan Tithonos ile ilgili efsanelerdeki gibi. Her ne ise, Epidavros'taki belki en mutlu olay Pandaros adlı birinin başından geçer. Anlaşıldığına göre, bir zamanlar köle olduğundan, Pandaros'un alnında dövme ile yapılmış işaretler vardır ve bunlardan kurtulmak amacıyla Asklepios'a gelmiştir. Tanrı geceleyin onun alnına bir çatki bağlamış ve sabahleyin çatkıyı çıkarıp, tapınağa adamasını söylemiştir. Ertesi sabah çatki çözülmüş, işaretlerin çatkıya geçmiş olduğu görülmüştür. Kısa bir süre sonra, Pandaros'un Ekhedoros adlı ve yine dövme bir arkadaşı aynı amaçla tanrıyı ziyaret eder. Yanında, minnettar Pandaros'un kendi adına tanrıya adanması talimatıyla verdiği bir miktar para da vardır. Ekhedoros onursuzca davranıp, bu görevi yerine getirmez. Üstelik tanrı geceleyin kendisine görünerek, Pandaros'un para gönderip göndermediğini sorunca, bunu inkâr da eder. Bir tek, dövmelemin temizlenmesine ilişkin dileğini belirtir. Asklepios, Pandaros'un tapınağa adadığı çatkıyı, bu kez Ekhedoros'un başına bağlar ve sabah çıkarttıktan sonra kutsal havuzda yansımasına bakmasını buyurur. Ekhedoros tanrının söylediği gibi yapar. Sabah görür ki, çatki temiz kalmıştır, ama alnındaki dövmelemlere şimdi Pandaros'unkiler de eklenmiştir.

Bu belgeler rahipler tarafından derlenip yayımlanmıştır, dolayısıyla şifaya kavuşmuş hastaların adak yazıtları kadar gerçekçi değildir. Yine de bunları uydurma sayacak kişi dikkatli olmak zorundadır. Epidavros'a gelen, elinden sakat birisi böyle bir gaflette bulunmuştur. Bir yandan kutsal alanda yürüdükçe, bir yandan da yazıtları okuyup homurdanmış, hiçbirine olanak bulunmadığını söylemiştir. Asklepios onu inandırmak için, sakat elini şifaya kavuşturmuş, fakat lanetini de eksik etmemiştir. Adam artık hep "Kuşkucu" adıyla anılacaktır. Bu vaka da bir sonraki stele yazılarak, belgeler arasındaki yerini almıştır. İşte Asklepios kültü böyle bir görünüm çiziyordu; yarı batıl, yarı bilimsel. Ama sonuçta, ister kendi kendine telkin veya inanç yoluyla, isterse tıbbi tedaviyle, nasıl ulaşırsa ulaşılsın, kültürün büyük ölçüde revaç bulduğu kesindi. Bunun nedenlerinden biri, tanrı ile yakın kişisel ilişkiye girilmesiydi. Asklepios yalnızca bir sağlık kurumu değildi; bir hastaneye ise hiç mi hiç benzemiyordu. Asklepios kamusal ve dinsel bir kutsal alandı; sağlıklı veya sağlıklı olmayan, yurttaş veya yabancı, herkese açıktı. Tanrı tarafından öğütlenen, ama vakurluğuna yakışmayan bazı tedavilerin izleyiciler önünde uygulandığını ve onlara eğlence kaynağı olduğunu, bize birçok kez anlatır Aristides.

Doğal olarak, hastaların hepsi bir gecede ya da birkaç günde şifa bulmuyordu, çoğunlukla uzun süreli ziyaretler gerekiyordu. Olağan süre bir yıldır. Bu süre içinde hastaların nerede kaldıkları bilinmemektedir. Ciddi hastalıklar sağaltım yerinde kalınmasını zorunlu kılar, ancak kazılar kesinkes bu amaç için tasarlanmış herhangi bir yapıyı ortaya çıkarmamıştır. Hareket ettirilemeyen hastaların belki uyku odasında kalmasına izin veriliyordu. Öte yandan, rahatsızlıkları o denli ciddi olmayanları can sıkıntısından kurtarmak amacıyla, birtakım çözümler düşünülmüştü. Kutsal alanda hem bir tiyatro, hem de bir kütüphane vardı. Gerçek şu ki, can sıkıntısı burada bir sorun olamazdı. Kutsal alan her gün hastalar ve ziyaretçilerle biraz daha kalabalıklaşıyordu. Bilginleri, Galenos ve diğerleri gibi hekimleri, her biri ardında bir dinleyici topluluğuyla bir

aşağı bir yukarı yürürken ya da iyiliksever bir rahibi bir topluluk ile rahatça kaynaşırken ya da hastaları kendi aralarında sohbet ederken gözümüzün önünde canlandırmamız hiç güç değildir. Köleci bir toplumda boş zaman çoktu ve Yunanlılar bunu nasıl değerlendireceklerini iyi biliyorlardı; hiçbir Yunanlı, yanında tartışacak biri bulunduğu sürece, sıkılmazdı.

Hastaların Tedavi Gördüğü Klinik

Kutsal alanın güneydoğu köşesinde, tiyatrodan sonra alanın en iyi korunmuş ögesi olarak karşımıza çıkan, ikinci bir yuvarlak yapı vardır. Yapı iki katlıydı. Esas katı oluşturan üst katta daire biçimli bir mekân, büyük apsisler ile çevrelenmiş ve ahşap bir çatı ile örtülmüştü. Fakat bunlar günümüze ulaşmamıştır. Ayakta kalabilen kesimi, alt kat ya da bodrum katıdır. Burada, ortadaki çekirdeğin çevresinde dolaşan bir dehliz yer alır. Belirli aralıklarla yerleştirilmiş, masif ayakların oluşturduğu bir halka, dehlizi boylu boyunca ikiye bölmektedir. Ayaklardan kimisinin dibinde yıkanmaya yönelik tekneler görülür. Güneydoğuda, üst kata çıkan iki merdivenin kalıntıları göze çarpar.

Bu yapıya antik yazarlardan hiçbiri değinmemiştir ve işlevi kesin biçimde bilinmemektedir. İ.S. 2. yüzyılda kutsal alanı yenileyen tasarımın bir ürünü olması ihtimali, bu tasarımdaki bakışımı bozduğundan, akla yakın görünmemektedir. Telesforos Tapınağı yakıştırmasının ardında ise hiçbir dayanak yoktur; yukarıda belirtildiği gibi, Telesforos'un kutsal yeri alanın başka bir köşesinde bulunmaktadır.

Aslında yapının bir tapınak olduğu da kesin değildir. Buna karşılık, sağaltım sürecinde belirli bir rol oynadığı kuşkusuzdur. Bodrumdaki yıkanma teknelerinin yanı sıra yapının bir tünel ile Kutsal Kuyu'ya bağlanması, tıbbi bir işlev taşıdığına işaret eder.

AKROPOLDEKİ ESERLER

YUKARI AKROPOL

Yukarı akropol veya öteki adıyla yukarı kent, Bergama akropolünün en yüksek tepesine kurulmuş olan yerleşim bölgesiydi. Burada, kral sarayı gibi; komutanlara, devlet işlerinde görevli asillere ait konutlar da bulunmaktaydı. Bu nedenle de, krallığın merkezini oluşturan yukarı akropol resmi bir kimlik kazanmaktaydı. Kısaca diyebiliriz ki yukarı akropol kentin asiller mahallesini oluşturan kesimdi.

HEROON

Otoparkta indikten sonra, akropolün giriş kapısına doğru ilerlendiğinde, sol tarafta karşımıza çıkan andezit taşından yapılmış ilk kalıntılar, Hellenistik Devirde tanrılaştırılan Bergama kralları adına inşa edilmiş bir ibadet odası ve tek bir avludan meydana gelen Heroon adındaki kült yerine aittir. Kalenin kapısı önünde sütunlu bir avlu etrafında büyük bir yapı olarak inşa edilmiştir. Kral I.Attalos zamanında yapıldığı ve burada ilk Bergama krallarından I.Attalos'la II.Eumenes'e tapıldığı sanılmaktadır. Bu nedenle, Heroon'a Attaleion ve Eumeneion adları da verilmiştir. Asıl kült odası, kült'le ilgili yemek törenlerinde toplantı odası olabileceği düşünülen geniş bir galerinin arkasındadır. Romalılar zamanında değişikliğe uğramış yapılardan bir tanesidir. Bilhassa, akropoldeki Hellenistik devir yapılarında kullanılmış olan gri renkteki andezit, akropolün üzerinde bulunduğu dağın eteklerinden çıkarılmış, Romalılar döneminde de andezitin yanı sıra bol miktarda mermer kullanılmıştır. Son şeklini Roma İmparatorlu çağında alan kare şeklindeki kült odasının arka duvarına bir podyum yerleştirilmiştir. Sütunlarla bezeli kule şeklindeki üst yapısı üst kat görünümündedir. Yapılan kazılar sonucu, Heroon'un altında krallar kültüne hizmet ettiği düşünülen daha basit Hellenistik yapı kalıntıları ortaya çıkarılmıştır.

Heroon Kültü

AKROPOL KAPISI

Bugün, Bergama akropolüne gelen ziyaretçilerin Heroon kalıntılarını gördükten sonra akropolün merkezini oluşturan yukarı kent kalıntılarını gezmek için girdikleri ana giriş antik devirlerde de yukarı akropolün esas kapısını oluşturmaktaydı. Bu kapı, hemen sağ tarafta başlayan doğu surlarıyla birlikte İ.Ö.197-159 yılları arasında hüküm sürmüş Bergama Kralı II.Eumenes tarafından yaptırılmıştır. Ancak, burada II.Eumenes'ten de önce yapılmış daha eski bir kapının bulunduğu saptanmıştır. Surların büyük bir kısmı da Bizans Döneminde onarım görmüştür.

SARAY GİRİŞİ VE II.EUMENES'İN SARAYI

Yukarı akropol alanına açılan ana girişin hemen kuzeyinde ve doğu surlarının yakınında yer alan kalıntılar, Bergama krallarının saray olarak kullandıkları yapılara aittir. Sarayın girişi önünde, zemini düzgün taş bloklarla döşenmiş bir avlu yer alır. Avlunun her iki yanında da saray girişinin güvenliğinden sorumlu askerlerin kışla olarak kullanmış oldukları odalar bulunmaktadır. Sütunları andezit taşından yapılmış bu avlunun kuzey tarafında görülen basamaklar ise II.Eumenes tarafından yaptırılan sarayın girişini oluşturur. Peristil tipte inşa edilmiş bu sarayın ortasındaki avlunun etrafı birbirlerine bitişik yaşam odalarıyla çevrilidir. Burada yapılan araştırmalarda kült odası olarak kullanıldığı sanılan bir şapel; avlu sınırları içindedir sarayın su gereksinimini sağlayan bir sarnıcın kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Avlunun ortasında sunak işlevi gören bir altar, gene avlunun güneybatıya bakan köşesinde de bir çeşmeye ait kalıntılar bulunmaktadır. Kuzey tarafında sarayın en büyük odasını oluşturan bölümde saray salonu olarak kullanılmıştır. Yapılan ilk akropol kazılarında, sarayın kuzey doğusundaki odalarda ortaya çıkartılmış yer mozaiklerine ait fragmanlar bugün Berlin'de Pergamon Müzesinde sergilenmektedir. Bu mozaik kompozisyonları Bergamalı Hephastion ve Soson adlarındaki sanatkarlar tarafından değişik renklerdeki taşların çok küçük parçalar halinde kırılıp, üzerlerinin tabaka şeklinde camla kaplanmasıyla yapılmışlardır. Tarihteki bu tür mozaik tekniğinin ilk örnekleri arasında yer almaları bakımından da oldukça önemli bir yer oluşturmaktadırlar. Mozaik kompozisyonları içinde, Soson'un yapmış olduğu "Süpürülmemiş Oda" Yunanca adıyla "Asarotos Oikos" başlı başına bir sanat şaheseridir. Kompozisyonda, yere dökülmüş yemek artıkları resmedilmiştir.

II.Eumenes'a ait olduğu düşünülen bu saraydan çıkıp biraz daha ilerdeki I.Attalos'un saray kalıntılarına doğru ilerlendiğinde yolumuzun üzerinde, günümüzde "Dilek Kuyusu" olarak adlandırılan ortasında başlıklı bir sütunun yükseldiği kuyu şeklinde derinlemesine yapılmış ikinci bir sarnıç daha yer almaktadır.

I.ATTALOS SARAYI

Eumenes'in sarayının hemen bitişiğinde, gene peristil tipte inşa edilmiş; etrafı yaşam odalarıyla çevrili bir avlunun yer aldığı, biraz daha küçük ölçülerde yapılmış, İ.Ö.241-197 yılları arasında hüküm süren Bergama Kralı I.Attalos'un sarayı bulunmaktadır.

Bugüne kadar varlıklarından hiçbir iz kalmamış olan avluya ait sütunlar, taştan yapılmışlardı. Sarayın doğu tarafında, sunak olarak kullanılan bir kült odası, avlunun zemininde de su gereksinimini sağlayan bir sarnıç yer alıyordu.

ÖNEMLİ KİŞİLERE AİT KONUTLAR

I.Attalos Sarayından çıkıp kuzeye doğru ilerlendiğinde, Hellenistik çağda inşa edilmiş Bergama kralına yakın kişilerin, komutanların konutları olduğu sanılan kalıntıların bulunduğu yere gelinir. Maalesef, büyük hasar görmüş bu konutlardan günümüze dek fazla bir şey kalmamıştır.

KIŞLALAR VE KOMUTA KULESİ

Yukarıda sözü edilen konut kalıntılarının bulunduğu yerden kuzeye doğru devam edildiğinde Akropolün ve sarayların güvenliğinden sorumlu askeri birliğin kışlarına gelinir. Kalıntılardan da anlaşıldığı gibi, ortasında büyük bir avlunun bulunduğu birbirine bitişik odalardan meydana gelen, Hellenistik devirde yapılmış bir komplekstir. İnşasına Kral I.Attalos döneminde başlanılmış, II.Eumenes döneminde de geliştirilip tamamlanmıştır. Doğu tarafında yer alan, kışlara bitişik sur kısmen iyi bir şekilde korunmuş olup, akropolü çevreleyen surların görkemini bütün netliği ile gözler önüne sermektedir. Bu komplekste yer alan kalıntılar içindeki kule, büyük olasılıkla komuta kulesi olarak işlev görmüştür.

ASKERİ DEPOLAR

Kışların bulunduğu yerden çıkıp, kuzeye doğru ilerlendiğinde,yukarı akropolün en uç köşesinde; öteki yapılara kıyasla biraz daha aşağıda kalan, askeri depolara ait kalıntıların bulunduğu alana gelinir. Hellenistik dönemde yapımına başlanan bu depolar daha sonraki devirlerde geliştirilip büyütülmüştür. Temel kalıntılarında da anlaşıldığı gibi, askeri malzemelerin saklandığı ahşap tavanlı olması gereken bu depolar birbirine paralel ince, uzun beş büyük ana yapıdan meydana gelmektedir. Doğuda yer alan depo 48 m., batıda yer alanı da 39 m. uzunluğundadır. Burada gerçekleştirilen kazılarda,bugün aşağı agora alanında sergilenmekte olan andezit taşından yapılmış, farklı büyüklüklerde 900'e yakın gülle ortaya çıkartılmıştır. En küçüğü 2,8 kg., en büyüğü de 75 kg. ağırlıklarında olan bu güller Yunanlılar'ın Palintonon adını verdikleri mancımık şeklindeki bir silahla ovoidan akropole doğru ilerlemeye yeltenen düşman askerlerine karşı kullanılıyordu.

HERA KUTSAL ALANI ve YUKARI GYMNASION

Yukarı Gymnasion'un üstündeki dar terasta, Zeus karısı Hera'nın kutsal alanı bulunur. Bu alan batıdaki yuvarlak Exedra (oturma bankı ile heykel kaidesi), doğuda sütunlu galeri ile çerçevelenmiş ortadaki bir tapınaktan meydana gelir. Çok basamaklı açık bir merdivenle çıkılan tapınak bir Roma podiumlu tapınağı ile hemen hemen aynıdır. Dor düzeninde bir prostylostur. Adak yazıtına göre Attalos II (M.Ö. 159-138) tarafından inşa ettirilmiştir. Tapınak cellasının içinde büyük ölçüde bir erkek heykeli bulunmuştur. Zeus'un kült heykeli ya da kralı başışı yapan Attalos II olabilir.

Aşağıda yer alan Gymnasion'da da başlangıçta krallık devrine ait Roma kuruluşunun ölçülerine yaklaşan Hellenistik bir yapı bileşimi vardı. Yukarı gymnasion geniş bir sütunlu avlunun dört yanındaki kuruluşlardan meydana gelir. Doğuda ve batıda hamamlarla sona erer. Meydanın batı galerisinin arkasındaki orta mekanda, yarışlardan sonra temizlik için kullanılan yıkanma kurnaları hala durmaktadır. Kuzeybatı köşede, üzeri kapalı ve tiyatro biçiminde bir salon vardır. Bu auditorium 1000 kişi kadar alıyordu.

Kuzey tarafın ortasındaki mekan Gymnasion'un esas odasıydı, doğuda buna eklenen iki apsisi odanın yazıtlarla "imparator salonu" olduğu anlaşılmıştır. Duvar kaplamalarında sütun ve saçaklılarda Roma İmp.'nun çok uzak bölgelerinden getirilen çok çeşitli mermer cinsi kullanılmıştır. Doğuda eklenen hamamın bugün aşınmış duvarları da böyle kaplamaya sahipti, iyi durumda koruna gelen bu hamamın andesit sütuncukların taşıdığı ısıtılan alt yapısı (hypokaust) hala iyi görülebilmektedir. Gymnasionun güneyinde arazinin düşüşü uzun bir koşu yolu, kapalı stadion yapısı ile çok hünerli kullanılmıştır. Bu stadionun üzerinde üstteki sütunlu avlunun güney galerisi uzanır.

Yukarı Gymnasium

GYMNASİON, AŞAĞI VE ORTA TERASLAR

Bergama Gymnasion'u şehrin en büyük profan yapı bileşimidir. Kuruluşun tümü ana çizgileri ve yayılımı ile Hellenistiktir.

Bu kuruluş araziye uygun olarak yukarıya doğru büyüyerek genişleyen üç teras üzerinde yer alır, aynı zamanda aşağıdan yukarıya da önemleri artar: Alt teras çocukların, orta gençlerin en üst teras ta yetişkinlerindir. Güney batıdan ana yol gymnasiona ulaşır. Orta gymnasionun merdivenli girişinin doğusunda bir sütunun taşıdığı çatının altında 21 m uzunlukta dörtgen bir yapı olan büyük şehir çeşmesi bulunur.

Öndeki korkuluğun iç tarafında hala su almakta kullanılan kapların izleri görülmektedir. Bunun solunda, batıda sınırları düzensiz bir terasta çocukların gymnasionun basit girişi bulunur. Güney kısmı bugün yıkılmıştır ve temel duvarlarından başka pek az kalıntı vardır. Arka duvar paye çıkıntıları ve nişlerle bezelidir. Kavisli bir açık merdivenle orta gymnasionun merdivenli geçitine ulaşılır. Birbirini dik kesen iki tonozlu örtü tekniği ile burası mimari bakımdan ilginçtir. (Hellenistik) Orta gymnasionun doğu ucunda küçük bir tapınağın temelleri görülmektedir. Hellenistik çağda inşa edilmiş geniş bir merdiven arkasında korint düzeninde anteli prostylos bir tapınaktır. Tapınağın önünde sunak kalıntıları bulunmuştur, kuzeyde, sunağın karşısında, cephesinde dor düzeninde iki sütuna sahip ve tanrılar kültüne hizmet eden bir yapı vardır. Bir yazıtta dayanarak burada Hermes ve Herakles'e, sembolik olarak vücut kuvveti ve sürat, tapınıldığı anlaşılmıştır.

AŞAĞI ŞEHİR

Konsül Attalos Evi

Agoranın kuzeyinde, yüksek bir teras üzerinde Roma çağında değişikliklere uğramış Hellenistik çağa ait soylu bir kişiye ait bir ev kazılmıştır. Bu ev sütunlu bir avlu (peristyl) etrafında inşa edilmiştir. Evin bütün güney bölümü antik çağdan itibaren yıkılmıştır. Avlunun sütunlu galerileri iki katlı olup, alta andesitten dor düzeninde, üstte mermerden ion düzenindedir. Batıda evin en büyük odası, erkeklerin toplantı ya da ziyafet odası (oikos) bulunur. Bu odanın girişinin sağ yanında bir Herme duruyordu ki eskiden ev sahibi Attalos'un bronzdan bir portre başını taşıyor olmalıydı. Yazıtta adı anılmakta ve konukları onunla birlikte hayatın tadını sürmeye çağrılmaktadır. Avlunun kuzeyinde, koruyucu bir çatı altına alınan oturma ve yatak odalarında değerli duvar resmi ve taban mozaikleri bulunmuştur. Avluda bir tane büyük Hellenistik ve iki tane küçük Roma sarnıcı vardır.

Aşağı Agora (pazar yeri)

Asıl pazar meydanı M.Ö. 2. Yy. başlarında kurulmuştur. Dört yanda sütunlu galerilerle çevrilidir. Dor düzeninde iki katlıdır. Arkalarında tek odalı dükkanlar bulunur. Güney galeri yamaçta kurulduğundan alt kata, kuzey galeri ise ikinci bir üst kata sahiptir ve bunun dükkanları kuzeydeki caddeye açılırlar. Pazar yerinde dikili levhalarda toplum hayatının kanunları yazılıydı. Özellikle yol ve inşası, kuyuların, sarnıç ve su yollarının temizlenmesi gibi şehir polisiyle ilgili sıkı hükümleri kapsayan uzunca krali buyrultu önemliydi. (Astynom yazıtı, Ber. Müzesi) Pazarın ortasında bir kuyu bulunuyordu ki; bunun suyu kuzeydeki konsül Attalos evinin büyük sarnıcından kayalar arasından akarak besleniyordu.

Eumenes Kapısı

Bergama'nın en güçlü kralı Eumenes II tarafından şehrin genişletilmesiyle şehir duvarı şehir tepesinin en güneyindeki yamaçlara kadar ileri götürülmüştür. Tahkimatın en önemli yapısı şehrin buraya yerleştirilen esas kapısıdır. Ovadan gelerek burada duvarın içinden geçen yol tahkimli kapı avlusunda dar bir kıvrım yaparak döner ve biraz daha ötede yüksekteki aşağı agoraya ulaşır. Kapı içindeki avlunun doğu duvarındaki sütunlu galeri ile korku verici karakteri giderilmiştir. Kapı, her taraftan gelecek saldırıyı önlemek üzere üç kule ile korunmuştu.

BERGAMA'DA ROMA DÖNEMİ

Bergama Kralı Attalos III'ün, ölmeden önce hazırladığı vasiyetle "Roma İmparatorluğunu, Bergama Krallığının müşterek vasisi yapıyordu" . Sağlığında kendisinin çocuğu olmadığı için yerine bir halef bırakmadan öldü . (M.Ö.133)

Vasiyetnameye göre, Bergama'ya bağlı bütün şehirlerle Bergama serbest şehir olarak idare edilecek; kendisinin krallık hakları ile, şahsi servetinin, saray, imalathane ve parkların gelirleri Roma halkının olacaktır.

Hadriyonus

Roma Senatosunun gönderdiği heyet de önce bu yolda yürüdüğü halde sonra“ Kralın malı bütün bir devlettir”. diyerek ülke idaresinin şeklini değiştirmiştir. Bu vasiyetname ile ilgili bir takım görüşler ortaya atılmış olsa da, kazılarda bulunmuş olan bir kitabe, vasiyetin doğruluğunu göstermiştir. Ancak bunun şekli hakkında bilgi yoktur. Bütün bunlar bir vasiyetnameye dayanarak, Bergama Krallığının Romanın bir eyaleti haline getirilmesini, meşru bir hak olarak tanımak esasından uzaktır. Bu vasiyetname ile Bergama Krallığının 150 yıllık hakimiyeti de sona erdi.

Attalos III'ün ani ölümü ve ortaya çıkan bu vasiyeti uygulamak için Roma Senatosu gerekli hazırlıkları yaparken, Kral Eumenes II'nin, Ephesos'lu bir kadından doğan oğlu olduğunu ileri sürerek, kendisini Bergama Krallığının tahtının varisi ilan eden Aristonikos bir kurtarıcı gibi karşılanırsa da, üç yıl Roma'ya karşı mücadelesi sonucunda yenilip esir alındı ve M.Ö.129 yılında esarete öldü.

Roma'nın Asya Eyaletlerini yönetimi çok sertti. Roma kanunlarının en ağır maddeleri uygulanıyordu. Bu kanunlardan biri “...Size! Ahaliyi, şehirleri, tarlaları, suları ve eşyayı veriyoruz. Tanrılara ve insanlara ait ne varsa, hepsini Roma halkının idaresine bırakıyoruz...” şeklindeki maddesi Roma'nın bu topraklardaki amacını açıklıyordu. Vergileri toplayan mültezimler tarafından toplandığı için halkı istedikleri gibi eziyorlardı. Roma'nın Avrupa 'da hakim olduğu topraklarda sık sık isyanların çıkması ve Bergama ile diğer hakim oldukları Anadolu topraklarında mültezimlerin halkı ezen vergileri karşısında Pontus Kralı Mithriades Bergama'yı da arkasına alarak Roma'ya karşı isyan çıkardı. Bu isyana Bergama halkı destek verdi . Bir kurtarıcı olarak Mithridates karşılandı.

Küçük Asya Roma hakimiyetine girince bu topraklar üzerindeki Hellenistik devletlerin de çöküşü başlamıştı. Mısır'da Ptoleimuslar devleti, bir taraftan başa geçecek değerli kralların bulunmayışı meselesi, diğer taraftan Mısırın yerli halkı arasındaki isyanlar ve sülale mücadeleleri ile uğraşmak zorunda idi. Orduda ve devlet idaresinde yerli halk gittikçe daha fazla yer alıyor ve Makedonlar ile Grekler buralardan uzaklaştırılıyordu. Mısır dışındaki toprakların bir kısmının idaresi de yerli prenslere bırakılmış ve neticede Mısır toprakları küçülmüştü. Suriye'de Selevkoslar Devleti Kralı Antiochos IV'ün Yahudileri Hellenistik kültür içinde eritmek istemesi üzerine Yahudiler isyan edip hürriyetlerini kazanmışlardı. Roma bu hareketi ve saray mücadelelerini daima teşvik ediyor ve netice bu krallığın da süratle zayıflamasını kolaylaştırıyordu. Küçük Asya'da bir çok prenslik Apameia barışından sonra Selevkoslar idaresinden çıkarak Roma hakimiyetine girmişlerdi. Fakat zamanla Roma idaresi bunlara da ağır gelmeye başlamıştı.

G. Ostragorsky'e göre; Küçük Asya'da Roma hakimiyetine karşı ilk ayaklanan devlet Karadeniz kıyılarına hakim olan Pontus Krallığı olmuştur. Çok zengin topraklara ve ormanlara hakim olan bu devletin başına M.Ö. 111 yılında geçen Mithriades, tahta geçtiği ilk yıllarında topraklarını genişletip hakimiyet alanını genişletmiştir. Yayılma siyasetini Bitinya'ya doğru yöneltince, bu sırada Roma tarafından gönderilen sefaret heyetinin kumandanı M. Aquillius, bu esnadaki Bitinya Kralını Mithriades'e karşı savaş etmeye teşvik edince, bu hadise Mithriades'in Anadolu'daki Roma hakimiyetine karşı harekete geçmesine sebep olmuştur ki bu, Hellenistik Doğu'nun Roma'ya karşı son ayaklanmasıdır. Mithriades'in savaş için denizde ve karada yaptığı hazırlıklar, doğu ve batıda meydana getirdiği anlaşmalar, Grek dünyasında Roma'ya karşı duyulan nefret, onun işini kolaylaştıran olaylardı. Halbuki Roma bir taraftan da İtalya'da, İtaliklerin ayaklanması ve onu takiben başlayan iç savaşlar ile uğraşmak zorunda idi. Ayrıca Mithriades'in elinde Skyh birlikleri ile kuvvetlenen büyük bir kara ordusu, 300 savaş gemisinden müteşekkil bir donanması vardı. Hazinesi de dolu idi.

Mithriades'in komuta ettiği birlikler Bitinya'ya ilerlerken, diğer bir Pontus ordusu da Kapadokya üzerine yürümüş, Pontus donanması Karadeniz'den Ege denizine geçmiştir. Küçük Asya'daki Roma orduları, Mithriades'in ilerleyişini

durduracak kudrette olmadığı için, bir müddet sonra Mithriades Asya eyaletlerine de girmiş, burada Roma idaresinden memnun olmayan Grek şehirleri onu kurtarıcı olarak karşılamışlardır. Ephesos'a geldiği zaman Asya'da yaşayan tam ve yarım vatandaş olan bütün İtaliklerin öldürülmesine dair meşhur emrini çıkarınca bir günde 80.000 İtalik öldürülmüştür. Mithriades savaşın bu aşamasında Bergama'yı yeni devletine başşehir ilan etmiş, bu hareket kabul ettiği yeni takvimin başlangıcı olmuştur. Bu arada ele geçirilen Aquillius da ağzına eritilmiş altın dökülerek öldürülmüştür.

İlk önce bir ayaklanma şeklinde başlayan bu savaş Anadolu dışında Yunanistan, Ege Denizindeki birçok limanlara sirayet edip büyük boyuta ulaştı. Asya'da olduğu gibi, Yunanistan'daki Grek şehirleri Pontus hakimiyetini tanımışlardı. Hatta bu sırada İtalya'da Roma'ya karşı isyan halinde bulunan İtaliklerle dahi irtibat kurulmuştu.

Mithridates'in bu isyanı ve Roma ile savaşları M.Ö. 90-63 yılları arasında 27 yıl sürdü. Bu isyana destek veren Bergama halkı Sulla'nın Roma komutanı olarak bu isyanı bastırmasından sonra... ortaya çıkan acı tablo : Bergama - Asya Eyaleti halkı tekrar Roma'nın ağır vergileri altında daha çok ezilmeye başladı . Bu isyana destek veren şehirler bunun faturasını çok ağır ödediler. Vergiler halkın ödeme gücünün çok üstüne, beş katına çıkarıldı. Ödeyemeyen halk faizle borç alarak vergilerini ödeme yoluna gittiler ise de, bu faizlerle daha çok yoksullaştılar. Kısaca Asya eyaleti, Romalıların idaresi altında inlemekteydi.

Roma İmparatorluğunun Bergama'ya görevlendirdiği konsül Lucullus, halkın bu sefaleti karşısında vergileri hafifletti . Fakat sistem değişmedi . Gelir kaynakları kurumuş,halkın ödeme gücü kalmamıştı. Bu dönemde adeta Bergama Krallığı üzerine her türlü kötülükler yağıyordu. Halk bu sefalet yıllarında, kendilerine biraz rahat nefes aldırان yöneticilerinin heykellerini dikiyor ve şükranlarını böyle dile getiriyorlardı. Heykelleri dikilen kişilerden biri İmparator Sezar'dır. Bergama'da adına dikilen heykellerin altındaki dört kitabeden Sezar'ın kurtarıcı olarak kabul edildiğini görüyoruz. Sezar'ın ölümünden sonra, Roma'da yaşanan iç savaşın hissesinden Bergama'ya da açlık ve perişanlık düştü.

M.Ö.40 yılında Roma Oktavianus ve Antonius, Roma'yı paylaştıkları zaman Antonius'un hissesine düşen Anadolu 'da, ilk icraatlarından biri Bergama'nın zengin kütüphanesini Mısır'a, taşıdı. Kraliçe Kleopatra'ya hediye ettiği bu kütüphanenin 200,000 tomarlık bu muhteşem kütüphane Bergama'dan götürülünce Bergama'yı bilimsel, felsefi ve edebi yönden besleyen bu müthiş zenginlik yok olunca, Bergama yıllardır Roma idaresinde yaşadığı maddi fakirliğini şimdi ilmi yönde de yaşıyordu .

Oktavianus, Roma iç savaşını bitirdiğinde, Augustos unvanı ile İmparator olunca gerek Roma'da gerekse Bergama'da huzur ve sükunet yaşanmaya başladı. Daha sonra başa geçen; Tiberius, Traianus ve Hadrianus'un, İmparatorlukları döneminde M.S. I. Yüzyılın sonuna kadar olan bu süreçte Roma'da yaşanan iç huzur Bergama'da da sürdü. Bergamalılar bu dönemdeki Roma İmparatorlarına saygılarının bir nişanı olarak heykel ve tapınaklar inşa ettiler. M.S.105 yılında Bergama'da konsül olarak görev yapan ve daha sonra bir üst görev olarak Prokonsül tayin edilen A.Julius Quadratus'da, Bergama'ya önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bu hizmetleri arasında : Temsil ve kutlama törenlerinin çok ağır olan masraflarını faizden karşılamak üzere şehre büyük bir servet vakfetmiştir. Bu hizmetinin önemini Bergamalı hatip A. Aristides'in onun için "O, ihtiyarlayan Bergama şehrine tekrar can verdi. Ve onu, tekrar şereflendirdi" diye öven sözlerinden anlıyoruz.

M.S.II .yüzyılın, ikinci yarısında 166 yılında Roma'nın Partlar'la girdiği savaştan dönerken askerlerinin veba salgınını tüm Anadolu' yayması ile Bergama'da bu salgın hastalık karşısında çok büyük kayıplar verdi. Yaklaşık 100 yıl sonra,

İmparator Valerius (M.S.253-260) döneminde Bergama’da yaşanan deprem sonucu şehir büyük bir yıkıma uğradı .

Bergama Krallığının sona ermesinden sonra Bergama şehri diğer Anadolu şehirleri gibi bazı büyük ve önemli ticaret şehirlerinin gerisinde kaldı. Bergama’da basılan sikkelerin üzerinde Metropol veya başşehir yazılı olduğu halde: Osman Bayatlı’nın “Bergama Tarihi” adlı eserinde belirttiği gibi, birinci sınıf durumunda olmadığını ortaya koymaktadır.

R.M.Krill, aslında Romanın içinde bulunduğu dönemi “Roma dünyası için M.S.200 ile 400 yılları arasındaki dönem dinsel bağlamda bir takım yeniliklerin yoğunluk kazandığı dönemdir. Tohumları M.Ö.I. yüzyılda atılmaya başlayan yeni inançlar artık eski Roma Tanrılarını gölgede bırakmaktadır.” şeklindeki görüşü aslında Roma’nın içinde yaşadığı bu değişim sonucunu imparatorluğun ikiye ayrılmasına kadar sürdürecektir.

Roma’da yaşanan süreç içinde, doğulu tanrıların yadsınamayan yükselişi, astroloji, gnostisizm ve büyüün etkinliği, tek tanrı inancının giderek güçlenmesi ve çok tanrı anlayışı üzerinde izler bırakması gibi oluşumlar arasında kişilerin inançlarını, resmi tanrılardan çok yöresel nitelikli tanrılara yönelttiklerine ve kimi kez bu yöresel tanrıların, özde benzerlik taşıdıkları resmi tanrılar ile özleştirildiklerine tanık olunmaktadır. Roma’da Bu yaşanan süreç içinde ki değişimin izlerini özellikle Roma Devri eserleri başlığı altında incelerken, Bergama’daki eserlerde de görüyoruz.

M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılması sonucunda Bergama’da Bizans dönemi başlamıştır. Roma döneminde Bergama’daki Arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkarılan eserlerin bulunduğu yerler itibarıyla yerleşim alanlarının ovaya doğru kaydığını görürüz.

BERGAMA’DA ROMA DÖNEMİ ESERLERİ

ROMA DÖNEMİNDE ASKLEPİONDA YAPILAN İLAVELER

M.Ö 133 yılı Bergama Tarihinde bir dönüm noktasıdır. Bergama Roma güdümüne girerken, Asklepion görevini sürdürüyor olmasına karşın bir çok sarsıntılar geçirecektir. M.Ö I. yüzyılın başlarında Pontus kralı Mithridates, Bergama’ya değin bir kurtarma savaşına girmiştir. Bu ordu Bergama’ya geldiği zaman 80.000 Romalının canına girmişti. Bergama’daki Romalılar sığınmak amacıyla Asklepios Kutsal Alanı’na koşmuşlar, fakat tanrının heykellerine sarılırlarken insafsızca katledilmişlerdir.

Sulla’nın Romalı asi komutanı Fimbria ve arkadaşları Asklepion’a kaçmışlardı. Aristonikos’un adamları tarafından sığındıkları yerde yakalanıp öldürüldüler .(MÖ 85) Kuruluşundan beri kutsal yurda verilen sığınma hakkı ilk kez bozuluyordu. Ancak bu hak Anadolu prokonsülü tarafından tekrar kabul olundu. Bu tarihlerde Asklepion gerilemeye yüz tutmuştur. Bunun nedeni de Roma ordularının Anadolu’daki savaşları yüzündendir. 150 yıl kadar basılan paralarda

Asklepios’un başı ve yılanlı heykeli görülmemektedir. Bununla birlikte MÖ I. yüzyılın başında olduğu gibi ikinci yarısında da Asklepion önem ve özelliğinden bir şey yitirmemişti. Jimnas başkanlığını yürütmesi ve sığınma hakkını sürdürmesi ile bu önem anlaşılmaktadır.

Asklepion’un Roma imparatorluğu zamanında yeni bir yükselme dönemine girdiği gözlenmektedir. Trayan, Hadriyan ve Karakalla ile bunu simgeleyebiliriz.

Antaninus Pius zamanında (MS 138-161), Asklepion iki kat bir genişleme gösterir. Bu genişleme sırasında koridor, havuz ve tedavi bölümleri kazandırılmıştır. II. yüzyıl ortasında söylevci Aristides (Aristid) Bergama'ya gelmiş, bir çok hastalıkları için Asklepion'da tedavi olmak istemiş ve 4-5 yıl içinde tam sağlığına kavuşan Aristides: "Tüm sağlığımlı, Asklepios sana borçluyum, sana gizemsi bir aşkla bağılıyım" demektir. Aslında Asklepion hakkındaki bilgilerimizin çoğu bu bilge kişinin yazdıklarına dayanır.

Asklepion'un bu son parlak dönemi de çok uzun sürmedi. İmparator Decius zamanında (249-251) üç Hristiyanın Asklepion'un yakınındaki tiyatrodaki parçalanması, Bergama'da derin yankılar uyandırmıştır. Yeni dine karşı gösterilen bu şiddet, inanç ve duygular üzerinde büyük tepki gösterecektir kuşkusuz. Hemen bunun arkasından gelen İmparator I. Valerius (253-260) zamanındaki büyük deprem kenti ve Asklepion'u büyük ölçüde yıkıma uğrattı. Yeni dinin baskısı ve depremlerin doğal yıkımı Asklepion'u bir daha ayağa kalkmamak üzere yere sermişti. Bu imparatorun ilk günlerinde basılan paralarda görülen Asklepios görüntüleri de son simgeler olarak kalmaktadır.

Hristiyanlık Bergama'da kök salmakta geçikmedi ve izlerini Asklepion'da da bıraktı. Asklepios tapınağının bu dönemde kilise olarak kullanıldığı, ortasında duran mermer kürsü altlıktan ve anıtsal kapı (propylon, propylon) yanında bulunan vaftiz yerinden anlaşılmaktadır.

Küçük koridorun tapınağa bitişik yerindeki odacıklar, güney koridorun mahzenindeki sıva üstündeki haç ve havuz ile su deposu yapılan bodrumdaki sıvalar hep Bizans dönemi kalıntılarıdır.

Asklepion tapınağının içindeki kilise kürsüsü yanında bulunan bir mezardan çıkan kemikler arasındaki paradan, mezarın XV. yüzyıldan kalma olduğu saptanmaktadır. Ölümün yasaklandığı Asklepion artık mezar gibi kullanılmaktadır. XIV. yüzyılda Bergama, Osmanlı Türklerinin eline geçtiği zaman Asklepion tepeden inen sellerin yığıldığı kalın bir toprak tabakasıyla örtülmüştü.

ASKLEPİONDAKİ TİYATRO

Kuzey stoanın batı ucunda küçük bir tiyatro vardır. Yapı Roma Dönemi tiyatroları için tipik olan yarım daire şeklindedir. İzleyicilerin oturdukları kademeli bölüm, merdivenler ile dikeylemesine üçgen biçimli beş alana ve bir geçit yani diazoma ile yataylamasına ikiye bölünmüştür. Orta bölümün en aşağıdaki üç sırası önemli kişilere ayrılmıştır. Anlaşıldığına göre sahne yapısı üç katlıydı.

Onun önünde yer alan, oyuncuların gösterilerini sundukları sahne, yerden yaklaşık 1 m. yükseklikteydi. Bir yazıt tiyatronun Asklepios ile Athena Hijye'ye adandığını belgeler. Yapı 3500 kişinin oturmasına izin veriyordu. Asklepion'da kalan hasta sayısının hiçbir zaman bu kadar yüksek olamayacağı göz önüne alınırsa, çevredeki halkın da gösterileri izleyebildiği sonucuna varılmaktadır.

BERGAMA TRAIAN MABEDİ

İmparator Traian'a (98-117) yapılmış olan bu mabet, Bergama Akropolün'ün en yukarıdaki terasında bulunmaktadır. Bir Roma Devri Mabeditir.

Bergama'da, 1879-1880 senelerinde kazı yapılmış ve mabedin avlusu ile doğu, batı galerilerinin bir kısmı açığa çıkarılmıştır. 1885 yılında yapılan ikinci kazıda ise kuzey, doğu ve batı galerileri tamamen açılmış ve doğu batı galerinin dar cephelerindeki binalar bulunmuştur.

Traian Tapınağı

Traian Tapınağı'nın Tonozlu Yapısı

Akropol'ün Kuzey uç noktasındaki askeri depolardan güneye doğru ilerleyerek, Roma Döneminin en görkemli yapılarından Traian adına burada daha önceden var olan Hellenistik yapıların üzerine inşa edilmiş Traian adı verilen tapınak alanına ulaşılır..

Traian Mabeti, Bergama'nın en yüksek noktasının sadece birkaç metre aşağısında, denizden 325 m. yüksekliktedir. Hemen yamacın altında başlayan tiyatro terasının 55 m. üzerinde ve güneydoğuda bulunan Athena Mabedinden 9m. daha yüksektedir. Bergama'ya deniz yolu

ile gelen seyyahların daha uzaktan bu mabet gözlerine çarpmaktadır.

Mabet, 70x60 ebadında üç tarafı portikli bir sahanın ortasında bu sahanın doğu, batı ve kuzey tarafları portikli olup, mabedin cephesinin bulunduğu güney tarafı ise açıktır. Bu kısımda terası takviye eden muazzam destek duvarları mevcuttur.

Mabet, Korinth nizamında olup, kısa cephede 6, uzun cephede ise 9 sütun ihtiva eder. Kutsal bir alanın içinde olan mabet avlunun orta eksenini üzerinde bulunur. Bu Roma Mimarisinin en önemli özelliklerinden biridir. Roma mabetlerinin pek çoğu bu tarz şekil üzerine yapılmıştır. Örneğin Roma Venüs mabedi ve Latium'da Gabi mabedi bir avlu içinde ve avlunun orta eksenini üzerinde bulunmaktadır.

MABEDİN ARKEOLJİK VE SANAT TARİHİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bütün bir tapınak tesisi, galerileri ve ilave yapıları ile Bergama Krallık devrine ait olan ufak bir tesisin üzerine kurulmuştur. Roma devrine ait olan yapı, İmparator Traian ve Hadrianla ilgilidir. İlk önce burayı kazanlar, mabedi, "Athena Polias Mabedi" sanmışlardır. Kazı devam ederken ortaya çıkan mimari unsurların Roma karakteri göstermesi, mabedin Roma Devrine ait olduğunu ortaya koymuş ve Aufustus Mabedi olarak kabul etmişlerdir.

Bu yapının, önceki bir mabedin tadil edilerek yapıldığını düşünmüşlerdir. Fakat 1879 yılında bir kazı sonucu buranın tadil edilmediğini ve Roma Devrine ait olduğu ortaya çıkıyor. Yani mabet Athena mabedinden daha geç devreye aittir. Bu mabedin Augustos değil de Traian'a ait olduğunun anlaşılmasına ilk kanıt; 1885 kazısında bulunan iki dilde yazılmış bir kitabedir. Kitabe tapınak külliyesiyle, kütüphane arasındaki geç devre ait bir duvarda bulunuyordu. Bu kitabede Traian ve Zeus'un şerefine yapılmış bir oyundan bahsediliyordu. Bu oyunun masraflarının Bergamalı Rhetor Julias Quadratus'un üzerine aldığı söyleniyordu. Diğer ikinci kanıt ise; bulunmuş olan sikkelerdir.

Bergama sikkelerinde görülen ve yanında Zeus ile Triainus, yazılı olan resim Traian mabedinin tasviri olduğu anlaşılmıştır. Çünkü Bergama'daki, Augustos, Traian ve Caracallaya ait imparatorluk tapınakları daima sikkelerde görülmüştür.

İmparator Traian Sikkelerinde beş önemli özellik vardır.

1-Sikkenin bir yüzünde İmparatorun başı görülmektedir. Diğer yüzünde ise Zeus tahtta oturmaktadır.

2-Bir yüzünde imparatorun başı, diğerinde Zeus'un oğlunun resmi.

3-İmparatorun başı ve ortada mabet bulunmaktadır.

4-Augustos Tapınağı ve arkada Traian Mabedi.

5-Ön yüzünde Zeus ve Traian, arka yüzünde Augustos ile Roma bulunmaktadır.

Altı sütunlu olan tapınak, sikkelerde dört sütunlu olarak gösterilmektedir. Bu çok mühim değildir. Çünkü sikke sanatkarı, resmi sikkeye sığdırabilmek için böyle tasvir edebilir. Mabet çevresinde eski krallık dönemine ait hiçbir parçanın bulunmamasına karşılık, İmparator Traian'ın karısı Plotina'ya ait bir kitabe ve Traian'a ait iki kitabenin ele geçmiş olması da, mabedin Traian'a ait olduğunu ispat eder. Hadrianus'a ait bazı kitabelerde bulunmuştur.

Akreterlerindeki, dünya küresi üstündeki "Nike" tasvirinden bu yapının İmparatorluk kültürüne ithaf edilmiş olduğunu anlıyoruz. Fakat bu konuda önemli deliller, iki dilde yazılmış kitabe ile çökmüş sella'nın altında bulunan ve akrelit taşından yapılmış olan, devasa heykel kalıntıları teşkil ederler. Bunlar şüphesiz ki, Traian ve Hadrianus'a aittirler. Hadriyanus'un, Traian'la birlikte heykelinin bulunması bu yapıya sonradan galerileri ilave ederek mabedi tamamlamış olması ile izah edebiliriz.

Mabedin yapılmış olduğu yerde, üç inşaat devresi tespit edilmiştir. Daha krallık devrinde kuzeyden fazla yüksek olmayan destek duvarı ile bir meydan yapılmıştı. Bu destek duvarı günümüze kalmıştır. Meydanın üzerindeki, o devre ait yapılardan, orijinal yerinde bulunan yarım yuvarlak eksedra kalmıştır.

Bundan sonra Traian idaresi altında bu meydan tapınak için hazırlanmıştır. Meydanın güneyine büyük bir destek duvarı inşa edilmiş ve mabet yapılmıştır. Bunun sonucunda da galeriler mabede ilave edilmiştir. Mabet Traian döneminde, Galeriler ise Hadrian döneminde yapılmıştır. Mabet Roma dönemine aittir. Mabet yüksek bir pedium üzerine kurulmuştur. Cephedeki geniş merdiven, cepheye bir gösteriş kazandırmaktadır. Opistodom yoktur. Mabette doğu tesirleri vardır. Bunlar frizde görülmektedir. Bitki konsol motifleri ve medusa başlıkları doğuya ait tesirlerdir.

ROMA DÖNEMİNDE KRALLIK DÖNEMİ YAPILARINA YAPILAN İLAVELER

Roma İmparatorluğundaki iç savaşı bitiren Oltavianus, Augustus ünvanı ile İmparator olunca Bergama'da ona "Tanrının oğlu Tanrı" olarak saygı gösterildi. Çok büyük bir heykeli Bergama Athena Tapınağı meydanına dikildi. M.Ö.25 yılında Bergamalılar, kendisinden adına bir tapınak yapmak iznini istediler. Augustos;"Roma için yapılmasını "bildirdi. Bunun üzerine Bergamalılar da Roma-Augustos için müşterek bir tapınak yaptılar. Şehirde kurulan bu tapınak şerefine Augustus bayramları yapılıyordu. Bu tapınağa ait, bu gün elimizde gün ışığına çıkarılmış arkeolojik bir bulgu yoktur. Yapılan kazılarda ortaya çıkarılan Traianus tapınağı kalıntıları bulununca kazı heyeti bunu önce Augustus tapınağı sandılar. Fakat kısa süre sora bulunan iki dilde yazılmış kitabede Traian adına yapılmış- bir tapınak- olduğu kesinlik kazandı. Bulunan bu kitabeden anlaşıldığına göre tapınağın okuyucular gurubunun şeflerine, dört yılda bir -Olimpia'da olduğu gibi- aynı düzeyde oyunlar tertip edilir ve kazananlara zafer arabasıyla "zafer törenini" kutlama hakkı verilirdi.

İmparator Hadrianus (117-137) yirmi yıllık idaresinde Bergama Asklepion'da önemli ilave yapılarla genişletilmesini sağlamıştır. Hayatında tamamlanamayan bölümleri de tamamlanması için vasiyet etmiş ve bu vasiyeti ölümünden sonra İmparator olan Antoninus Pius (138-161) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca vasiyet dışında Piusun kendi çabaları ile yapılan ilavelerle Asklepion iki kat daha büyür.

Güzel sanatları himaye eden Hadrianus için Hermes kıyafetindeki bir heykeli o dönemde Bergama'da yapılp Asklepion kütüphanesine konmuştur. Bu gün bu heykel Bergama Müzesinde sergilenmektedir.

Bergama Kızılavlu-Serapis Tapınağı M.Ö II. yüzyılda yapılmış olduğu, uzmanların yapı özellikleri ve teknik unsurları dikkate alınarak Hadrianus döneminde yapıldığı sanılmaktadır.

İmparator Avrelius Antonius (Karakalla :İsmi ile anılır 211-218) Trakya'dan dönerken Gelibolu'da geçirdiği gemi kazası sonrası Bergama Asklepion'unda tedavi görmesinden sonra, şükran borcu olarak mukaddes mahalde kendi heykelini diktirmiştir.

TİYATRO VE TİYATRO TERASI

Özellikle kaledeki tiyatronun yerleştirildiği dik eğimli arazi, mimarları özgün ve oraya has çözüm yolları bulma zorunluluğu altında bırakmıştır. Tiyatro Akropolis'in dik batı yamacında kurulmuştur. Giriş aşağıdan, önde yer alan büyük "Tiyatro Terasi"ndadır.

Tiyatro iki yatay yol (diazoma) ile üç bölüme ayrılmıştır. Alt yoldaki mermer şeref locası dışında bütün oturma sıraları andesittendir. 10.000 kişiye

ulaşan seyircilerin içerde dağılması ayrıca kama biçiminde yerleştirilmiş merdivenlerle de sağlanır. Tiyatronun sahnesi Hellenistik Çağ'da yalnız tören oyunları zamanında, tiyatro terasında kuvvetli ahşap hatıllar üzerine kurulurdu. Oyunların oynandığı alçak bir sahne (proskenion) ve arka plandaki konstrüksiyon (scaenae frons)dan meydana gelir. Ahşap sahneyi taşıyan dikmelerin delikleri, tiyatronun orkestrası önündeki terasın döşemesinde iyi durumda kalmıştır. Oyunlardan sonra bu delikler taş levhalarla yeniden örtülürlerdi. İlk defa Roma Çağı'nda bu gün görülen taş podium tiyatronun önüne inşa edilmiştir. Tiyatronun üst kısmındaki yüksek kemerli nişlere sahip duvar da Roma zamanındaki bir değişim sırasında yapılmıştır.

Ahşap sahnenin kurulup sökülmesi zor olmakla beraber gerekliydi; çünkü dar ve yapay kurulmuş tiyatro terasında olağan taş bir sahne binası için, terasın kuzeyindeki Dionysos tapınağının görünüşünü kesmeden, bir yer yoktur. Bu tapınak yaklaşık 250 m uzunluktaki terasın mimari görünüşüne egemendi. Yüksek bir merdivenin üzerinde ion düzeninde bir prostylos'tur ve arkası kayaya yaslanarak yükselir. M.Ö. 2. yy.'da andesit taşı ile inşa edilmiş, M.S. 3. yy. Başında kendini olasılıkla burada "yeni Dionysos" olarak kutlayan imparator Caracalla tarafından mermere çevrilmiştir.

Tiyatro terasına güneyden, üç kapılı bir kapıdan girilir. Sağda ve solda mümkün olduğu kadar dor düzeninde galerilerle süslenmiştir. Tiyatro ile doğu galeri arasındaki bir yapı oyuncuların toplandığı bir yapı olabilir. Bu yapı da Hellenistik Çağ'dandır. Tiyatro terasının substrüksiyonlarının kuruluşu krallık zamanının önemli bir imar faaliyetidir. Kuvvetli basıncı tutabilmek için bazı yerlerde beş kat yükseklikte alt yapı kurmak gerekmiştir.

Akropol'de görüntü

ŞEHİR KAZISI

1973'te başlayan şehir kazısı alanı, Akropolis ile bu tepenin yamacı altında bulunan Demeter kutsal alanı ve Gymnasion arasındaki kuşaktadır. Bu kazının amacı buradaki oluşumu ve resmi yapıların dışında Bergama'nın şehir organizması formunu açıklamaktır.

1-Yukarı Agora'nın Güney Batısındaki Hamam Yukarı Agora'dan 100 m aşağı doğru inilirse caddenin batısında yer alan hamamın kalıntıları görülür. Tepidarium (yuvarlak esas oda) geniş nişi dolayısıyla açıkça tanınır. Diğer odalardan pek az kalıntı vardır. Hamamın koruna gelen formu Roma İmparatorluk Çağı'na ait olmakla beraber mozaik bezemeli Hellenistik bir öncü yapıya sahiptir, yamaçtan

aşağıya doğru Hellenistik Çağ'dan üç büyük teraslamanın temelleri tanınabilmektedir.

2- Küçük Gymnasion (Hamam-Odeion-Mermer salon)

Yapı bileşimi birbirine bağlı üç bölümden meydana gelir: Batıda bir hamam (avlunun sütunları yeniden dikilmiştir), bir konferans ya da konser salonu ve doğuda kült salonu. Odeion (konser salonu) ve "Mermer Salon" adı verilen kült salonu hellenistik yapının çekirdeğidir. Hamam ancak Roma İmparatorluk Çağı'nda buraya inşa edilmiştir.

Hamamın batısında yamacın üzerine doğru dar bir sokak (hamam sokağı) uzanır. Sokağın altında bir pis su kanalı akar, aynısı ana caddenin altında da vardır. Sokağın batısında, Aşağı ucuna doğru bir latrin (umumi hela)'in duvar kalıntıları vardır. Sokağın kanalı latrini de temizler.

Hamamın esas girişi ana cadde üzerinde, hamam sokağının hemen doğusundadır. Hamamın avlusuna, bu güne kalmamış giriş merdivenlerinden bir koridor ile geçilir. Avlunun kuzey yanındaki apsis biçimli soğuk su kurnasının üzerinde eskiden bir su deposu bulunuyordu, hemen kuzeyinde ona bağlı diğer bir su haznesi kalın sıvalı duvarlarından ve su geçirmez tabanından hala tanınabilmektedir. Avlunun güneyinde sıcak banyo odaları, terleme odası (küçük yuvarlak oda) ve külhan yer alır. Ayrıca odunluk olan ocak odasına ana caddeden giriliyordu. Burada külhanı ateşlemek üzere bir platform vardır. Ocak odası ve giriş odası arasındaki iki oda olasılıkla dükkanlardı ve bunların üzerinde hamamın artık kaybolmuş odaları yer alıyor olmalıydı.

Hamamın avlusu doğu yandan da bir geçişe sahiptir. Ayrıca odeion ile en üst oturma sırası düzeyinde bir kapı bağlantı sağlar. Burada beden eğitimi ile birlikte ruhun eğitiminde müziğin yakın ilişkisi açıkça ortaya konmuştur. Odeion kama biçimine yakın bir plandadır. Oturma basamakları daire parçalarından meydana gelir. Bu düzenlemeye çok sık rastlanmamaktadır. Düz çizgili oturma sıralarına karşın, sınırlı bir yerin daha iyi kullanımı sağlanır. Doğusundaki "Mermer Salon", kendi şehri için büyük hayırseverlikte bulunmuş ve daha yaşadığı sırada bir tanrı gibi büyük saygı görmüş bir Bergamalı'ya ait bir kült yeri, bir Heroon'dur. Kült heykelinin portre başı, kült apsisi önünde bulunmuştur. Üslup ve tarih uyumu bu başta M.Ö. 70 yıllarında nüfuzlu bir Bergamalı olan Diodoros Paspáros'un portresini tanımayı sağlar.

Koruna gelen kabartmalarda (asılları Bergama müzesindedir) işlenen konular: Bir dövüş horozu, miğfer ve Dioskurların başarısına yardım eden yıldız, kılıç ve mızrak, zırh. Toplam olarak salonda böyle 18 kabartma bulunuyordu ve bunlar bir yanda 9 tane olmak üzere karşısındaki eşini yineliyerek dizilmişti. Thema, yapının kurulmasına kuşkusuz para yardımı yapmış Heros'un övgüsüne hizmet eder.

Odeion ve mermer salonun önündeki iki derin sarnıca sahip ortak bir avlu (bugün koruyucu çatının önünde, ön teras) bulunur. Bu yapıda, varlıklı bir kült birliğinin kendi törenlerini de kutladığı bir bileşim söz konusudur. Bu bina Roma İmp. Çağı sonuna kadar (M.S. 4. yy.) kullanılmıştır.

Yapı yıkıntısı arasında bulunan, antik çağda genellikle uğur ve bolluğun olağan sembolü fallos kabartmalı blok, onarım sırasında koruyucu yapının doğu duvarı yüzüne konmuştur.

3- Aşevi

Mermer salonun yanında, hemen doğusunda basit bir aşevinin odaları bulunur. Yolun sonunda kayalık zemindeki ocağı ile bir oda ve onun arkasında

eskiden duvar resimleri ile bezenmiş küçük bir oda daha yer alır. Daha arkadaki ve kısmen kaya içine inşa edilmiş üçüncü odada büyük bir ızgara bulunmuştur.

4-Şarap ve Yağ Dükkanı

Mermer salonun doğusundaki üçüncü oda duvar örgü payelerden caddeye doğru geniş bir tezgaha sahip bir dükkanır. Dükkanın içindeki büyük küpler (pithoi) yumuşak kaya taban oyularak yerleştirilmiştir.

5-Dionysos Kültü için Podiumlu Salon

Aşevi ve şarap dükkanının kuzey doğu arkasında, yamaç üstünde büyük bir salon yer alır, tabanı sıvalı bir ön terası vardır. Salon kiremitli bir dam ile örtülüydü. Ön terasın solunda küçük odalar bulunur. Terasta bir çeşme kalıntısı ve doğu kısımda tuf kayalık içinde büyük derin bir mahzen vardır. Podiumlu salonun girişi çeşme ve mahzen arasında.

Salona duvarları boyunca uzanan podiumlardan (1 m. yükseklik ve 2 m. derinlikte) dolayı bu ad verilmiştir. Podiumlarda kült topluluğu, başları salonun ortasına dönecek şekilde uzanırlardı. Girişin karşısında, önündeki sunak ile kült nişi vardı. Burası Dionysos kültüne işaret eden ilginç resim kalıntılarına sahiptir.(Bergama müzesinde) Devamlı podiumlar doğu etkisinde kutsal mahalleri anımsatır.

6- Hamamı ile Peristylli Ev

Orta yol'un (mittelgasse) doğusunda antik bir peristylli evin kalıntıları vardır. Eskiden avluyu çeviren sütunların bir kaç tanesi yeniden dikilmiştir. Evin inşası hellenistik çağa uzanır. Roma İmp. Çağı'nda ev gelişmiş ve oldukça konforlu düzenlenmiştir. Isıtılabilen çok büyük bir hamamı ve buna bağlı çok büyük bir su deposu vardır.

7- Çeşme

Peristylli evin güney doğusunda antik ana yol boyunca dükkan ve işyerleri sıralanmıştır, bunların arkasında ve üst katlarında kuşkusuz ev odaları yer alıyordu. Yolun kenarında kayadan bir sarnıç üzerinde, bugün bir bölümü ayağa kaldırılmış büyük taş kemerli yapı vardır. Halka açık bir çeşme yapısı olmalıdır. Bütün evlerde ayrıca çok sayıda sarnıç bulunmaktadır.

8- Şehir kazı alanının doğusundaki Peristylli yapı

Şehir kazı alanının doğusunda büyük bir yapı ortaya çıkarılmıştır ki,büyük bir olasılıkla Hellenistik Çağ'dan kalmış bir kutsal alan söz konusudur. Burada Kybele, Bergama'nın Megalesion'unun yer aldığı var sayılabilir.

ANFİTİYATRO

Tellidere Anfityatro

Roma İmp. Çağı'nın diğer büyük yapıları Stadion, Aşağı Şehir Tiyatrosu ve özellikle görülmeye değer bir yapı Anfityatro'dur. Anfityatro küçük Asya'da çok az rastlanan bir yapı tipini temsil eder. Kazısı yapılmayan bu yapının bazı sütunları ayakta durmaktadır. Deniz oyunları için suyundan yararlanan derenin iki yanda üzerinin tonozla örtülmesi dikkat çekicidir.

SU YOLLARI

II.yy Roma İmparatorluk çağı'na ait olduğu düşünülen su yolları Arsenal alanının kuzey ucundan görülebilir. M.Ö. II.yy'da yapılan krallık zamanı su yolları 50-75 cm uzunluğundaki 240 bin kadar toprak künkten oluşur. Kuzeyde Madra Dağı'ndan yaklaşık 45 km aşarak üç yol halinde gelen su yolları Bergama'daki kale tepesinin karşısındaki bir tepe üzerindeki su haznesine uzanır. Buradan da toprak altına döşenmiş büyük taşlardaki deliklerden geçirilen yüksek basınçlı su yolu kurşun borularla üç vadi ve iki alçak tepeyi aşarak kuzey taraflarından Bergama Kalesi'ne ulaşır. Sarayın sarnıçlarına, evlere ve şehrin çeşmelerine merkezi bir su deposundan toprak künkler aracılığı ile su verildiği düşünülmektedir. Bergama'nın Roma Çağı'nda artan nüfusunun ve büyük yeni hamam kuruluşlarının su gereksinimi Kozak Dağları ve Soma'dan (yaklaşık 80km uzaklıkta) gelen su yolları ve kısmen su kemerleri ile karşılanıyordu.

ALLİANOİ ANTİK KENTİ ve KAPLICALARI

Bu eserlerin yanısıra M.Ö. II. Yüzyılda kurulduğu düşünülen Allianoi, M.S. II. Yüzyılda, özellikle Roma İmparatoru Hadrianus'un şehri ziyareti dolayısıyla yapılan binalarla en görkemli dönemine ulaşmıştır. Bizans dönemine kadar tedavi amaçlı önemli bir merkez olan şehir, bölgenin fakirleşmesine bağlı olarak giderek önemini kaybetmiştir. Günümüze kadar Paşa Ilıcası olarak halk tarafından 1998 yılına kadar romatizma, deri ve kadın hastalıklarının tedavisi için yerel halk ve

Kale eteklerindeki yapılar

dışarıdan gelenler ılıcadan yararlanmışlardır. Burada sürdürülen Arkeolojik kazılarda galerinin batı bölümünde 3 nişli olan dairesel alanda en büyük nişte (ortadaki niş) 160 cm. büyüklüğünde Venüs /Nympha heykeli bulunmuştur. Nympha, büyük bir istiridye kabuğunu iki yanından kucağından tutmakta ve göbek bölümünden buraya akan suyu ziyaretçilere sunmaktadır. Özenle çıkarılan bu heykel Bergama Müzesinde sergilenmektedir. Bütün bunların yanında sikkeler, cam ve metal eşyalar seramikler, sütun başları ve yüzlerce eser açığa çıkarılmış olup, envantere kaydedilmiştir.

Allianoi, Bergama'nın 18 km kuzeydoğusunda, Balıkesir yolu üzerinde, Paşa İlicası olarak anılan yerde ortaya çıkarılan antik bir sağlık merkezi. İ.S. II. yüzyılda yaşamış Hadrianothral (Balıkesir)'li, gezgin, hatip, sofist ve yazar P.Alleus Aristides, Hieroi Logoi (Kutsal Sözler, III., 1-6) adlı eserinde; Pergamon'a 120 stadia (23-25 km) uzaklıkta olan Allianoi'da, Bergama'ya giderken tedavi gördüğünü ve şifa bulduğunu aktarır. Pergamon ve yakın çevresinde bu uzaklıkta, bu ölçülerde başka bir sağlık merkezi olmadığından günümüzde Paşa İlicası'nda kazılmakta olan ören yerinin Allianoi olduğu düşünülmektedir. Zaten günümüzde de devam eden kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkan ve şüpheye yer bırakmayan arkeolojik belge ve bulgular ile Allianoi'nin gün ışığına çıktığını görüyoruz. Bu sağlık merkezi sağlık tanrısı Asklepios'a adanmış yeni bir Asklepieion'dur. Şifalı suları sayesinde Allianoi yıllarca Hydroterapi(suyla tedavi) merkezi kullanılmıştır.

Allianoi sular altında kalıyor.

Allianoi topraklarında, 45 derece kükürtlü su çıkan şifa merkezi olarak, bu özelliği ile dünyanın dört merkezinden biri Bergama Krallığının sayfiye yeri olan bölge yıllarca "Hydroterapi" merkezi olarak hizmet hizmet vermiştir.1998 yılından bu yana yapılan kurtarma kazı çalışmaları sonucunda;

- Halen kullanılan çift kemerli Roma Köprüsü
- İçme ve atık su sistemleri
- Seramik atölyeleri, fırınlar
- Nekropol alanları
- İki mezarlık şapeli
- Latrinler(umumi tuvaletler)
- Bazilikal tipte iki büyük kilise yapısı
- Doğu – batı doğrultulu caddelerin bitiminde geçiş yapısı
- Görkemli bir tedavi yapısı
- Kuzey – güney doğrultulu caddenin başlangıcından propylon(anıtsal giriş)
- Kuzey – güney doğrultulu 35m. uzunlukta ve 8m. genişlikte sütunlu cadde
- Sütunlu caddenin stoasının arkalarında farklı işlevler için kullanılmışdükkan ve mekanlar ile; eksedra tipinde bir nymphaeum (anıtsal çeşme)
- Doğu – batı doğrultulu, 210m. uzunlukta ve 6m. genişlikte sütunlu tören yolu
- Halen 47 derece sıcak suyu olan, 9700m²'lik bir alana kurulmuş, frigidarium (ılıkılık), dinlenme veya terapi odaları, çeşme ve havuzları, termal sesisleri ortaya çıkarılmıştır.

Yüzeysel araştırmaları sonucunda keşfedilen kült merkezinin yakın çevresindeki yerleşmelerle bağlantısı araştırılmış, yol ağlarının hep bu alanla olan bağlantısından dolayı bu alanın önemli konaklama merkezlerinden biri olduğu saptanmıştır.

Yortanlı Barajının yapım aşamasında antik değeri anlaşılan bölgede hızlandırılan kazı çalışmaları esnasında bölgenin Hellenistik Çağda kurulduğu ve en parlak dönemini Roma İmparatoru Hadrian'la yaşadığını ortaya koydu . Bu kazılar sayesinde Bergama ikinci bir sağlık merkezine kavuşmasının yanısıra Asklepieion kültürünün, Anadolu'da yaygın olduğunu da kanıtladı . Allianoi'nin M.S.XI.

yüzyılın sonuna kadar Bakırçay havzasında önemli bir sağlık yurdu olarak kullanıldığı ve Bergama Askleplion'unda yapılan psikotrapı tedavi merkezinden farklı olarak burada daha çok "Hydroterapi" uygulandığı yönündeki görüşlerde güçlendi.

Bugün hemen birkaç km. yanında yapımı devam eden Yortanlı barajı bu antik kenti önümüzdeki yıllarda, kimbilir belki de aylarda baraj su tutmaya başlayınca; kaçınılmaz son Hasankeyf ve Zeugma sular altında kalacaktır. Baraj 1970 yılında projelendirilmeye başlanmış olup, 1992'de yapım ihalesine girilmiş ve nihayet yapımına 1994'te temel atılarak başlanmıştır. Barajın yapımına başlandığı 1994 yılı itibarıyla o zamanki adı ile Kültür Bakanlığı bünyesinde Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü (şimdiki adı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı) Kurtarma kazısına başlamıştır. Halen sürdürülmekte olan kazı çalışmaları sistemli olarak Trakya Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç Ahmet Yaraş ve ekibi tarafından sürdürülmektedir.

BERGAMADA BİZANS DÖNEMİ

Roma İmparatorluğunun M.S.395 yılında ülke yönetiminin ikiye bölünüp Anadolu toprakları ve İmparatorluğun Asya 'da yayıldığı alanlar yönetim olarak Doğu Roma İmparatorluğu idaresine katıldı. Tarihte diğer adı Bizans "İstanbul şehri kuran Byzantion'a izafeten" Bizans İmparatorluğu olarak da anılan yönetimin idaresi altına girdi.

Dünya tarihinin en uzun ömürlü devletlerinden biri olan Bizans'ın kuruluşu, Roma İmparatorluğunun 395 yılında ikiye bölünmüş olduğu çoğunlukla kabul edilmekle birlikte, etnik, kültürel ve sosyal nedenlerle bu ikiye bölünme Prof.Dr. Hakkı Dursun Yıldız'a göre M.S. I. yüzyıla kadar indirilir. Gerçekten Latin Batı ve Hellenistik Doğu hiçbir siyasal araçla birleştirilemeyen iki dünya görüşüne sahipti. Bu ayrılık özellikle Hıristiyanlığın yayılması ile zamanla artmış ve siyasal hayatta da kendini göstermiştir.

III. yüzyılın karışık ve askeri anarşi dönemleri imparatorluğun iç örgütünü bozmuş ve parçalamıştı. İmparator Diocletianus devlet mekanizmasını yeniden kurmayı hedef alan reformlar yaptı. Sık sık Nikomedia(İzmit)'da oturan imparator doğunun monarşilerinin bazı unsurlarını kabul etmişti. Oldukça dağınık ve büyük olan imparatorluğun yönetimini kolaylaştırmak için "Tetrarkhia" yani dörtler saltanatı sistemini kurdu. Bu sisteme göre Roma İmparatorluğu iki Augustus ve iki Caesar yönetimine göre dört parçaya bölünüyordu. İmparatorluk birisi Nikomedia'da oturacak olan kendisi, diğeri Milano'da hüküm sürecek olan Maximianus adlı ortağı tarafından yönetilecek ve bunlara bağlı olarak da ayrı bölgeleri yönetecek birer Caesar bulunacaktı. Bu dörtlü sistem içinde meydana gelen iktidar mücadeleleri, iç savaşların yaşandığı ortamda 324 yılında bu mücadeleden galip çıkan Constantinus, bütün rakiplerini ortadan kaldırarak Roma'nın tek imparatoru oldu.

Constantinus zamanında meydana gelen iki olay, tarihi gelişmeler üzerinde önemli olaylara ortam hazırlamıştır. Bunlar Hıristiyanlığın kabulü ve imparatorluk merkezinin Roma'dan İstanbul'a taşınmasıdır. Sayıları çok artmış olmakla beraber dinleri imparatorluk içinde hala meşru sayılmayan ve her türlü işkence ve eziyete uğrayan Hıristiyanlara, ilk olarak Milano'da 313 yılında çıkarılan fermanla birçok haklar veriliyor. Artık Hıristiyanlık diğer dinler gibi meşru hale geliyor ve devlet tarafından alınmış toprakları kendilerine geri veriliyordu. İmparator Constantinus'un, ne zaman Hıristiyan olduğu hakkında çeşitli görüşler ileri

sürülmekle beraber, ancak ölüm döşeginde Hıristiyanlığı kabul ettiği tarihçiler tarafından benimsenmektedir.

M.S. I. Yüzyıldan itibaren ortaya çıkan bu Hıristiyan inancı yaklaşık 200 yıl sonraki Milano Fermanına kadar özellikle Roma hakimiyetindeki topraklarda büyük zulüm görmüştü. Bu zulmün yaşandığı yerlerden birisi de Bergama idi. İmparator Decius (249-251) döneminde, Hıristiyan inancını benimseyen üç kişi Amfiteyatroda (Tellidere) vahşi hayvanlara parçatılmış ki bu olay Bergama tarihinde derin izler bırakmıştır. İmparator Valeriyus I, (253-260) döneminde, kentte yaşanan büyük deprem sonucu; bu doğal ve dinsel çöküntüler ayrıca Romanın uyguladığı ağır vergilerden bunalan Bergama halkı üzerinde Hıristiyanlığın yayılışını hızlandırdı.

M.S.II. yüzyılın sonlarında artık Bergama tanrılar ve tanrıçalar şehri olmaktan çıkarak tek tanrı inancı altında birleşti. İmparator Diocletianus (284-305) döneminde Bergama Asia eyaletinin Hıristiyan bir kenti görünümündeyken Theodosius (379-395) zamanında ise bu eyalette bulunan 4 metro-polisten (Ephesos, Smyrna, Bergama,Tralles) biri durumuna gelmişti. Bergama, Krallık döneminde 40-45 bin nüfus barındırırken M.S.II.yüzyılda 160 bin IV. Yüzyılın başında nüfusu 120 binlere ulaşmıştı. Bizans'ın resmi olarak ikiye bölünmesi 395 yılı olarak tarihçiler tarafından kabul edilse de, aslında bu ikiye bölünme sosyal, kültürel ve etnik olarak ikiye bölünmesini I.yüzyıla indirgeyen bu iki dünya görüşünün izlerini Bergama'da tarihin labirentli yollarında sürdürdükten sonraki 395 yılı sonrası olaylarında Bergama'daki Hıristiyan inancının izlerinin fotoğrafı tüm netliği ile ortaya çıkar.

İmparator Justinyanos (527-565) döneminde başta, başkent İstanbul olduğu gibi, Bergama'da ki, pagan yapı ve tapınaklar yıkıldı. Yerine kilise ve manastırlar yapıldı. Bu yıkımlardan payını alan Zeus Sunağının yapı malzemesi taşları yukarı kent surlarını Arap akınlarına karşı güçlendirmek amacıyla kullanıldı. Justinyanos sonrası, halefleri (565-610) döneminde yeniden yapılandırılan Anadolu eyaletlerinde Bergama, Asya eyaleti sınırları içinde kalıyordu. Bizans Döneminde, ilk 200 yıllık süreçte elde ettiği eski ününü ve üstünlüğünü giderek kaybediyordu. Artık bir Hıristiyan merkezi olma özelliğinin izlerini taşıyordu.

Bergama bu dönemde, Hz İsa'nın havarileri tarafından kurulan Anadolu'daki Apostolidis adıyla anılan ilk 7 kiliseden birisi Bergama'da inşa edildiğini ve İncilin ilk yayıldığı Batı Anadolu kentlerinden biri olduğunu, St. Jean (Aziz Yohanna)'nın, Mektuplarında bu bilgileri buluyoruz. “Yohanna kardeşiniz, Allahın sözü ve İsa'nın tanıklığı için Patnos denilen bir adada idim. Rabbin gününde, ruhta oldum ve arkamda boru sesi gibi büyük bir ses işittim. Gördüğünü kitaba yaz ve yedi kiliseye, Ephesos'a, Smyrna'ya, Bergama'ya, Tiyetira'ya, Sardes'e Philadelphia'ya, Laodikeia'ya gönder,”diyordu.

Yohanna İncilinde Bergama ile ilgili geçen kutsal vahiy “ ...Bergama'da olan kilisenin meleğine yaz, şeytanın tahtı oradadır; onun ismini sıkı tutuyorsun ve aranızda, şeytanın oturduğu yerde, öldürülen sadık şahidim Antipas'ın günlerinde bile, bana olan imanını inkar etmedin. ...” şeklinde devam etmek de olan vahiy; Aziz Yohanna, Bergama'ya Antipas adında sadık bir adamını Hıristiyanlığı yaymak için göndermiş fakat Pagan Roma 'da Antipas'ın yakalanarak öldürüldüğünü anlamaktayız.

Bizans İmparatoru Heraklius ve halefleri (610-717) döneminde Bergama, Anadolu'ya giderek artan Müslüman Arap akınları sonucu Bergama göçlere aç bir kent hüviyetine büründü. Ermeni kolonileri, bu göç eden topluluklar arasında

başı çekiyordu. Bizans Tahtına İmparator olarak geçen Bardenes Philipikos (717-723), Bergama Ermenilerine mensuptu.

Bu dönemden itibaren artan bu akınlarda bazen Bizans, bazen de Araplar galip geliyordu. Bizans Anadolu'da gittikçe zayıflıyordu. Anadolu halkı bu saldırılar karşısında Bizans'ın asker ve mühimmat ihtiyacını karşılarken gittikçe fakirleşiyordu. Orta çağın skolastik düşünceye dayalı karanlık dönemi tüm Anadolu ve Bergama'da kendini iyice hissettiriyordu. I. Theodoros Laskaris, daha tahta çıkmadan önce Prensliği döneminde Bergama'yı ziyaret etmiş ve kaleme aldığı mektubunda "Klasik harabelerden hayranlıkla söz ederken, halkın içinde bulunduğu yoksulluğu da" vurgulamıştır.

1306 yılında Karasi Beyliği topraklarına katılmasıyla artık Türk hakimiyetine geçen Bergama şehri ve Bizanslı ve Osmanlı kaynaklarından nakleden, Mortman'ın verdiği malumatta düşülen kayıttan 1334-1336 tarihleri değil; Yahşi Beyin 1314 yılında vuku bulan ölümünü İslam Tarihi Ansiklopedisi : "Bergama Maddesi" müteakip olduğunu kabul etmektedir.

Bergama yaklaşık bin yıl Bizans hakimiyetindeki sürecin ilk üç yüz yılında, Hıristiyanlıktan önceki çok tanrılı inancın nasıl merkezi durumundaysa, Hıristiyanlığın ortaya çıkışından sonra da tek tanrılı dinin önemli bir merkezi olmuştur.

BERGAMADA BİZANS HRİSTİYANLIK DÖNEMİ MİMARİ ESERLERİ

Hıristiyanlığın ortaya çıkması ve yayılması ile bir çok yerde antik yapıların, Hıristiyan kilise mimarisine göre tadilat görmüştür. Bergama'da mevcut antik yapılar üzerinde de bu teşhisi görmekteyiz. Akropol surları ve bazı tapınaklar içerisinde Bizans Devrinde değişiklik yapıldığını günümüze kadar ulaşabilmiş kalıntılarda görebiliriz. Günümüze kadar ulaşabilmiş yazılı eserlerden çıkan sonuçlardan; bu güne kadar ulaşamamış bazı kilise yerleri ile ilgili bilgileri, A.G . Sofianonun " Pergame Moderne et Antigue " isimli eserinde yerleri ile belirtilmektedir.

---Eumenes Agorasında, Aziz Demetreos'a ait olduğu öne sürülen kilisenin temellerine bazı kalıntılar vardır. Bu kalıntılar üzerine ileriki yıllarda mezarlık tesis edilmiştir.

---Asklepion 'da Zeus-Asklepios tapınağında Hıristiyanlığa ait kalıntılar bulunmuştur.

---Azize Theodora kilisesi şimdi tamamen yıkılmıştır.

---Aziz Antipas kilisesi, kalede bulunmaktadır.

---Zoodokhos Pighi kilisesi, mermerden inşa edilmiştir.

---Athena Polias tapınağında bulunan haç ve Hıristiyanlığa ait diğer kalıntılardan burada kilise olduğu kanıtlanmaktadır.

---Tiyatro terasında kayaların içine oyulmuş bir kilise kalıntısı bulunmuştur.

---Aziz Georgios kilisesinde bu aziz ikonası bulunmuştur. Bu aziz için her yıl 23 Nisan'da adına anma törenleri yapılırdı.

---Kızıl avlu bazilikası, 4. yüzyıl başlarında Hıristiyan kilisesi haline çevrilmiştir.

Bu eser dışında ise; Berlin Müzesinin 1923 te yayınladığı "Führer durch die Ruinen von Pergamon" isimli eserinde ve ayrıca W.Schultzenin,1926 yılında yayınladığı " Altchristliche Städte und Landschaften" çalışmasında da Bergama'daki Bizans Kiliselerine ait bilgiler ve yerleri tespit edilmiştir.

Bu gün, bu yapılardan Kızıl avlu günümüze kadar harap bir durumda ulaşmıştır. Antik dönemde tapınak olarak yapılan bu eser, Bizans Devrinde kilise haline getirmek için tadilat yapıldığını görmekteyiz.

Yukarı agorada Attalos evi önünde bulunan, küçük ölçüde bir kilisenin apsis duvarı günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bergama –Parmak batıran mevkiinde küçük bir kilise harabesi mevcuttur. Bunların dışında yapılan çalışmalar içinde ise Asklepioda çok küçük ölçüde vaftiz havuzu da tespit edilmiştir.

İçinde bulunduğumuz bu dönemde biri harabe,diğer ikisinde torak altı birkaç buluntuya ulaşabilen kiliseler dışında bir vaftiz havuzu kalıntıları mevcuttur. Diğer Kiliselerin yerleri ise yukarıda belirttiğimiz kayıtlardan elde edilen kazı raporlarına dayanan bilgilere göre tespit edilmiştir.

KIZILAVLU KİLİSESİ

Akropol dışında Bergama içindeki bu dev boyutlu yapı, önceleri Mısır tanrılarına, öncelikle Serapis'e “ Mısır'da : Osiris'e „ adanmış bir kutsal alandır. Yapının üçlü formu, Serapisin yanı sıra başka tanrıların ve büyük olasılıkla İsis ve Harpokrates'in adına yapılmış tapınağın kalıntılarını oluşturmaktadır. M.S. 117-138 yılları arasında Roma İmparatoru Hadrianus'un döneminde Mısır'da geç dönemde tapınılmış, Zeus'la özdeşleşen Serapis adına yapılmıştır.

Serapion Tapınağı

Yapısal öğelerin her biri kült ile ilgili farklı törenlerin uygulanmasına izin verecek biçimde tasarlanmıştır. Büyük ön avlu tören geçitleri için bir sahne oluştururken tapınağın kendisi ikiye bölünmüş, yalnızca rahiplerin ve külte kabul edilenlerin içerideki kutsal yeriyle dışarıdaki insanların toplandığı bir alanı içerir. İki yandaki kule benzeri kısımların alt yapısında saptanabilmiş bu odaların kült içinde önemli bir yeri vardır. Serapis'in, Yunan yer altı tanrısı Hades ya da Plouton ile ortak noktaları vardır. Küçük avludaki havuzlar ise Mısır kültüründe “ ...yıllık taşkınlıklarıyla Mısır'a bolluk ve bereket getiren Nil nehrini simgelemiştir.” Mısır'ın din ve kültürü önce Yunan daha sonra ise Roma'yı etkisi altına almıştır. Kültürel ve ticari bağılıklarla Mısır kültü Avrupa ve Balkanlara, değişik adlarla taşınmıştır.

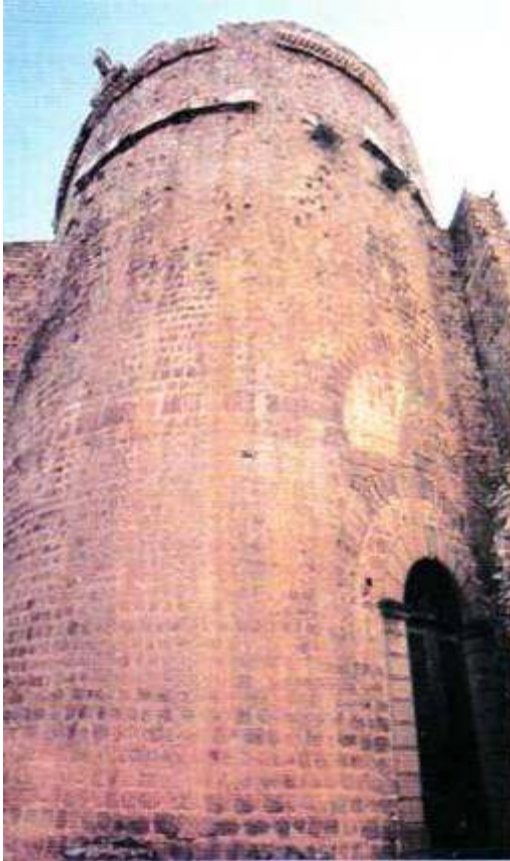
Bizans Devrinde iç kısmında yapılan ilave ve değişikliklerle kilise haline getirilmiştir. Adını binada kullanılan kırmızı tuğlalar dan bu isimle anılır. Duvarları tamamen kırmızı tuğladan inşa edilmiş ikinci kat galerinde ve dış cephesinde taş frizlere, konsollara rastlanmaktadır. Binada kullanılan tuğlaların ebadı; 35x 40cm. olup, 6 cm kalınlığındadır.

Dikdörtgen plana sahip olan yapı üzerine masif tuğla duvar taşlar temel üzerinde yükselir. Doğuda yarım daire şeklinde bir girinti teşkil antik cephe, bugün dışarı doğru dikdörtgen şeklinde bir çıkıntı oluşturmaktadır. Yapı malzemesinin farklı olmasından anlaşılacağı gibi apsis çıkıntısı Hristiyan bazilikası haline getirilmek için yapılmıştır.

Serapion 'daki Kulelerden biri

Giriş kısmının sağ ve solunda kulelerin ebadı 6,40 m. olup bunlardan sadece soldaki kulenin alt kısmında, zeminden 1,5m. yükseklikte dikdörtgen şeklinde bir kapı bulunmaktadır. Bunun önceleri küçük bir pencere halinde olduğu, zaman içinde genişletilerek kapı haline dönüştürüldüğü düşünülmektedir. Kulelerin yükseklikleri tahminen binanın ön cephesinden 5 m. daha kısadır. Kule içinde merdiven bulunmaktadır. Binanın kuzey ve güney duvarlarının üst kısımlarında dört sıra halinde devam eden mermer firizler görülmektedir.

Serapion 'daki diğer kule

Serapion Tapınağı Nişleri

Batı cephesinde kulelerin hizasına kadar yükselen tuğla duvarlar, güney cephesinde 50 cm. kalınlığında beyaz mermer taş firizlerle iki kısma ayrılmış bulunmaktadır. Dört sıra halinde taş hatıllar yapının duvarlarını sağlamlaştırdığı gibi binanın her iki cephesine de ayrı bir güzellik katmaktadır. Bu kısımda duvarlar sekiz büyük kemerli açıklıkla teşkilatlanmış olup her açıklığın kemerleri, bir taş ve on sekiz sıra tuğladan alternatif olarak meydana getirilmiştir.

Bazilikada batıdan iç mekana girildiğinde ilk bakışta, girişin hemen karşısında, zeminde moloz taştan inşa edilmiş duvarlar dikkati çekmektedir. Binayı boyuna üç nef ayıran bu temeller önceki yapının içinde, Bizans Döneminde yapılan ilave ve değişiklikleri göstermektedir. Doğuda, zeminden kalın taş duvarla yükselen “Bema” kısmı ve apsis çıkıntısı yer alır. Bu ilave kısımlar kilise haline dönüşün bir diğer göstergesidir.

Karyatitler

Binanın üst yapısı hakkında P. Schazmann'ın yaptığı iş olduğu u “Rekonstruksiyonda bazilikanın çatı ile örtülüşünü görmek

ekteyiz.

Bugünkü durumda da yanlarındaki silindirik yapılar kubbe ile örtülüdür. Bazilikanın genişliği dikkate alınacak olursa, binanın üstünü örtecek beşik bir çatının yapılması pek mümkün görülmemektedir. Fakat bina içinde bir destek sistemi olduğunu kabul edersak bu örtü sisteminin varlığı kabul edilebilir.

Bizans Kilisesi haline getirilen orta nefte, dar bir merdivenle aşağıya inilmektedir ki bu kısımda sarnıç şeklinde bir bölüm yer almaktadır. Burasının Bizans Kilisesi haline getirildikten sonra mı yapıldığı, yoksa antik yapının kalıntısı mı olduğu bilinmemektedir. Ancak bema kısmında olması ve genellikle Hıristiyan Bazilikalarında bu kısımda kriptalar bulunması gözönüne alınarak, bunun da Bizans devrinde yapılmış bir kripta veya rölik muhafaza etmek üzere yapılmış bir hücre olabileceği fikri akla gelebilir.

Batıdaki girişten itibaren, Bizans Kilisesinin nef duvarları girişe paralel bir duvarla, dikey olarak kesilmektedir. Bu kısımda bir boşluk meydana gelmektedir ki, bu kısmın bazilikaların narthexine tekabül edeceği düşünülebilir.

DİĞER KİLİSELER

Bunlara ait bu gün elimizde maalesef eski dönemden,bugüne ulaşan kitaplardaki kaynaklar dışında, hiçbir kalıntı ulaşmamıştır. Bu yapıları incelememizin amacı; Bergama 'nın tarih içinde önemini vurgulamak için bugüne kadar sahip olduğu yitirilmiş kültürel dokusunun da bir envanterini çıkarmaktır.

AGORADAKİ KİLİSE

1900-1901 senelerinde W. Dörpfeld Akropolün güney yamaçlarındaki Agorayı açtı ve bir Bizans kilisesini ortaya çıkarttı. Dörpfeld "Agorayı temizlerken avlunun içinde, çeşitli taşlardan yapılmış ve toprak harçlarla örülmüş duvarlara rastladık. Önce Bizans kulübelerinin kalıntıları zannettiğimiz bu duvarların doğu kısmında bir apsis ve buna bağlı diğer duvarları bulunca bunun bir Bizans kilisesi olduğunu anladık" diyor.

Bu kilise yön olarak tam doğu- batı istikametinde değildir. Biraz farklıdır. Bunun sebebi belki Agoro binalarının henüz mevcut olduğu bir devirde, bu binaların avlusunun içine inşa edilmiş olmasındandır.

Dörpfeld'in planında dikdörtgen şeklinde bir atrium, atriumun temenos duvarları ile birleşen doğu tarafında, üç nefli dikdörtgen planda bazilika yer almaktadır. Bazilikanın batısında dikdörtgen narthex, doğusunda ise dışarı doğru yarım daire şeklinde çıkıntı teşkil eden apsis bulunmaktadır. Ayrıca binanın kuzey tarafında bazı ek yapılar daha görülmektedir.

Dörpfeld'in planına göre; bir oda, bir kapı ile kilisenin kuzey nefine açılıyordu. Önemli olan bir diğer yapı da dört köşe olan bu yapıda kireçli harç kullanılması ile dikkat çekiyor. Kilisede sadece apside kireçli harç kullanılmıştır. Avluda yuvarlak bir yapının döşeme taşları tespit edilmiştir ki ne tip bir binaya ait olduğu anlaşılamamıştır.

ATHENA MABEDİNİN YANINDAKİ KİLİSE

Akropolide Athena mabedinin yanında bulunan bir diğer Bizans kilisesi yine R. Bohn tarafından neşredilmiş ve rekonstrüksiyonu yapılmıştır. R. Bohn "Kilisenin kalıntıları, planını kat'ı olarak çizmek için kâfi değildir. Yalnız genişliği 5.43 metre boyu 15.30 metre olan, uzunca bir bina olduğu bellidir." demektedir. Tabanı baştan başa muhtelif büyüklükte ve renkte antik mermer plakalarla örtülü olup, bunlardan bazılarının üzerinde yazılar mevcuttur. Tek nefli bazilika şeklinde olan yapının batısında geniş bir narthexi bulunmaktadır.

R. Bohn'a göre kilisenin inşasında, antik binalardan alınmış parçaların kullanılmış olduğu kabul edilmektedir. Böylece kilisenin inşasına, Athena mabedinin temellerine kadar yıkılmasından sonra başladığı belirtilmektedir.

Athena Kutsal alanı

Yüksekliği 47 cm., üst taraf genişliği 48 cm., alt çapı 44 cm. olan, küp biçiminde ki başlığın üst kenarları ve üzerindeki motifler biraz tahrip olmuştur. Başlığın köşelerinde oluklu bir saptan çıkan sivri yapraklı bitkiler yer almaktadır.

1904 yılında kilisenin içinde bulunmuş çok güzel işlenmiş bir mermer sütun başlığını O. Wulff neşretmiştir. Aynı başlığın tahtadan oyulmuş bir örneğini R. Bohn'nun kitabında görüyoruz.

Kilisenin tabanının altında birçok mezarlar bulunmuştur. Bu mezarların bir çoğu kayalara oyulmuştur.

Kilisenin orta kısmında duvarlara bitişik sütunların meydana getirdiği kare bölümden dolayı Bohn, bu kısmın üzerinin bir kubbe ile örtüldüğünü söylemektedir. Muhtemelen de İustinianos döneminde yapıldığını da, öne sürmektedir.

ATTALOS'UN EVİ ÖNÜNDEKİ KİLİSE

Moloz taşlardan, dikdörtgen planda basit bir yapı olarak inşa edilmiş olan bu kilisenin doğu cephesinde apsisin iki yanında, güneyde iki, kuzeyde ise üç tane antik granit sütun bulunmaktadır.

Kilisenin üst örtüsünün ahşap bir çatı olduğu tahmin edilmektedir. İlgi çekici bir hususiyeti yoktur.

Yukarı Agorada Attalos evinin kuzey batısında, bugün sadece apsis duvarı ile batı duvarı günümüze kadar gelmiş olan küçük ölçüde bir kilise daha bulunmaktadır.

TİYATRO TERASINDAKİ KİLİSE

Kilise tiyatro terasının tam ortasında, tiyatronun biraz güneyindedir. Doğu-batı istikametinde Terasa dikey şekilde konulmuştur. Çok küçük ölçüde olan bu kilisenin iç genişliği 6.20 metre, uzunluğu ise 8.30 metredir.

Tiyatro terası üzerinde Hıristiyanlar zamanında inşa edilmiş bir Bizans kilisesi olduğu, R. Bohn tarafından, "Die Thether-Terrase" isimli kitapta belirtilmekte ve bu kilisenin bir de planı verilmektedir.

R. Bohn'un plânına göre, naos kısmında bulunan dört destek kilisesinin Yunan haçı plânında yapıldığını gösterir. Bu desteklerden üçü paye, biri ise sütundur. Haçın kuzey ve güney kolları çok kısa, doğu ve batı kolları ise daha uzundur. Paye taksimatı aynen duvarda da görülmektedir.

Esas binanın her iki tarafında görülen simetrik olmayan binalar sonradan yapılmıştır. Kuzeydeki şapelin, kayada oyulmuş apsisinin önünde, iki sütun bulunmaktadır. Kilisenin güneyinde büyük ve üzeri kubbe ile örtülü bir sarnıç mevcuttur. Kilisenin inşa malzemesi eski eserlerden alınmış olup, mermer, trahit ve tuğladır.

Kilisenin doğu kısmında, dışarıya doğru çıkıntı yapan apsisin iki yanında, pastophorion hücreleri şeklinde küçük nişler yer almaktadır. Kilisenin batısında küçük bir nartex bulunur.

PARMAK BATIRAN'DAKİ KİLİSE

Bergama'nın yakınındaki Parmak kapı mevkiinde küçük bir kilisenin harabesi bulunmaktadır. Doğu yönünde dışarı doğru yarım daire şeklinde çıkıntı teşkil eden apsis yer almaktadır. Apsisin her iki tarafında iç mekânda pastophorion hücreleri şeklinde yarım yuvarlak nişler bulunmaktadır.

Çok sade ve basit bir yapı olan kilise tek nefli bir şapel şeklindedir. Genişliği 5 metre, uzunluğu 9.5 metredir. Moloz taştan inşa edilmiş olup kemerlerinde tuğla kullanılmıştır.

Kilisenin üst örtüsünün ahşap bir çatı olduğu tahmin edilmektedir.

ZEUS-ASKLEPIOS KİLİSESİ

O. Deubner, "Das Asklepieion von Pergamon" isimli kitabında Hıristiyanların Zeus-Asklepios mabedini kilise haline getirdiklerini ileri sürmektedir. O. Deubner "Yuvarlak mabedin kalıntılarında bulunan bir altar, bir ambon ve bir friz parçası, Hıristiyanların ibadetlerini burada yaptıklarını gösterir. Ayrıca burada bulunan bir vaftiz binasının da Hıristiyanların vaftiz işlerinde kullanılmış olduğu anlaşılır" demektedir.

Hıristiyanların dini ihtiyaçlarını karşılamak üzere, Asklepion'da Zeus-Asklepios merkezi plânlı mabedini, doğu yönündeki nişlerden bir tanesini apsis haline getirmek sureti ile kilise haline çevirdikleri iddia edilmiştir. Fakat bugün antik yapı tamamen temizlenmiş olduğundan, Hıristiyan kilisesinden hiçbir iz kalmamıştır.

BERGAMA SURLARI

Bergama'da III. yüzyılın ortalarında, Got tehlikesine karşı yapılan surların büyük bir kısmı Hıristiyanlar tarafından inşa edilmişti. Şehrin yüksek yerlerinde inşa edilmiş olan bu surun bir ön sur olduğu tahmin edilmektedir.

715'de Araplar şehri ele geçirdiler. Yukarı Agora meydanının sınırlarından dolaşan ve doğu yamaçlarına kadar uzanan Bizans surları, büyük bir ihtimalle bu hadiseden hemen önce yapılmıştır.

Yalnız Akropol'ün doğu kısmını sınırlayan kule şeklinde bir kısım, fazla kıymetli malzeme ihtiva ettiği zannedildiğinden yıkılmamıştır. Buradan kuzeye doğru sarp bir kısım başlar ve krallık zamanından kalma bir surla, kraliçe bahçesinin kuzey ucuna kadar devam eder. Buradan batı kenarına doğru yine bir sur parçası mevcuttur ki bu sur tıpkı güneydeki Bizans suruna benzer. Ve aynı istikamette devam eder. Bu bakımdan iki sur aynı menşeyli olarak kabul edilebilir. Conze "bilhassa bu suru, Bizans devrinde sur inşasında antik eserlerden alınmış parçaların kullanıldığını göstermesi bakımından, araştırma kazılarında yıkılmadık"

diyor. Bu sur inşa edilirken, hemen arkasında bulunan Faustina mabedinden parçalar alındığı anlaşılıyor. Mabedin sur inşa edilirken harabe halinde olduğu, sur inşa dolayısıyla ortadan kalktığı tahmin ediliyor. Parçaların yıkıntıdan alındığı gibi duvara yerleştirilmiş olduğu belli oluyor. En aşağıda arşitrav parçaları, bunu üzerinde sütun kaideleri ve daha üst sırada, mabedin temel kalıntılarından parçalar mevcuttur.

Athena Polias ve Traianus mabetlerinin kuzey doğu istikametlerinde Bergama Kralı Eumenes II, ye ait saray enkazı bulunmuştur. Bu alanda sağ ve soldan gelerek iki surun birleştiği noktadan yıkılmak sureti ile açılmış bir geçit vardır. Sağ taraftan gelen sur kraliyet devrinden, soldaki harçla örülü üzerinde burçlar olan sur da Bizans devrinden kalmadır. Burası akropolün en yüksek noktasıdır. Kraliçenin bahçesine geçit verir. Kraliçenin bahçesinin yarısına kadar olan yerde, tekrar eski surlar (Bergama Krallarının yaptırdığı surlar) görülür. Bu surlar Trianus mabedinin alt tarafı, Athena Mukaddes alanı kenarları, Altar alanı ve yukarı Agoraya gelerek bir daire oluşturuyor.

Bizans Devrinde Kraliçenin bahçesinin yanında inşa edilmiş olan surlar, dört metre kalınlığındadır. Bu duvarlar sert kireçli harçla birbirine tutturulmuş bloklardan, düzenli bir şekilde örülmüştür.

XII. yüzyıldan sonra sur inşası düşünülemez. Şehir yavaş yavaş sönmüş ve yıkılmıştır. Zira bütün civarı ellerinde tutan İslam kumandanları, Bizans şehri ve surlarına önem vermemişler, buraları terk edip aşağı şehre yerleşmişlerdir. İbn Batuta, 1333 tarihinde Bergama'yı ziyaret etmiş ve köhneleşmiş bir şehir olarak tasvir ettiği Bergama'nın dağda kuvvetli bir kalesi bulunduğunu ve asıl şehrin bu kale eteğinde uzandığını söylemiştir.

Bizans İnşaata (12.-14. yy.)

1973'te başlayan şehir kazısı alanı, Akropolis ile bu tepenin yamacı altında bulunan Demeter kutsal alanı ve Gymnasion arasındaki, yukarıda bahsettiğimiz Roma dönemine ait olan şehir kazılarındaki tesbit ettiğimiz tek Bizans eseridir, kuşaktadır.

Bu kazının amacı yukarıda Roma dönemine ait ortaya çıkarılan şehir yapılarında olduğu gibi, buradaki oluşumu ve resmi yapıların dışında Bergama'nın şehir organizması formunu açıklamaktır.

Şehir kazısı alanın tümü yoğun, fakat düzensiz inşa edilmiş Bizans evlerine ait kalıntılarla kaplıdır. Bu kalıntıların çoğu plana geçirildikten sonra antik yapıları ortaya çıkarabilmek amacıyla kaldırılmıştır.

BİZANS DÖNEMİ KERAMİKLERİ

Bergama Müzesinde bulunan keramiklerin, hamurları, yapıları, üzerindeki renk ve motiflerin kullanılışı itibarıyla ayrı dönemlerde yapıldığı anlaşılır. A.Conze'ye göre bu keramikler, yukarı Gymnasium terasından aşağıdaki Agoraya kadar olan yerlerde bulunmuştur. Boyanmış sırsız keramiklerin yanında sırlı ve motifli keramikler de yer almaktadır. Genellikle bunların taban kısımları kamıştır. Kırmızı kilden yapılmış ve iç tarafları iyi bir şekilde sırlanmıştır. Dış tarafındaki sırlar aşağıya kadar uzanmamıştır. Sır motiflerin zemine kazılan derinliği üzerinde toplanmış ve renk olarak daha koyu bir renk oluşturmuştur. Örneğin sarı veya yeşil zemin üzerine siyah veya kahverengi bir renk almıştır. Bunun yanında kazılmadan çizilen motifler üzerinde zemin koyu, motifler açık renktir. Kazılmadan çizilen motifler daha hareketlidir.

Arkolojik kazılarda ortaya çıkarılan bu parçalar Helenistik Roma, Bizans ve İslam dönemi özelliklerini taşır. Bizans keramiklerinin içinde iyi hamurdan ve iyi fırınlanmış tabak ve kase gibi örneklerin yanında, çeşit yönünden zenginliğine

sahiptir. Bu özellikleri yanında Helenizm Devri keramiklerinin inceliği ve zarafeti Bizans dönemi eserlerinde mevcut değildir. Gündelik kullanım için hazırlanmış olanlar kaba ve kötü fırınlanmıştır. Hızlı imalattan veya kötü fırınlamadan, boyalar birbirine karışmış ve tonları değişmiştir.

W. Altmann'a göre ise; tabakların yalnız iç tarafları, kaselerin ise her iki tarafı sırlanmıştır. Tabak zeminleri dairelerle süslenmiş, bunların içi kavisli veya kalın düz çizgiler olarak doldurulurdu. Çeşitli şekilleri olan kermiklerin yayvan tabakların kenarları ise düz veya biraz kalın kesilmiş olarak yapılırdı. Sırlı ve motifli olan örneklere de rastlanmıştır olup, bunlar daha geç devir özelliğini taşımaktadır. Özellikle Akropolde bulunan parçaların çoğu bu özellikleri taşır.

E.Von.Stern, Akropol dışında oluşturulan yeni yerleşim birimlerinde bulunan bu keramiklerin, tarihlendirme yönünden, o kadar eski olamayacağını ve keramiklerde ki sır tekniği, dekoratif açıdan Helenistik, Roma sanatının devamıdır. A.Conze bu görüşe Bergama'da sonradan bulunan keramiklerin tarihlemesine katıldığını fakat sırlı kaplar gerek form gerekse sır tekniği açısından, Helenistik sanatın bir devamı olarak gösterilmesine ise karşı çıkmaktadır. Conza'ye göre, Helenistik Roma sanatının sönmesinden sonra, çok yaygın olan halk sanatı temellerine dayandığını kabul etmektedir. Buna rağmen Helenistik sanattan bazı özelliklerin alındığını da savunur. Ayrılan özelliklerin başında Bizans sanatında insan figürlerinin tamamen kaybolup yerine geometrik motif ve sivilize edilen bitki motifleri ile hayvan figürleri kullanılmıştır. Helenistik Roma sanatında ise insan figürlerinin resim edilmiştir.

O.Wulf, "Altchristliche und nitteralterliche Byzantinische und İtalenische Sildwerke." Berlin'de, yayınlanan eserinde keramik parçaları ile ilgili izahında; bu keramiklerin olgun Ortaçağ'a ait olduğunu ileri sürerken, XI ve XII. yüzyıla ait keramiklerde İslam tesiri olduğunu vurguluyor.

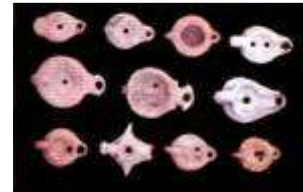
YAĞ KANDİLLERİ

Ateşi kontrol altına alan insanoğlu, onu yanında taşıyabilmek için çeşitli yollara başvurmuş, böylece ilk aydınlanma araçlarını kullanmaya başlamıştır. Aydınlanma araçlarından ilk kandile ait ilk arkeolojik bilgiler M.Ö. III bin yıl Mezopotamya ve Ege tunç çağına kadar götürür. Fransa'da Dordogne bölgesindeki La Mouthe mağarasında, Magdelénien'e tarihlenen kırmızımsı kumaştan oyulmuş bir kandil ele geçmiştir. Bunun içinde hayvan yağı kalıntılara rastlanmıştır.

Coğrafi koşullar ve ekonomik nedenler ile yağ kandillerinin gelişiminde en önemli rolü Akdeniz ülkeleri ve bunlara komşu ülkeler oynamıştır. Yağ kandillerinde yakıt olarak kullanılan yakıt zeytinyağı idi.

İskenderiyeli Celemens'e göre ilk yağ kandilleri Mısır'da kullanılmıştır. Bu bilgileri " ilk

dönemlere ait çanak biçimi kandiller “Arkeolojik kazılarda maalesef elde edemesek de, Mısır duvar resimlerinde sıkça görme imkanı vardır.

Zeytin yağını yakıt olarak kullanabilmek için yiyeceği yakıt olarak kullanabilecek ölçüde güçlü ekonomilere ihtiyaç vardı. Bu önemli uygarlığın doğup geliştiği Akdeniz ülkeleri ve komşu ülkeler doğal koşullar ve bunlara bağlı olarak zenginlikleri nedeniyle bu iki özelliğe de sahiptiler.

Grekler doğu etkisiyle ilk olarak M.Ö.VII. yüzyılda kandil kullanmaya başlamışlardır. Homeros, İlyada ve Odyssea’da birkaç yerde kandil kullanımından söz eder. İlk Grek kandilleri elle ya da çarkla şekillendirilmişlerdir. Derin bir gövde kısa ağız kısmı açık bir diskus bu kandil tipini belirler. Çağın keramik örneklerinde olduğu gibi dış ve iç yüzeyleri siyah parlak metalik bir sır ile kaplanmıştı. Bazılarının orta kısmı açıktır.

Helenistik dönemde kandillerde belirgin değişiklikler görülür. Ağız gövdeden daha ileriye uzamış kandilin üzeri ise yavaş yavaş kapanarak küçük bir delik halini almıştır. Daha önce siyah parlak sır, yerini gri metalik bir sıra bırakmıştır.

Roma’da M.Ö.III. yüzyılda kandil kullanılmaya başlamıştır. Bu ilk kandillere ait örnekler Esquiline’de ele geçmiştir. Bunların buraya Cambaniya bölgesinden geldiği, dolayısıyla Grek etkisi altında olduğu görülebilir. Biçim olarak ta Roma tiplerinden farklıdır.

Roma İmparatorluk döneminde üretilen, diskus kısmı bezeli olan kandillerdir. M.Ö.II. yüzyılda kandil yapımında kalıp kullanılmasının yanında çömlekçi çarkının kullanımı da devam etmiştir. Kalıplar çok sert ve kilden yapıyordu. Ancak kilden yapılanlar günümüze kadar gelebilmiştir. Grekler kandil için “lychos”, Romalılar “lychnus”, terimini kullanmışlardır.

Kalıplar alt ve üst olmak üzere iki parçadan yapılmaktaydı. Kil kalıbın içine yayılmakta ve kalıp dışı ve erkek parçaları birbirine tutturuluyordu. Kil tamamen kurumadan diskus deliği açılıyor ve kandiller bu aşamadan sonra toplu olarak fırınlara veriliyordu. Bu fırınlar çanak çömlek fırınlarıdır. Almanya’da Wiesenau’da bulunan sadece kandiller için yapılmış fırınlar da vardı.

Yağ kandillerinin yapımında kullanılan malzemelerin arasında ilk sırada tunç ve kil, kullanılmıştır. Bu iki malzeme dışında altın, kurşun, demir ve mermerden oluşan kandiller de bulunmuştur.

Değerli madenlerden ve tunçtan yapılan kandiller sarayları ve zenginlerin evlerinde aydınlatma aracı olarak kullanılmıştır. Kil malzemedan yapılanlar ise orta tabaka ve fakir halkın kullandığı büyük kitlesinin aydınlanma aracıydı. Zamana karşı dayanıksızlığı, madenden yapılanlar ise zaman içinde başka amaçla kullanılmak üzere eritildiğinden günümüze pek azı ulaşabilmiştir.

Bu kandillerde yakıt olarak en çok zeytin yağı kullanılmıştır. Bunun dışında çeşitli bitkisel yağlarda kullanılmıştır. Strabon’dan öğrendiğimize göre; Mısır’da tarlalar da yetişen “Kiki” adlı bir meyvenin yağı kandillerde yakıt olarak kullanılmıştır. Bu kandillerin fitil malzemesi için, Grekler “pholmos, thryallis”, Romalılar ise “verbascum” terimlerini kullanmışlardır. Fitil malzemesi olarak keten, kenevir, pamuk ve yün kullanılmıştır.

İçinde yaşanan dönem içinde kandillerin kullanım alanı oldukça geniştir. Tapınaklarda, mezar odalarında mezar eşyası olarak, şenlik ve eğlencelerin yanında evlerde aydınlatma için kullanılmıştır. Antik kaynaklarda kandil ışığında eğlenceler, av partileri ve gladyatör dövüşleri düzenlenirdi.

Bunların dışında Severus Alexander, hamamları ışıklandırmıştır. Pompeii’deki küçük hamamda yapılan kazılarda 1,000 kadar kandil bulunmuştur. Ayrıca tiyatrolarda gece oyunları oynandığına ve aydınlatıldıklarını biliyoruz. Gündüz oyunlarında ise gece olduğunu belirtmek amacı ile oyuncular ellerinde kandil tutarak oyun sergilemişlerdir. Evlerdeki kandiller nişler içinde, zincirlerle tavandan sarkık biçimde veya duvardaki askılara tutturularak kullanılıyordu.

Günümüze kadar zarar görmeden gelebilen kandiller mezar eşyası olarak kullanılmış olanlardır. Antik dönemde kandillerin kullanıldığı önem arz edecek kadar olanların arasında tapınakları görürüz. Bir çok kandil Knidos'daki Demeter kutsal alanında görüldüğü gibi tapınaklara adak eşyası olarak sunulmuştur. Burada adak için yapılmış özel bölümlerde saklanıyordu. Tapınaklarda sürekli yanan kandillerin varlığını ve kandiller sahil kıyısında gemicilere gece fener vazifesi görmekteydi. Anadolu'da Demeter kültü içinde önemli yer tutan Bergama Demeter kutsal alanı en önemli yerdir. Bergama Kandilleri bu sahadaki arkeolojik kazılarda en çok bulunan parçaları oluşturur.

Günümüze kadar ulaşan ve zarar görmeden ele geçirilen kandillerin çoğu ölü hediyesi olarak kullanılmış olan kandillerdir. Bu kandiller belirli günlerde yakılıyordu. Hıristiyan Katolik mezarlarında kandil yerine günümüzde elektrik lambalarının yakılması bu antik dönem adetinin bir parçasıdır. Dinsel olarak Hıristiyanlar arasında azizlere kandil yakmak; İslamiyet'te yatırlara şeklinde günümüzde sürmektedir.

Antik dönemin günlük hayatında Walters'e göre " ...yeni doğan bebeğin altında isimler yazılı birkaç kandil yakmak, bu kandillerden hangisi daha uzun süre yanarsa o kandil altındaki isim bebeğe verilir ve bebeğin uzun ömürlü olacağına inanılırdı.

Evlerin ve dükkanların dış kısımlarında da kandiller kullanılıyordu. M.S. 350 de ilk olarak Antiocheia (Antakya) da sokaklar aydınlatılmış bunu Cappadokia'daki Caesarea sokakları izlemiştir. Kandiller, klasik dönemdeki sadelikleri, Hellenistik dönemdeki zarafetleri ve Roma devrinde ilginç bezemeleri ile ilgi çekicidirler.

Bergama Müzesinde bulunan kandiller kırmızı veya sarı renk tonlarındadır. Küçük birer sanat eseri olan ve tarih, belirleme açısından en az sikkeler kadar önemli olan kandiller aynı zamanda antik devir ticari ilişkilerinin anlaşılmasında da büyük önem taşırlar.

Bergama kazılarında ortaya çıkarılan kandillerin uzmanlarca incelenip yapılan gruplandırmalar; Leibundgut, Loeschcke ve Menzel'in eserleri örnek alınarak yapılmış olan çalışmalara göre Loeschcke Typus IC gurubuna göre: Tanrı ve tanrıçalar, hayvanlar efsanevi hayvanlar, gladyatörler ve boksör figürleri kullanılmıştır. Zeus ve Ammon başı tanrı ve tanrıça olarak betimlenmiştir. Hayvan olarak at ve efsanevi hayvan figürü olarak griphon tasviri kullanılmıştır.

Menzel'e göre gruplamada, çift kulplu bir kap ile belirsiz olanda ise at başı ve kılıca benzeyen tasvir bulunur.

Leibundgut tiplemesine göre : Hayvanlar alemi, geometrik bezemeler, tanrı ve tanrıçalar, gladyatör aletleri bu kandillerde betimlenmiştir.

Bergama 'da arkeolojik kazılarda çıkarılan bu kandiller işçilik, kullanılan malzeme ve kullanılan teknik açısından sanatsal değeri yüksek olan kandillerdir.

Bergama Müzesi

Bergama Arkeoloji Müzesi, ilk olarak 1924 yılında Bergama Akropolü'nde, müze deposu olarak kurulmuş, 1936 yılında yeni binasında ziyarete açılmıştır. Müze, bir iç avlunun etrafını çeviren iki sundurmada ve iki salondan ibarettir.

Müze girişinde, soldaki birinci sundurmada, Helenistik, Roma ve Bizans devri mimarî eserleri, (sütun başlıkları, saçak ve konsoltaşları, kabartmalar, pervazlar, friz ve direk araları v.s.) kadın ve erkek heykelleri ile Bergama Zeus Sunağı maketi yer almaktadır. Birinci sundurmada hola buradan da soldaki salona geçilir. Bu salonda, çoğu Bergama Akropolü'nden getirilen Helenistik devir mermer heykelleri, mimari parçalar, kabartmalar, vitrinlerde de pişmiş topraktan heykelcikler, çanak çömlek ve parçalan, cam eşyalar, kandiller, paralar ve daha başka küçük eserler sergilenmektedir.

Meduza

Bergama dokumacılığına ait eserler ve çeşitli etnografik malzeme bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

Müze holünde Bergama Akropolü ve Asklepion'dan getirilmiş heykellerle, küçük buluntular vardır. Holün sağındaki ikinci salon, yine Akropol ve Asklepion'dan getirilmiş heykel ve büstlere ayrılmıştır. Salonun zemininde Bergama'da bulunmuş bir mozaik görülür. İkinci salondaki vitrinlerde Roma devri tunç ve fildişi eserler, mermer heykelcikler, Bizans ve Osmanlı sikkeleri sergilenmiştir.

Müze girişinin sağındaki ikinci sundurma, M.Ö. V. yüzyıldan M.S. III. yüzyıla kadar olan kitabelere, kabartmalara, mermer heykellere, şeref levhalarına, adaklara, mezar stellerine ayrılmıştır. Müze avlusunda, zafer heykelleri ile güneş saati yer almaktadır.

Bergama'da ayrıca bir de Etnografya Müzesi bulunmaktadır. Bu müzede, Bergama ve çevresinden derlenmiş, kadın ve erkek giyim eşyaları, süs eşyaları, uçkur peşkir, yağlık, bohça, kese, çorap gibi el işlemleri,

- Akşit, O .; Roma İmparatorluğu Tarihi, Cilt: I-II, İstanbul 1970-1976 .
- Akurgal, E.; Anadolu Kültür Tarihi, Tübitak Bilim Kitapları, 1998, IV. Baskı,
- Akurgal, E.; Ancient Civilizations and Ruins of Turkey . From prehistoric times until the end of the Roman Empire, 1970.
- Akurgal, Ekrem; Griechische und Römische Kunst in der Türkei, Hirmer Verlag, München,1987
- Altmann, W., Die Einzelfunde, “ Athen. Mitt. Des inst. “ XXIX, 1904.
- Ancient Libraries in Anatolia: Libraries of Hattusha Pergamon Ephesus Nysa. Ankara: Middle East Technical University Library, 2003. 56 s. ISBN: 975-807-064-9.
- Ankara.
- Antje, K.; Heilkunst und Heilkult, Medizin in der Antike, Verlag C. H. Beck., Munchen, 1985 .
- Arslan, M.; Antikçağ Anadolusunun Savaşçı Kavmi Galatlar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000.
- Baran, M .; Troy, Pergamon, Sardes, İzmir and surroundings . İzmir, 1986 .
- Bayatlı, O.; Bergama Tarihinde Asklepieion, İstanbul, 1951 .
- Bayatlı, O.; Bergama Tarihinde Sanat Eserleri ve Abideler. İst. 1951
- Bayatlı,Osman; Bergama Tarihinde İlkçağ, Saka Matbaası, Fasikül-I, İstanbul, 1949.
- Bayatlı,Osman; Bergama Tarihinde Krallık Devri, Anıl Basımevi, Fasikül-II, İstanbul, 1950.
- Baydur Nezahat, Anadolu’daki Kutsal Dağlar/ Dağ Tanrıları, Garafist Yayınları.
- Bean, E.George, Aegean Turkey an archaeological guide.First published 1966 by Ernest Benn Limited.
- Bean,. E. George .; Cook, J. M .; Annual of the British School at Athens, 1955 .
- Berve, H., Geuben, G .; Gricshische Tempel und Heiligtüzer, München, 1961.
- Bilabel, F., Die jonische Kolonisation. Untersuchungen über die Gründungen der ionier, deren ataatliche und kultliche organisation und Beziehungen su den Mutterstaedten. Leipzig 1920
- Bittel, Kurt .; Die Galater, archaeologiscsh gesehen (Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology I.), Ankara, 1978.
- Blunt,A. W. F.; Batı Uygarlığının Temelleri, (Çev. Müzehher Erim), 3. baskı., İstanbul, 1984 .
- Bohn, R.; Altertümer Von Pergamon I., Berlin, 1985.
- Bohn, Jahrbuch, der koniğlich Preussischen Kunstsammlung III, s.89
- Bohn, R.; Altertümer von Pergamon II : R.. Bohn, Altertümer von Pergomon . Berlin 1885, Band II,
- Bosch, C. ; Türkiyenin antik devrindeki meskukatına dair Bibliyografya, T.T.K., 1949 .
- Bosch, C.; Hellenizm Tarihinin Anahatları, I- II . İstanbul, 1942 .
- Bosch. C.; Bergama Kral Hanedanının Şeceresi. Türkiye Mecmuası, VII-VIII-(1940-42) s.105-124
- Bossert, Th. Helmuth Asia. İst. 1946
- Bossert, Th. Helmuth, Altanatolien, kunst und Handverk in Kleinsien von den Anfaengen bis zun Völligen Aufgehen in der griechischen Kultur. Berlin 1942
- Brandau Birgit, Schickert Harmut, Jablonka Peter; Troja Wie es Wirklich Aussah, Piper Verlag GmbH, 2004, Münih .
- Bryant, E. C.; The Reign of Antoninus Pius, Cambridge, 1895 .
- Buluç, S.; “The Architectural Use of Animal and Kybele Reliefs found in Ankara” Source : Notes in the History of Art VII 3/4, 1988.
- Burkert, W.; Ancient Mystery Cults, Harvard, 1986 .

- Burket, Walter; İlkçağ Gizem Tapıları,(çev. Sina Şener),İmge Kitapevi, İstanbul, 1999.
- Butler,H.C. Sardis, II, Layden, 1922, s.57-63
- Bürchner, Kabelia, R.E. X s. 1395. Karia, X, 2 s. 1940
- Ceram, C.W., Tanrılar mezarlar ve Bilginler,. Remzi Yayınevi.
- Ceram, C.W., Tanrıların Vatani Anadolu, Remzi Yayınevi.
- Challaye, Felicien; Dinler Tarihi, çev. Semih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, 1972 .
- Collingh, M . Pentrenoli, N.; Pergamai Restaixation et Descriptiox des Monuxents de l'Aczopols,Paris, 1900 .
- Conti, Flavio; Eski Yunan Sanatını Tanıyalım, Çev. S. Trunç, İstanbul, 1982.
- Conze, A .; Pergamon, Berlin, 1913 .
- Conze, A ., Altertümer von Pergamon I : A. Conze, Altertümer von Pergamon. Berlin 1913, Band I, Teks II
- Conze. A, Die Pergamenische Bibliothek 40.s.B.Berl., Ens: Sitzungsberichte der Koniglich preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1884 L.III
- Cook, J. M .; Greek Archaeology in Western Asia Minor, 1960 .
- Cramer . J. A.; A geographical and historical description of Asia Minor, C. I., Oxforrd, 1832 .
- D'Orgeval, B.; L'Empereur Hadrian, Paris, 1950 .
- Daeniken, E. V .“Im Namen Von Zeus, Berlin 1984.
- Darga, A. Muhibbe Hitit Mimarlık Sanatı, İst. Üniv. Edeb. Fak. Yayını . 1985.
- Deubner, O.; Das Asklepieion von Pergammon, Kurzevorlaufige Beschreibung, Berlin, 1938 .
- Dinçol M.Ali; Hititler, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi Görsel Yayınlar,
- Dinçol, M.Ali;, Hititler, Öncesinde Anadolu, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi Görsel Yayınlar,
- Dürüşken, Ç .; Roma'nın Gizem Dinleri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000.
- Erat, Azra; Mitoloji Sözlüğü, Remzi yayınları, İstanbul, 1972 .
- Erhat, A., Kadir, A.; Homeros, İlyada (1967); Homeros . Odysseia (1970).
- Erhat, A. Hesiodos Eseri ve Kaynakları, TTK. Ankara, 1977 .
- Eriş, Eyüp; Bergama Uygarlık Tarihi Bakırçay Üçlemesi, Bergama Ticaret Odası Yayınları. 2003.
- Erzen, A. M.; “Bergama Türk Ansiklopedisi cilt. VI., Ankara, 1952 .
- Erzen, A. M., Kilikien, bis zum Ende der perserberrschaft, . Leipzig 1940
- Eyice, S.; “Türkiyede Bizans Sanatı” Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, C. III., İstanbul 1982 .
- Eyice, S.; Son Devir Bizans Mimarisi, İstanbul 1980 .
- Ferguson, G.; Signs and Symbols in Christian Art., Newyork, 1954 .
- Ferguson, W. S.; Hellenistic Athens ., 1969 .
- Fink, Gerhard; Who's who in der antiken Mythologie, Deutscher Taschenbuch Verlag (dtv), Münih,1993 .
- Forbes, R. J.; Studies in Ancient Technology. Vol. VI. 1958, Brill, 1955-1964 Vol . 1-9.
- Frankel, M. Altertüzen Von Pergamon. Bd.VIII. Nr. 398
- Frazer, G.; Pausanias of Lydia, Description of Greece, New York - Tannen, 1965.
- Fritze, H .; Asklepios in Pergamon, Berlin, 1910 .
- Gelzer, H.; Pergamon unter den Byzantinern und Osmanen . Berlin, 1903.
- Geotze, Bibliothekx s.225 v.d. J.A.İ. Band 52, Berlin 1937.
- Gökberk, M.; Felsefe Tarihi, Edeb. Fak. Yay. 1961.
- Grasar, A.; Sculptures Byzantines de Constantinople (IV- X, siecles) Paris, 1963 .
- Grimal, Pierre; Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma, (çev. Sevgi Tamgüç) Sosyal Yayınları, İstanbul, 1997.

- Günaltay, Ş.; Perslerden Romalılara Kadar Selevkoslar, Bitinya, Galatlar ve Bergama Krallıkları, TTK., Ankara 1987 .
- Güngör Yüksel, Bergama ve Çevresine Mitolojik Yolculuk, Rehber Dünyası Şubat, 2004
- Habicht, C.; Die Inschriften Das Asklepieion , Berlin, 1969, Band VIII 3 .
- Hacopulos, A.; Thucydides Tarihinden Periklesin Ağıt Nutku –İktibaslar, Mukayeseler . İstanbul 1973 .
- Halikarnas Balıkcısı, Anadolu Efsaneleri, Üçüncü Baskı, Yeditepe yayınları, İstanbul,1974 .
- Halikarnas Balıkcısı, Anadolu Tanrıları, Yeditepe yayınları, İstanbul, 1957.
- Halikarnas Balıkcısı, Anadolu'nun Sesi (Tarih ve Hellenizm), Yeditepe yayınları, İstanbul, 1971 .
- Hansen, E. V.; The Attalids of Pergamon, Cornell U.P., 1947 .
- Hansen, E.V., “The great victoria moment of the AttalosI” Ed.Meyer. Aloles, RE. I s. 1030, Bythina, III s. 507
- Hansouller ve Pontremoli, çeviren M.Rahmi ve Aziz, Bergama Tarih ve Rehberi, İzmir Hafız Ali Matbaası 1929.
- Hansrv.V.R, The great victoria monement of the Attalos I., s .60-85 .
- Hardy, E. G.; Christianity and the Roman Government, London, 1894.
- Hatt, J. J.; Celtes et Gallo-Romains, Geneve, 1970.
- Hepding, H .; III. Die Einzelfunde, “Athen. Mitt. des Inst”, XXXII, Cambridge,1907 .
- Herodot “Herodot Tarihi”, çev.Ö.R. Doğrul, Cilt I (İstanbul, 1941) ve Cilt II, (İstanbul,1943).
- Herzog, R.; Heilige Gesetze von Kos, Berlin, 1928 .
- Hoffmann.W, Philetaires.Real-Encyclopedie der klass Altertum Swissen schaft 1938, s
- Homeros, İlyada (İlias)-Şehir İsimleri, Hazırlayan, Nezih Başgelen, Arkeoloji ve İppel, A .; Die Einzelfunde .A . M. XXXVII, 1910.
- Judeich, Top.V. Athen.1931
- Karaçoban, N.; Günümüze Değın Bergama Sergeni, Bergama Belleten-11, Bergama Kültür ve Sanat Vakfı, Çağdaş Matbacılık, 2002 .
- Kınal, Füzuran; Eski Anadolu Tarihi, T.T.K. 1991.
- Kincaid, C . A .; Successors of Alexander the Great ., London,1969 .
- Kretachmer P., Einleitung in die Geschichte der grischischen Sprache. Göttingen, 1896
- Krill, R. M.; Roman Paganizm Under the Antonines and Severans, ANRW-2/16.1 1978.
- Kuban, Doğan; Türkiye Sanat Tarihi, (100 Soruda), İstanbul, 1970 .
- Kuçuradi, İonna; Sanata Felsefeyle Bakmak, Ankara, 1979 .
- Levi, P.; Eski Yunan, III . Cilt, İstanbul, 1987 .
- Lewy, J., Kimmerier und Skythen in Vorderasien. Reallexikon der Vorgeschichte. Herausgegeben von M. Ebert 1924-29
- Loeschcke, S.; “Bearbeitung und Geschichte der Antiken Lampen”,Archalogische Gesellschaftzu Berlin .,Sitzung von 4. juli, 1916 .
- Loeschcke, S.; Lampen aus Vindonissa . Ein Beitrag zur Geschichte von Vindonissa und des Antiken Beleuchtungswesens . Zürich,1919 .
- Magie . D.; Anadolu'da Romalılar Attalos'un Vasiyeti, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000.
- Maiuri, A .; La Villa dei Misteri, Rome, 1947.
- Mansel, A. M.; Ege ve Yunan Tarihi, Ankara 1971 .
- Mansel, A. M.; Eski Doğu ve Ege Tarihinin ana hatları, İst . Üniv. Edeebiyat Fak. Yay. 1945 .
- Mansel, A. M.; Türkiye'nin Arkeoloji Epikrafı ve Tarihi Coğrafyası için Bibliyografya, Ankara, 1948.

- Mansel, A.M.-Bosch, E.-İnan, J., 1947 Side kazılarında dair ön rapor, Ankara,1951. s.4-7
- Mansuelli, G. A.; Le ville del mondo Romano, Milano, 1958 .
- Martin, R.; L'Urbanisme dans la Grece antique, Paris, 1956 .
- Mendel, G., Catalogue des sculptures Grecques, Romaines et Byzantines, İst. 1914 .
- Menzel, H.; Antike Lampen im Römisch- Germanischen Zentralmuseum zu Mainz ., Mainz 1954 .
- Mercer . Charles, Alexander le Grand, Editions, R. S. T. , Paris, 1964 .
- Michel, K., Die mittel Byzantinischen Kirchen Athens, "Athen. Mitt. des inst." XXXI –1906.
- Mitteis, L., Wilken, U .; Grundzüge der Chrestomatie der Papyruskunde, C.IV., 1912 .
- Nauman, Rudol; Eski Anadolu Mimarlığı, Çev. B. Madra, Ankara, 1975.
- Newton, C . T .; History of discoveries at Halicarnasus II, Temple of Demeter and Persephone,1863.
- Ohlemutz, E .; Die Kulte und Heiligtümer der Götter in Pergamon . 1940 .
- Onurkan, Sonay;; "Anadoluda Eski Yunan ve Roma Arkeolojisi", Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, Cilt, II – III ., Görsel Yayınlar. İstanbul 1982 .
- Ostrogorsky, Bizans Tarihi, Çev. Fikret İşıltan, T.T.K., Ankara,1991.
- Özgen, İ .; The Lydian Treasure, İstanbul, 1996.
- Özsait, M.; " Bergama", Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, Cilt, II. Görsel Yayınlar. İstanbul 1982.
- Özsait, M .; "Anadoluda Helenistik Dönem", Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, Cilt, II. Görsel Yayınlar. İstanbul 1982 .
- Papadakis, T.; Epidauros . Das Heiligtum Des Asklepios . Athens, 1973 .
- Pauly Wissova, "Ralenoyelopadio der Classischen Altertumswissenschaft",Bd. XIX, I .
- Pauly-Wissowa, Relencylopedie der Classischen Altertunswissenschaft Bd. XIX,I
- Rohde, E. Pergamon Burgber ud Altar, Bibliothek, Berlin, 1961
- Pekman, A .; Eski Çağda Bazı Anadolu Şehirlerinin Tanrı ve Kahraman Ktistes'leri . İst. Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 1597. İstanbul,1970 .
- Perlzweig, J.; Lamps From The Athenian Agora . Excavations of the Athenian Agora Picture, Book No. 9., Amerikan School Of Classical Studies at Athens . Princeton, New Jersey, 1963 .
- Porrer, E. Die Provinzeinteilung des asayriachen Reiches. Leipzig 1921
- Prof. Clemans Boch, Bergama Krallarının Şeceresi, Türkiye mecmuası, İstanbul Maarif Matbaası 1942
- Radt, W.M.; Pergamon Archaeological Guide, İstanbul, 1984.
- Ramsay, W.M. The Historical Geograph of Asia Minor. Londra . 1890
- Reitzenstein, R.; Hellenistic Mystery Religions, London, 1978 .
- Rice, D. Talbot, The Byzantine Glazed Pottery, Oxford 1930, levha XII-XIII.
- Robert, M ., Akurgal, E.,., Jean-Paul, R.; Turquie, Paris 1990.
- Robinson D.M, Roıman Soulptures from Colonia Caesarea Psidian Antisch. The art Balletin. Cd. II. 1926. s..19.fig29,30
- Rohte, E.; Pergamon Burgberg und Altar, Berlin 1961 .
- Rosrovtzeff " Anatolian Studies Presented to sir Ramssay,W.M., Manchester at the University press, 1923, s.359 v.d."
- Rostovtzeff, M.; Mystic Italy, New York, 1927 .
- Rostovtzeff, "Some Remarks on the monetaries and commercial polioy of the selencids and Attalids," Anatolien studies presented to . Villiam hepburn Buckler, Manchester at the University press, 1939 .
- Rostovtzeff, Notes on the economicğolicy of the Pergamens kings, Anatolian studies presented to sirwillian mitchell Ramsay,W.M., Manchester at the University press, 1923.

- Rumpf, A ., Yunan ve Roma Sanatı,(Çev. Jale İnan), İstanbul, 1949 .
 Sanat Yayınları, İstanbul,1982.
 Scandiano, F., - Poratti, D ., Pergamao, Sguardo storico e visita alle revine
 Presentazione di P. Ducatti. Parma,1936,.
 Schmitt, Edvard ., Handbuch der Architektur, Bibliothek IV.,6, 4.
 Schneider, C.; Kulturgeschichte des Hellenismus, 2.Cilt, München 1967-1969.
 Schrammen, J.; Alter tümer Von Pergamon, Berlin, 1906 .
 Schuchhardt, B., Th.Wiegand, Der Entdecker von Pergamaon : Carl Humann.
 Berlin 1930.
 Strabon; Geographika, Çev. A . Pekman, İst . Üniv. Edebiyat Fak. Yay. 1969.
 Sevin, V.; “Anadoluda Yunanlılar”, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, Cilt, I- II.
 Görsel Yayınlar. İstanbul 1982 .
 Sinanoğlu, N. H.,; Grek ve Roomen Mitolojisi ., İstanbul, 1931 .
 Sinn, F.; Stadtrömische Marmorurnen, Mainz, 1987.
 Sofiano, A.G., Pergama moderna et antique. Athenes 1930,
 Stahelin, F.; Geschichte der kleinasiatischen Galater. Vol. II., 1907 .
 Stillier, H.; “Das Trajaneum”, Altertümer Von Pergamon, cd. V2, Berlin. 1895 .
 Taşkın, Sefa; Mysia ve Işık İnsanları, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1997.
 Texier, C.H., - Pulman, R ., Architecture Byzantine. London 1864. .
 Texsier, C.H., Asie Minure. Paris, 1862.
 Thomson, George; Tarih Öncesi Ege, I- II, Çev. C. Üster, İstanbul,1983-1985.
 Thucydides : De Bello Pelonnesiaco . Lipsiae, In Aedibus B. G. Teubneri MCM I
 (1901).
 Toynbee, J. M .C.; Death and Burial in the Roman World, London, 1977 .
 Toynbee, J. M .C.; Hellenismus, Manchester at the University press,1957 .
 Travlos, J .; Poleodomike Exelixis ton Athenon, Atina, 1960 .
 Türk Ansiklopedisi, Bergama Maddesi,
- Umar, Bilge; Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi II, Sergi Yayınevi, İzmir, 1984.
 Umar,Bilge; Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi I, Ege Üniversitesi Yayını,1982.
 Vasiliev, A. A.; Bizans İmparatorluğu Tarihi, (Çev. A. M. Mansel), Ankara 1943.
 Vermaseren, N. J.; Cybele and Attis, The Myth and the Cult, London, 1977 .
 Vezin, A.; Eumenes von Kardia .,1907.
 Volkmann, H.; Kleopatra, München, 1953 .
 W. Zschietzsmann, Pergamon, Pauly Wissowa, Real- Encyclopedia Stutgard
 1937,cilt III.
 Walters, H B. The Art of the Romans, London, 1911 .
 Walters, H. B.; Catalogue of thr Greek and Roman Lamps in the Bristish Museum .
 London, 1914 ., Walters BMC, s.XII .
 Weber, A., Eralp , V.; Felsefe Tarihi . I . 1938 .
 Weeber, K. W.; Alltag im Alten Rom. Ein Lexikon, Zürich,1995 .
 Wiegand, Th . ; Gericht ülber die Ausgrabungen in Pergamon 1927 Abh. Berlin
 1928, s.21-22.
 Wiegand, Th .; Reisen in Mysien, “Athen. Mitt. desinst. XXIX 1904,S.258.
 Wiegand, Th .; Priene. Berlin 1904, s.475-485.
 Wiegand, Th.; Bericht Über Die Ausgrabungen in Pergamon . Berlin,1927 .
 Wiegand, Th.; Priene: Das Heiligtum der Demeter und Kore, 1904 .
 Wiegand, Th. Didyma. Ereter teil.H. Knackfuss,Die Baubeschreibung.Textband.
 Berlin, 1941, s.99,Lev.175.
 Wilken,U, “Attalos I-II-III, Real-Encyclopedie der Klass Altertum Swissen schaft.
 II, 1938”, s.2117,2159
 Willrich,”Eumenes I, Von Pergamon. Real-Encyolopadie der Klass. Altertum
 Swissen schaft . I, 1909”.
 Winnefeld, H .; Alter tümer Von Pergamon, Berlin, 1910 .

Wizner, W. Müller,; Mittelalterliche efestigungen im südlichen Jonien, Istanbul
Mitteilungen, II, Istanbul, 1961 .
Wölfflin, Heinrich; Sanat Tarihinin Temel Kavramları, Çev. H. Örs, İstanbul, 1985.
Xenophon,”
Anabasis”, çev. Hayrullah Örs, İstanbul, 1944 .
Yıldız, H. Dursun; Bizans, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, Cilt, III, Görsel
Yayınlar.1985.
Ziegenaus, O., Luca, G.; Das Asklepieion , XI 2., Berlin, 1975 .
Zschietzscmann, W., Pergamon, Paulys, Wissova, Real- Encycloapolié Stutgard,
1955.

YÜKSEL GÜNGÖR

1961 yılında Gölcük/ Kocaeli'nde doğdu. 1986 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldu. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Master ve Doktora Programlarını tamamlayarak 1995 yılında "Dr." unvanını aldı. Kendi alanında değişik dergilerde makaleleri ve çeşitli gazetelerde ise köşe yazıları yayımlanmıştır.

1986 yılında Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü bitirdikten sonra Tarih öğretmeni olarak İstanbul Vefa Lisesi, Cağaloğlu Anadolu Lisesi ve İstanbul Erkek Lisesinde görev yaptı. Ayrıca İstanbul Cibali Lisesi Md. Yrd. ve Özel Zapyon Rum Kız Lisesinde ise Md.Baş. Yardımcılığı görevlerinde bulundu.

2002 yılından itibaren de, Kocaeli Üniversitesinde Öğretim Üyesi olarak "Yrd.Doç Dr." unvanı ile görev yapmaktadır.